

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**HADİS KAYNAKLARINDA CENÂİZ BÖLÜMLERİ VE SÜNNETTE
CENAZE ALGISI
(KÜTÜB-İ TİS'A ÖZELİNDE)**

Yüksek Lisans Tezi

Adil YEŞİLYURT

Çorum - 2022

**HADİS KAYNAKLARINDA CENÂİZ BÖLÜMLERİ VE SÜNNETTE CENAZE
ALGISI
(KÜTÜB-İ TİS'A ÖZELİNDE)**

Adil YEŞİLYURT

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Kadir GÜRLER

Çorum 2022

KABUL VE ONAY

Adil YEŞİLYURT tarafından hazırlanan “Hadis Kaynaklarında Cenâiz Bölümleri ve Sünnette Cenaze Algısı (Kütüb-i Tis’a Özelinde)” adlı tez çalışması 20/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Prof. Dr. Kadir GÜRLER)

(Dr. Öğretim Üyesi Bekir ÖZÜDOĞRU)

(Dr. Öğretim Üyesi Osman AYDIN)

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile Adil YEŞİLYURT’un Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Adil YEŞİLYURT

**HADİS KAYNAKLARINDA CENÂİZ BÖLÜMLERİ VE SÜNNETTE CENAZE ALGISI
(KÜTÜB-İ TİS'A ÖZELİNDE)**

Adil YEŞİLYURT

ORCID: 0000-0001-9746-0334

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ocak 2022

ÖZET

Cenazeye ilişkin malumatlar ve uygulamalar, insanlık tarihi kadar eskidir. İlgili mesele günümüze değin hayatın içerisinde kendisine yer bulmuş ve kıyamete kadar da toplum içerisinde varlığını devam ettirecektir. Çalışmamızın konusu, “Hadis Kaynaklarında Cenâiz Bölümleri ve Sünnette Cenaze Algısı”dır. Çalışmada; Cenâiz Bölümleri’nin muhteviyatının ortaya konulması, cenaze uygulamalarının hadislerde yansımalarının gözler önüne serilmesi ve cenaze ile ilgili toplumda yer alan bilgilerin sağlam temele dayandırılması amaçlanmaktadır. Araştırmada hadis literatürünün büyük bir yekûn teşkil etmesi ve sıhhat noktasında da diğerlerine nazaran daha muteber olması sebebiyle Kütüb-i Tis’a üzerinden tahdide gidilmiştir. Böylesi sınırlandırmaya gidilmesinin bir diğer nedeni Kütüb-i Tis’a özelinde bu tür bir çalışmanın kaleme alınmamış olmasıdır. Çalışmada teze dâhil edilen eserlerde cenaze bahislerinin doğrudan ya da dolaylı mutlaka ele alındığı ve konuya ilişkin rivayetler ile uygulanagelen cenaze merasimlerinin birbiriyle uygun olduğu varsayımından yola çıkılmıştır. Tezde kapsamı ile sınırları belirlenmiş kitap ve rivayetlerden hareketle genel bir yargıya ulaşılmaya çalışıldığından tümevarım; meseleye dair malumatın farklı haber grupları içerisinde yer alması sebebiyle de karşılaştırma yöntemlerine sıklıkla başvurulmuştur. Cenaze sürecini bizzat âyet ve hadislerle ortaya koymak bu sürece dâhil olabilecek yanlış tatbiklerin önüne geçmesi itibarıyla önemlidir. Son tahlilde; dokuz hadis kitabında, cenazeye dair hemen her konunun birbirini tamamlar nitelikte bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bazı yanlış uygulamalar olmakla beraber genel manada cenaze sürecinin ve uygulamalarının naslara dayalı teşekkül ettiği görülmüştür.

Anahtar Kavramlar: Hadis, Kütüb-i Tis'a, Cenâiz.

Bilim Kodu: 60402

**HADİS KAYNAKLARINDA CENÂİZ BÖLÜMLERİ VE SÜNNETTE CENAZE ALGISI
(KÜTÜB-İ TİS'A ÖZELİNDE)**

Adil YEŞİLYURT

ORCID: 0000-0001-9746-0334

HITIT UNIVERSITY

MASTER THESIS

January 2022

ABSTRACT

Informations and practices regarding funeral are as old as human history. The related issue has found a place in life until today and will continue to exist in society until the doomsday. The subject of our study is "Funeral Sections in Hadith Sources and Funeral Perception in Sunnah". In the study; It is aimed to reveal the content of the Funeral Departments, to reveal the reflection of the funeral practices in the hadiths, and to base the information in the society about the funeral on a solid basis. In the research, because the hadith literature constitutes a large sum and is more reliable in terms of sihha than the others, it was limited to Kutub al-Tis'a. Another reason for such a limitation is that such a study has not been written specifically for the Kutub al-Tis'a. In the study, it is assumed that the funeral subject are directly or indirectly handled in the works included in the thesis and that the rumors on the subject and the funeral ceremonies that are practiced are compatible with each other. In the thesis, since it is tried to reach a general judgment based on the books and rumors whose boundaries have been determined by their scope, induction; since the information on the issue is included in different news groups, comparison methods are frequently used. It is important to reveal the funeral process with ayath and hadiths in order to prevent wrong practices that may be included in this process. In the final analysis; In nine hadith books, it has been determined that almost every subject about the funeral complements each other. In addition, although there are some wrong practices, it has been seen that the funeral process and its practices in general are formed as based on nass.

Key Terms: Hadith, Kutub al-Tis'a, Funeral.

Science Code: 60402

TEŞEKKÜR

İlk olarak Yüksek Lisans tez çalışmasına kendisinin danışmanlığında başladığım, bu konunun belirlenmesi ve planlamasında büyük emeği olan merhum Prof. Dr. Mahmut Kavaklıoğlu hocama teőekkürü bir borç bilirim.

Devam eden süreçte tez danışmanlığımı devralarak bu çalışmanın nihayete ermesi hususunda şahsımı yönlendiren, değerli fikirleriyle desteğini her zaman hissettiğim Prof. Dr. Kadir Gürler hocama teşekkür ederim. Ayrıca tezin ilk aşamasından son kısmına kadar katkılarını esirgemeyen başta Dr. Osman Aydın olmak üzere, Doç. Dr. Fatih Mehmet Yılmaz, Dr. Yunus Öztürk, Dr. Hafzullah Genç ve Arş. Gör. Abdullah Sıtkı İlhan hocalarıma şükranlarımı sunarım. Keza gerek fikri gerekse motivasyon anlamında her zaman yanımda bulunan Cezmi Durmuş hocama, Mehmet Aslı ve Yunus Emre Toprak kardeşlerime minnettarım.

Beni bugüne kadar yetiştirip büyüten, maddi-manevi katkılarını hiçbir zaman sakınmayan annem Hatice Yeşilyurt ve babam Rıdvan Yeşilyurt'a, ayrıca değerli abim Mecit Yeşilyurt'a, son olarak bu süreçte her an desteğini hissettiğim kıymetli eşim Tuđba Yeşilyurt'a şükranlarımı sunarım.

Adil YEŞİLYURT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KAVRAMLAR VE CENÂİZ BÖLÜMLERİ AÇISINDAN KÜTÜB-İ TİS'A KAYNAKLARI

1.1. Konuyla İlgili Bazı Kavramlar.....	3
1.1.1. Muhtazar.....	3
1.1.2. Cenaze.....	4
1.1.3. Teçhiz.....	5
1.1.4. Tekfin.....	6
1.1.5. Teşyî.....	6
1.1.6. İttibâ.....	7
1.1.7. Tedfin.....	8
1.1.8. Tâziye.....	8
1.2. Cenâiz Bölümü'nü İhtiva Eden Kaynaklar.....	9
1.2.1. Cenâiz Bölümleri'nin Genel Muhtevası.....	11
1.2.2. Bir Örnek Olarak Buhârî'nin Sahîh'inde Yer Alan Kitabü'l-Cenâiz'e Ait Bâb Başlıkları.....	12
1.2.3. Cenâiz Bölümü İçeren Kaynakların Muhteviyat Açısından Mukayesesi.....	24
1.3. Cenâiz Bölümü'nü İçermeyen Kaynak.....	26
1.4. Farklı Bir Kaynak Olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i.....	27

2. BÖLÜM

RİVAYETLER DOĞRULTUSUNDA CENAZE SÜRECİ

2.1. Ölüm Döşeginden Teçhiz Aşamasına.....	29
2.1.1. Ölüm Öncesi.....	29
2.1.2. Ölüm Anı.....	33
2.1.3. Ölümün Hemen Sonrası.....	45
2.2. Cenazeye Yönelik İşlemler/Teçhiz.....	52
2.2.1. Cenazenin Yıkayıp Kefenlenmesi.....	52
2.2.2. Cenaze Namazı ve Defin İşlemi.....	57
2.2.3. Kabrin Fiziki Yapısı.....	81
2.3. Teçhizat İşlemlerinin Ardından.....	82
2.3.1. Definden Kıyamete Kadarki Süreçte Ölü İçin Gerçekleştirilen Uygulamalar.....	82
2.3.2. Cenaze Yakınlarına Yönelik Uygulamalar.....	85
2.4. Dinî Anlayışta “Özel Olarak” Nitelendirilen Cenazeler.....	87
2.5. Rivayetlerde Bulunan Cenaze Uygulamalarının Çorum Yöresine Göre Değerlendirilmesi.....	89
SONUÇ/SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKLAR.....	93

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü'nü İhtiva Eden Kaynaklar, Bölüm Numarası, Bâb ve Hadis Sayıları.....	10
Tablo 1.2. Buhârî'nin Sahîh'inde Yer Alan Kitâbü'l-Cenâiz İçerisindeki Bâb Başlıkları.....	13

KISALTMALAR

Aüifd	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	İbn
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt numarası
C.Ü	Cumhuriyet Üniversitesi
Ç.Ü	Çukurova Üniversitesi
çev.	Çeviren
ed.	Editör
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
md.	Madde
nşr.	Neşreden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
t.y.	Yayın tarihi yok
vb.	Ve benzeri
y.y.	Yayın evi yok

GİRİŞ

Ölüm, her canlının başına gelmesi kaçınılmaz bir olaydır. İnsanın hayat serüveninin sonu anlamına gelen ve uhrevi hayatın başlangıcı olarak önem arz eden ölüm olgusunun mahiyeti, keyfiyeti ve bizatihi kendisiyle alakalı pek çok âyet ve hadis mevcuttur. Hayatın her alanında bizlerin en büyük öğretmeni şüphesiz Allah Resûlü'dür. Her canlının başına gelecek olan fakat bilhassa insan için kabir hayatı, hesap, cennet-cehennem gibi yeni olgulara kapı açacak olan ölüm hâdisesine dair de pek çok bilgiyi uygulamalı bir şekilde bizlere o aktarmıştır.

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri tedvîn faaliyetleriyle cem edilmiş, tasnif döneminde ise daha kullanılabilir hale gelmiştir. Musannifler kitaplarını konularına ve râvilerine göre ayırmışlardır. Konularına göre tasnif edilen hadis kitapları fikhî meselelerden ve o günün mevzularından bağımsız kalmamış, onlardan etkilenerek bölümlerini oluşturmuşlardır. Böylelikle ölüm ve ona bağlı meseleler de eserlerde yerini almış, hatta özel olarak Kitabü'l-Cenâiz'ler tahsis edilmiştir. Cenaze meselelerine ilişkin pek çok eser kaleme alınmış, fazlaca malumat zikredilmiştir. Bu sebeple tezde, kapsam ve sınırlılıklar açısından Kütüb-i Tis'a ile yetinilmiştir. Zira bunlar tasnif döneminin öne çıkan eserleri olup sıhhat bakımından da diğerlerinden ayrı tutulmuşlardır. Bunlardan yedisi ilgili bölümlere ve rivayetlere yer vermişlerdir. Kütüb-i Tis'a nitelendirmesi yapılan kitaplardan yalnızca ikisinde Cenâiz Bölümü yoktur. Fakat bu eserlerde konuya ilişkin pek çok rivayete rastlamak mümkündür. Bu zaviyeden yaklaşıldığında cenazeler konusu farklı akademik çalışmalara konu olmuştur. Fakat mezkûr dokuz hadis kitabı esas alınarak meselenin ele alınmamış olması böylesi bir konu seçiminde bizi yönlendirici oldu.

Tezimizde Kütüb-i Tis'a'dan edinilen bilgiler bir araya getirilip, konu bütünlüğü esas alınarak cenaze süreci ortaya konulmuştur. Konuların incelenmesinde; hadis şerhleri, klasik fıkıh kaynakları, sözlükler, ansiklopedi maddeleri ve alanla ilgili günümüzde kaleme alınmış kitap, makale ve tez çalışmalarına başvurulmuştur. Bu eserler kaynakçada belirtildiği için burada zikredilmeyecektir. Konumuz özelinde kullandığımız başlıca kaynaklar; Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, İmam Mâlik'in *Muvatta'*, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'i, Ebu Davud, Dârimî, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen* adlı eserleridir.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konuyla bağlantılı kavramlar ve Cenâiz Bölümleri'ni içeren/içermeyen kaynakların teknik açıdan değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu bölümde kavramsal çerçeve olarak; muhtazar, cenaze, teçhiz, tekfin, teşyî, ittibâ, tedfin ve tâziye kavramları incelenmiştir. "Cenâiz Bölümü'nü İhtiva Eden Kaynaklar" başlığı altında öncelikle Cenâiz Bölümleri'nin genel muhtevasına yer verilmiş, ardından konuya dair ön fikir oluşturması için Buhârî'nin Cenâiz Bölümü'ndeki bâb başlıkları değerlendirilmiştir. Bu kısımda daha sonra Cenâiz Bölümleri'nin içerik mukayesesi yapılmıştır. Akabinde müstakil bir Cenâiz Bölümü açmayan Dârimî'nin, *Sünen*'inde konuya ilişkin rivayetleri ne şekilde ve ne sıklıkta kullandığı tetkike açılmıştır. Son olarak kitabını ale'r-ricâl usule göre oluşturan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i yine cenaze konularını içermesi yönüyle incelenmiştir.

İkinci bölümde ise cenaze konusu, ilgili rivayetler doğrultusunda hasta ziyaretinden başlayıp kabir ziyaretinde son bulacak şekilde kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan üçü cenaze bahsinin süreç olarak ele alınmasını içermektedir. İlk başlık olarak “Ölüm Döşeginden Teçhiz Aşamasına” kadarki uygulama ve davranışlar ele alınmıştır. Takiben ise ölüm öncesi, ölüm anı ve ölümün hemen sonrası başlıkları tetkike açılmıştır. İkinci başlık, “Cenazeye Yönelik İşlemler/Teçhiz” şeklindedir. Burada; ölünün yıkanıp kefenlenmesi, namazı, defin işlemi ve kabir meseleleri incelenmiştir. Üçüncüsü ise “Teçhizat İşlemlerinin Ardından” başlığıdır. Bu başlık altında ise defin işlemlerinin akabinde ölüye ve cenaze yakınlarına yönelik muamelelere değinilmiştir. Ardından, “Dinî Anlayışta “Özel Olarak” Nitelendirilen Cenazeler” başlığı altında şehit ve çocuk cenazeleri ele alınmıştır. Son olarak ise “Rivayetler Bulunan Cenaze Uygulamalarının Çorum Yöresine Göre Değerlendirilmesi” işlenmiştir.

Tezde, konu hakkında yapılan çalışmalar mümkün olduğunca perspektif altında tutulmuştur. Dolayısıyla konuya ilişkin problematik alana hitap etmektedir. Bu bağlamda; Kütüb-i Tis’a özelinde Cenâiz Bölümleri’nin tetkike açılması, Buhârî’nin cenâiz bahsinde yer verdiği bâb başlıklarının derinlemesine incelenmesi, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel’in eserlerinde bulunan cenaze konularına yer verilmesi, cenaze sürecinin dokuz kitap üzerinden sünnet merkezli ele alınması, cenaze uygulamalarının Çorum yöresine kıyas edilmesi ve güncel meseleler takip edilerek buna yönelik değerlendirmeler barındırması bakımından özgün bir çalışmadır.

1. BÖLÜM

KAVRAMLAR VE CENÂİZ BÖLÜMLERİ AÇISINDAN KÜTÜB-İ TİS'A KAYNAKLARI

1.1. Konuyla İlgili Bazı Kavramlar

Kavramlar; duyguları, düşünceleri, nesnelere, davranışları ve uygulamaları ifade etmek için kullanılır. Cenazeye ilişkin de pek çok kavram bulunmaktadır. Bu kısımda konuya dair öne çıkan kavramlar ele alınacaktır.

1.1.1. Muhtazar

Muhtazar sözlükte; hazır bulunmak, bir yere kavuşmak, vakti gelmek ve katılmak anlamlarını ifade eden حضر fiilinden türemiş olup, الاحتضار fiilinin ism-i mefûlüdür. Hazır bulunan, sonu gelen ve yok olmak üzere olan gibi manalara gelir. Çoğulu محضرون dur.¹ Muhtazar, ölmek üzere olan, ölüm döşeğindeki kimseyi ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır.²

Muhtazar kavramı, bu vezni itibarıyla Kur'an-ı Kerîm'de yalnızca bir defa:

وَنَبِّئُهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرِبٍ مُّحْتَضِرٌ³

âyetinde geçmektedir. Lâkin muhtazar ifadesi burada lügat anlamıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerîm'de muhtelif kalıplar halinde geçmektedir.⁴

¹ İbn Manzûr Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdr, ty), 4: 196; Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, (Mısır: Dâru'l-Fikr 1979), 2: 75; Seyyid Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965), 11: 37; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011) "حضر" md., 242.

² Bkz. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-Râik*, (Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslamiyye, 2010) 2: 183. Ayrıca bkz. Kürşat Demirci, "Cenaze", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 353; DİB, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 19; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, (Ankara: TDV, 2013), 184; DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015) 465.

³ "Bir de onlara, suyun aralarında paylaşımı olacağını bildir. Her hissenin sahibi (suyun) başında hazır bulunsun" bkz. Kamer, 54: 28.

⁴ Kur'an-ı Kerîm'de yedi farklı vezinle, yirmi beş âyette geçmektedir. Bu kullanımların tamamı da lügat anlamıyla alakalıdır. Bunlardan bazıları için bkz. Nisâ, 4: 128; Meryem, 19: 68; Tekvîr, 81: 14; Kehf, 18: 49. Ayrıca "حضر" fiili; kök olarak dört âyette "موت" kelimesiyle aynı terimde yer almakta ve "ölüm hali geldiğinde" anlamını içermektedir. Bu kullanımlar için bkz. Bakara, 2: 133, 180; Nisâ, 4: 18; Mâide, 5:106.

Muhtazar kavramı, hadis kaynaklarında ise gerek bu vezniyle gerekse de farklı kalıplar⁵ içerisinde lügat anlamıyla kullanılmıştır.⁶ Yaptığımız araştırmalar çerçevesinde terim anlamındaki bir kullanıma rastlanılmamıştır. Ancak daha sonraları fıkıh literatüründe, “ölmek üzere olan kimseler” için bu kavram kullanılmış ve cenazeye ait bir terim haline gelmiştir.⁷

1.1.2. Cenaze

Cenaze sözlükte; bir şeyi örtmek ve toplamak anlamına gelen جنز fiilinden türemiştir. Kelime ölü ve na’ş manasına sahiptir. Bu kavramın yerine, tabut mefhumunu ifade eden “cinâze” de kullanılmaktadır. Çoğulu جنائز dir.⁸ Terim olarak cenaze, gömülmemiş insan ölüsü ve ruhun bedenden ayrılması manalarını içerir.⁹

Cenaze kavramı, Kur’an-ı Kerîm’de yer almasada fıkıh literatüründe¹⁰ ve hadis kaynaklarında birçok defa kullanılmıştır. Muhaddisler bir bölümü adlandırırken ve bâb başlıklarında bu kelimeyi tercih etmişlerdir. Söz konusu kaynaklara baktığımızda ilgili ifadenin sıklıkla kullanıldığına şahit oluruz. Örneğin Buhârî’nin (v. 256/870) *Sahîh*’inde,

كتاب الجنائز¹¹

isminde hususi bir bölümün olduğu görülür. Daha dar çerçevede bakılacak olursa,

⁵ İlgili kullanımlar için bkz. el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî, *Sahîhu’l-Buhârî*, (Şam: Dâru İbn Kesîr, 2002), Menâkıb 25, İsti’zân 41; Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, (Riyad: Dâru’t-tayyibe, 2006), Cenâiz 919; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, t.y), Cenâiz 56; et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî 1998), Cenâiz 7, Deavât 112; Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, thk: Şuayb Arnavud, (Beyrut: Dâru’r-risâleti’l-âlemiyye, 2009), Cenâiz 4, 7; Ebû Abdurrahmân b. Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, thk: Abdülfettâh Ebû Ğudde, (Halep: Mektebu’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1986), Cenâiz 4; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavud, (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2001), 22: 286 (hno: 14391); İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta’*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, 1985), Buyu’ 96. Ayrıca farklı kalıplar içerisinde, “Cenâiz, ecel, merid(hasta), mevt, mevta, meyyit(ölü) ve vefat” kelimeleriyle birlikte kullanıldığında, “Ölüm yaklaştığı zaman, vakit geldiğinde, ölüm döşeginde, yanında hazır bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.

⁶ إِنَّ هَذَا الصِّرَاطَ مُحْتَضَرٌ... rivayetini örnek gösterebiliriz. Bkz. ed-Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdurrahman, *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, (Memleketü’l-Arabiyyeti’s-Suûdiyye: Dâru’l-Muğnî, 2000), Fezâilü’l-Kur’ân 1.

⁷ فَأَلْمَحْتَضَرُ مِنْ قُرْبٍ مِنَ الْمَوْتِ... ibâresinde bu açıkça görülmektedir. Bkz. İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî, *el-Bahrü’r-Râik*, (Kahire: Dâru’l-Kitabi’l-İslamiyye, 2010) 2: 183.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 5: 324; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, 15: 72; İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luga*, 1: 485.

⁹ Kürşat Demirci, “Cenaze”, 353; DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Cenâze” md., 94. MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, (Ankara: MEB Yayınları, 2009) “Cenâze” md., 47; Fikret Karaman, “Cenaze Defni ve Kabir ziyareti üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi* 35, 2 (1999): 21.

¹⁰ Fıkıh âlimleri eserlerini kaleme alırken dahi cenaze ile ilgili özel bölümler açmışlar ve pekçok malumata burada yer vermişlerdir. Bu hususa Kudâme’nin *Muğnî* adlı eserinde yer verdiği كِتَابُ الْجِنَائِز bölümü örnek verilebilir. Bkz. Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü’l Kahire, 1968), 2: 334.

¹¹ İlgili bölüm Buhârî’nin *Sahîh*’inde 23. Kitap olarak yer almaktadır.

adını taşıyan bir bâb yer almaktadır. Keza bazı rivayet metinlerinde de cenaze kavramı doğrudan ya da türevleri itibarıyla kullanılmıştır. Misâlen, Cenâiz Bölümü'nde yer alan bir rivayette,

إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ جَنَازَةً¹³

şeklinde tasarruflar görülmektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in de gündelik hayatında cenaze kavramını kullandığının bir göstergesidir.

1.1.3. Teçhiz

Teçhiz sözlükte; hazırlamak, sağlamak, tedarik etmek, anlamlarına gelen جهز fiilinden türemiştir. Hazırlık, hazır hale getirme, donatma, geline çeyiz hazırlama, ordu donatma gibi manaları içerir. Çoğulu تجهيزات tır.¹⁴

Teçhiz kavramı, farklı kalıplar halinde Kur'an-ı Kerîm'de iki âyette dört kez geçmektedir. Ancak bu kullanımların hepsi lügat anlamıyladır:

وَمَا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَال...¹⁵

âyeti bu kullanıma örnek teşkil eder.

Hadis kaynaklarında da teçhiz kavramının çeşitli kalıplarla beraber geçtiğine rastlarız:

مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ...¹⁶

rivayeti bu kullanımlardan birisidir. İlgili haberde yer alan fiil görüldüğü üzere lügavî bir anlam ifade etmektedir.

Fıkıh literatüründeki cenaze bahislerinde ise teçhiz, vefat eden kişi için defnedilinceye kadar genel olarak yapılması gereken işleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu minvalde gasil, tekfin, teşyî ve kabrin hazırlanması teçhizin kapsamına girer.¹⁷

¹² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

¹³ "Sizden birisi bir cenaze gördüğü vakit" bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 47.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5: 325; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 15: 89; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 1: 488.

¹⁵ "Yüklerini hazırlayınca, dedi" bkz. Yusuf, 12: 59. Diğer bir örnek için bkz. Yusuf, 12: 70.

¹⁶ "Kim Allah yolunda gazveye katılan bir kişiyi hazırlarsa" bkz. Müslim, *Sahîh*, İmâre 1895.

¹⁷ تجهيز الميت ibâresi de bize ölüye yapılması gereken işler için bu kavramın kullanıldığını göstermektedir. Bkz. Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtar*, (Beyrut: Daru'l Kütübu'l

1.1.4. Tekfin

Tekfin sözlükte, örtmek anlamındaki كفن filinden türetilmiştir. Ölen kimsenin sarıldığı bez parçasına kefen, ölüyü kefenleme işlemine de tekfin adı verilir.¹⁸ Bu kelime terim olarak da bu anlamı ifade eder.¹⁹ Kur'an-ı Kerîm'de bu kavramın herhangi bir kullanımı bulunmamakla beraber, hadis kaynaklarında farklı kalıplarla birlikte birçok rivayette karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek olarak:

إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ، فَلْيُحَسِّنْ كَفَنَهُ²⁰

hadisini gösterebiliriz.

1.1.5. Teşyî

Teşyî sözlükte; uğurlamak, refakat etmek, arkasından yürümek anlamlarına gelen شيع fiilinden türetilmiştir.²¹ Zamanla fıkıh literatüründe cenazeye dair bir terim haline gelen teşyî, cenazenin yıkandıktan sonra ilk olarak namazının kılınacağı yere daha sonra ise kabrine kadar taşınmasını/uğurlanmasını ifade eder.²²

Kur'an-ı Kerîm'de teşyî kelimesinin bu haliyle kullanımına rastlanılmamaktadır. Hadis kaynaklarında ise ilgili kavram lügat anlamıyla geçmektedir. Buna,

بَابُ تَشْيِيعِ الْغَزَاةِ وَوَدَاعِهِمْ²³

İlmiyye, 2005) 5: 75. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Techîz" md., 638; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, "جهيز" md., 186; MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, "teçhiz" md., 355.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13: 358; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 5: 190; DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Kefen" md., 368.

¹⁹ أَصْلُ النَّكْفِينِ فَرْضٌ كِفَايَةٌ ibâresi bu tür kullanıma örnek teşkil etmektedir. Bkz. İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992) 2: 202-203. Ayrıca kefene ilişkin detaylı bilgi için bkz. Mehmet Keskin, "Kefen", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 184-185.

²⁰ "Sizden birisi kardeşinin kefenini hazırlayacağı zaman, onu güzelce yapsın" bkz. Müslim, *Sahih*, Cenâiz 943; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 34; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 19; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 12.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8: 188; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 21:301; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 3: 235; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, "شيع" md., 655.

²² تَشْيِيعِ جَنَازَةٍ ibâresinde bu kullanım açık bir şekilde görülmektedir. Bkz. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1993) 1: 253. Kavramın diğer izahları için bkz. Kürşat Demirci, c.7, 353; DİB, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, 20; DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Teşyî" md., 654.

²³ "Allah yolunda gazveye gidenleri uğurlamak ve onlarla vedalaşmak" bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cihad 24.

ibâresini örnek olarak gösterebiliriz. Kelime burada “uğurlamak” anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte cenazeyi taşımak manasında rivayetlerde genellikle حمل fiili kullanılmaktadır.²⁴

1.1.6. İttibâ

İttibâ sözlükte; uymak, takip etmek, ardından yürümek ve itaat etmek anlamlarındaki تبع fiilinden türetilmiştir.²⁵ İttibâ kelimesi de kök fiili ile aynı manaları ifade eder. İstilahî anlamda ittibâ; Hz. Peygamber’in sünnetine uymak, onun izinden yürümek anlamlarına gelir.²⁶

Cenazeye dair bir terim olarak ittibâ, cenazenin peşinden yürümeyi ve cenazeyi takip etmeyi ifade eder.²⁷ Bu sebeple cenazenin; evinden camiye getirilmesi ve namazın ardından kabristana götürülmesi esnasındaki takipler olmak üzere her ikisini de ittibâ teriminin kapsamı içerisinde değerlendirebiliriz.

İlgili terim Kur’an-ı Kerîm’de muhtelif kalıplarıyla geçmektedir:²⁸

فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِّءِ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ²⁹

âyeti bu kullanımlara bir örnek teşkil eder.

Hadis kaynaklarında ise ittibâ sözcüğünün farklı kalıplarda kullanıldığını görmekteyiz:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَاقْبَلُوا ، فَمَنْ تَبِعَهَا فَلَا يَقْعُدْ حَتَّى تَوَضَّعَ³⁰

²⁴ İbâretini örnek olarak zikredebiliriz. “Cenaze tâbuta konulduğu ve erkekler onu omuzları üzerine yükledikleri zaman” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 50. Diğer bir kullanım için bkz. Ebu Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 42.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8: 27; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 20: 372; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 1: 362; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “تبع” md., 112; İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram*, (Ankara: Kar Yayınları, 2005) 2: 157.

²⁶ وَاتَّبِعُوا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ilahî hitabında da bu kullanım mevcuttur. “Ona uyun ki doğru yolu bulasınız” bkz. A'raf, 7:158. İttibâ ibâresinde de sünnete uymak anlamını görmekteyiz. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 4: 20; Detay için bkz. Fahrettin Atar, “İttibâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. EK-1 (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 678-679.

²⁷ İttibâ ibâretinde cenazeyi takip etmenin sünnet olduğu anlatılmaktadır. Bkz. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, (Beyrut: Daru'l Kütübu'l İlmiyye, 1986) 1: 310.

²⁸ Fiil kökü olarak ve çeşitli kalıplarla beraber yaklaşık 172 âyette kullanımı mevcuttur. Allah'ın rızasına uymak (Âl-i İmrân, 3:162), Kur'an'a uymak (Bakara, 2: 170) ve Hz. Peygamber'e uymak (Bakara, 2: 143) bunlardan birkaçına örnek teşkil etmektedir.

²⁹ “Her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir” bkz. Bakara, 2: 178. Diğer bir kullanım için bkz. Nisâ, 4: 157.

³⁰ “Bir cenaze gördüğünüz zaman hemen ayağa kalkınız. Cenazenin ardından giden kimse ise cenaze konuluncaya kadar oturmasın” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 48.

rivayetlerini ilgili sözcüğün kullanımlarına örnek olarak verebiliriz. Bu kavram ile genel manada cenazenin takip edilmesi ifade edilmektedir.

1.1.7. Tedfin

Tedfin sözlükte; örtmek, gizlemek, gömmek anlamlarını içeren *دفن* fiilinden türemiştir.³² Bir cenaze terimi olarak tedfin, cenazenin defnedilmesi ve gömülmesi manalarına gelir.³³

Kur'an-ı Kerîm'de geçmeyen bu terime hadis kaynaklarında farklı vezinlerle birlikte yoğun şekilde rastlanmaktadır. Hadislerde söz konusu terim, ağırlıklı olarak cenazenin defnedilmesi anlamında geçmektedir. Bazen de lügat olarak herhangi bir şeyin gömülmesi, gizlenmesi³⁴ için kullanılmıştır.

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى قَبْرِ بَعْدَمَا دُفِنَ، فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا³⁵

rivayeti ilgili kelimenin ıstılahî anlamdaki tasarrufuna bir örnektir.

1.1.8. Tâziye

Sözlükte; avutmak, teselli etmek, acısını paylaşmak ve sabır tavsiye etmek anlamlarına gelen tâziye, *عزي* fiilinden türev olup tefil bâbında mastardır.³⁶ Cenazeye ilişkin bir terim olarak tâziye; yakını vefat eden kimselerin acılarını paylaşmak, onlara sabrı ve metaneti tavsiye etmek amacıyla yapılan başsağlığı söylem ve ziyaretlerini ifade eder.³⁷

³¹ "Bize cenazeyi takip etmemizi emretti" bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2. Diğer kullanımlar için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 29, Menâkıb 1; Müslim, *Sahîh*, Zekât 988, Cenâiz 11; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 44; Tirmizi, *Sünen*, Cenâiz 50.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13: 155; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 2: 286; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, "دفن" md., 400.

³³ Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu's-Savâbi'l-Luğavî Delilü'l-Müsakkafi'l-Arabî*, (Kahire: Alemlü'l-Kütüb, 2008) 1: 219; Defin konusu ile ilgili olarak bkz. Mustafa Uzunpostalcı, "Defin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 86.

³⁴ باب دَفْنِ النُّحَامَةِ فِي الْمَسْجِدِ buna bir örnektir. "Mescitte Tükürüğün Gömülmesi Bâbı" bkz. Buhârî, *Sahîh*, Salât 38.

³⁵ "Allah Reülü, cenaze defnedildikten sonra bir kabrin üzerine cenaze namazı kılmış ve dört tekbr almış" bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 954. Diğer kullanımlar için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz, 55; Ebu Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 55.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15: 52; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, thk. Mektebetu't-Tahkîkî't-Turâse fî Muessesetu'r-Risâle, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1994) 1: 1311; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, "عزي" md., 779; DİB, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, 21.

³⁷ Vizaretü'l-Evkaf ve's-Suuni'd-Diniyye, *el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye el-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1404-1427) 12: 287; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988) "ta'ziye" md., 1249; Koca, *İslam İbadet Esasları*, 194; Tâziye konusu ile ilgili olarak bkz. Mustafa Çağrırcı, "Tâziye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 202-203; Remzi Hansu, "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)", (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2007) 89-91.

Tâziye kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de terim anlamıyla geçmemektedir. Hadis kaynaklarında ise bu mefhumu ifade edebilecek çeşitli kalıplar halinde yer almaktadır:

مَنْ عَزَى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ³⁸

rivayetini bu kullanımlara örnek olarak gösterebiliriz.

1.2. Cenâiz Bölümü'nü İhtiva Eden Kaynaklar

Hadislerin tedvîninden³⁹ sonra hadis râvileri çoğalmış, buna bağlı olarak senet ve metinler bir hayli fazlalaşmış ve ilgili kaynaklardan istifade imkânı oldukça güç hale gelmiştir. İlmî sahada yaşanan bu gelişmeler sonucu, bir ihtiyaç haline gelen tasnif faaliyetleri,⁴⁰ hicri 2. asrın ilk çeyreğinden itibaren başlamıştır.⁴¹ İlmî yönden birçok faydasının yanında, ulema açısından da kullanım kolaylığı sağlayan bu çalışmalar, zamanla daha olgun bir hal almış, hicri 3. asırda zirveye çıkmış ve bu dönem hadis edebiyatında “altın çağ” olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki hadis âlimleri bu eserlere atfettikleri kıymetlendirme neticesinde, “Kütüb-i Hamse”,⁴² “Kütüb-i Sitte”,⁴³ “Kütüb-i Tis'a”⁴⁴ ve “Sünen-i Erba'a”⁴⁵ gibi bazı sınıflandırmalar yapmışlardır. Bizde

³⁸ “Başına bir felaket gelene, tâziye ziyaretinde bulunan kimseye, felaket gelen kimseye verilecek sevâbın aynısı vardır” bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 71. Diğer kullanımlar için bkz. Buhârî, *Sahîh*, İcâre 6; Ebu Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 26; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 120; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 56.

³⁹ Tedvîn: Çeşitli malzemelerde veya zihinlerde bulunan hadis ile ilgili malzemelerin bir araya toplanmasıdır. Hadislerin tedvîn edilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abdülber en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fazlihi*, (Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Dâru İbnü'l-Cevziyye, 1994) 1: 331; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîh'il-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379) 1: 6; Nüreddîn İtr, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr 1997) 1: 461; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânâtühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî*, (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî 1982) 1:103; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-hadis ve mustalahuh*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1984) 1: 14; Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016) “Tedvîn” md., 315; İsmail Lütfü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015) 39-42; Mehmet Efendioğlu, “Tedvîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 267-269.

⁴⁰ Tasnif: Hadisleri belli bir düzene göre sınıflandırarak kitap yazma. Hadislerin tasnif edilmesi ile ilgili bkz. er-Râmhumuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâî*, thk. Muhammed Accâc el-Hatib, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404) 611-613; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nuzhetu'n-nazar fi tavdîhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Abdullâh b. Dayfullâh, (Riyad: Matbaatu's-sefir, 1422) 1: 184-185; Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*, (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1986) 1: 4; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, “Tasnîf” md., 311; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 42-44; İbrahim Hatiboğlu, “Musannef”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 235-236.

⁴¹ Hadis musannefatının tarihî izahı için bkz. Fuat Sezgin, “Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer B. Raşid'in Cami'i”, *Türkiyat Mecmuası* 12, (2010): 115-134; Nevzat Aydın, “Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2011): 199-230.

⁴² Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvud, Nesâî ve Tirmizî'nin *Sünen*'i için kullanılır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî 1941) 2: 1473; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 1: 169; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, “el-Kütübü'l-Hamse” md., 157.

⁴³ Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'i (âlimlerin çoğunluğuna göre) için kullanılır. Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 1: 11; ed-Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddin, *Mukaddime fi usuli'l-hadis*, (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1986) 1: 96; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, “el-Kütübü's-Sitte” md., 158.

⁴⁴ Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî'nin *Sünen*'i, İmam Mâlik'in *Muvattâ'ı* ve Ahmed İbn Hanbel'in *Müsned*'i için kullanılır. Bkz. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, “el-Kütübü't-Tis'a” md., 158.

⁴⁵ Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'i için kullanılır. Bkz. Kandemir, “Sünen”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 141-142; Ali Yardım, *Hadis 2*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 2017) 85-93; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, “es-Sunenu'l-Erba'a” md., 284.

çalışmamızda, Buhârî (v. 256/870) ve Müslim'in (v. 261/875) *Sahîh*'leri, Ebû Dâvud (v. 275/889), Tirmizî (v. 279/892), Nesâî (v. 303/915), İbn Mâce (v. 273/887) ve Dârimî'nin (v. 255/869) *Sünen*'leri, İmam Mâlik'in (v. 179/795) *Muvattâ'*ı ve Ahmet b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned*'inden oluşan Kütüb-i Tis'a üzerinden değerlendirmelerde bulunmaya gayret göstereceğiz.

Kütüb-i Tis'a'dan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i dışındaki sekiz kitap ale'l-ebvâb⁴⁶ sisteme göre tanzim edilmiştir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i için Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü'nden söz etme imkânı yoktur. Bunun yanında ale'l-ebvâb sistemle oluşturulmasına rağmen Dârimî'nin *Sünen*'inde de Cenâiz Kitabı mevcut değildir. Elbette bu durum mezkûr eserlerde, konuya ilişkin rivayetlerin mevcut olmadığı anlamına gelmez.

Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü içeren eserlerin konuyu işleyiş şekilleri şöyle sistematize edilebilir:

Tablo 1.1. Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü'nü İhtiva Eden Kaynaklar, Bölüm Numarası, Bâb ve Hadis Sayıları

Müellif Adı	Bölüm Numarası	Bâb Sayısı	Hadis Sayısı
Buhârî ⁴⁷	23	98	158
Müslim ⁴⁸	11	37	107
Ebû Dâvud ⁴⁹	20	84	153
Tirmizî ⁵⁰	8	76	115
Nesâî ⁵¹	21	121	272

⁴⁶ Ale'l-ebvâb: Hadislerin konularına göre sınıflandırılarak yazıldığı kitap. Bkz. Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, "Ale'l-Ebvâb" md., 23; Ale'l-ebvâb sistemine göre tasnif edilen hadis edebiyatına dair bilgi için bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 69-130.

⁴⁷ Buhârî'nin hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Mehmet Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 114-123; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 80-85; Arafat Aydın ve Ali Albayrak, "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular: Bulak Baskısı, Yûnîni Yazmaları ve Abdullah b. Sâlim el-Basrî Nüshası", *İslam Araştırmaları Dergisi* 35, 1-39 (2017); Arafat Aydın, "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular II: es-Sagâni Nüshası ve Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmaları", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 14, 7-50 (2016).

⁴⁸ Müslim'in hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 124-129; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 90-93; Dilek Tekin, "Müslim'in Sahîh'inin Yazılı Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler", *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 1/1 (2015): 124-163; James Robson, "Sahîh-i Müslim Nüshalarının Rivayeti", Çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, 3 (1955): 8-20; Mehmet Emin Özafşar, "Rivâyet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i", *AÜİFD* 39, 1 (1999): 287-356.

⁴⁹ Ebû Dâvud'un hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Kandemir, "es-Sünen", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 145-147; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 108-117; James Robson, "Sünen-i Ebû Dâvud Nüshalarının Rivayeti", Çev. Talat Koçyiğit, *AÜİFD* 5, 1 (1956): 173-182; Durak Pasmaz, "Ebu Davud ve Sünen'i", *Diyanet Dergisi* 22, 1 (1986): 21-37.

⁵⁰ Tirmizî'nin hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Çakan "el-Câmiu's-Sahîh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 129-132; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 98-105; James Robson, "Tirmizî'nin Câmi'inin Rivâyet Tarifleri", Çev. Arafat Aydın, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13, 1 (2015): 117-132.

⁵¹ Nesâî'nin hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Kandemir, "es-Sünen", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 147-148; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 118-120.

İbn Mâce ⁵²	9	65	205
İmam Mâlik ⁵³	16	16	56

Tablo incelendiğinde -nüshalara bağlı olarak bazı küçük farklılıklar olsa da- tetkike açılan hadis eserleri içerisinde en çok bâb ve hadis bulunan kaynak Nesaî'nin *Sünen*'idir. En az bâb ve hadisi içeren kaynak ise İmam Mâlik'in *Muvatta*'ıdır.

1.2.1. Cenâiz Bölümleri'nin Genel Muhtevası

Bu kısımda daha önce zikrettiğimiz yedi hadis kitabında bulunan Kitâbü'l-Cenâiz Bölümleri'nin genel muhtevası değerlendirilecektir. Bahse konu eserlerin Cenâiz Bölümleri'nde toplamda 500'e yakın bâb, 1100 civarında hadisin yer aldığı görülmektedir. Böylesi bir tasnif mantığı bize gerek Hz. Peygamber'in konuya ilişkin tavrı gerekse hadis musanniflerinin meseleye atfettiği değer noktasında birtakım önemli ipuçları sunmaktadır.

Araştırmaya konu olan eserlerin Kitâbü'l-Cenâiz Bölümleri incelendiğinde; cenazeye dair tüm aşamaların ayrıntılı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Öyle ki, ölmek üzere olan kişiye hasta ziyaretinde bulunmak ve o kimseye telkin verilmesinden başlayan bu süreç; ölüm haberinin ilanı, ölünün yıkanıp kefenlenmesi, cenaze namazının keyfiyeti, cenazeyi teşyi ve ittibâ, cenazenin defnedilmesi gibi teçhizat nev'inden mevzularla devam etmektedir. Bu kronolojik taksimin yanında, şehit ve çocuk cenazeleri gibi daha hususi meseleler de ele alınmıştır. Keza, cenaze yakınlarına tâziyede bulunma ve cenaze evine yemek götürme gibi toplumsal vazifeleri konu edinen başlıklar da dikkat çekmektedir. Son olarak ise cenazeye saygı gösterilmesi, kabir ile ilgili bazı meseleler, kabristan ziyareti, ölüye dua edip Kur'an okumak, ölüyü hayırla anmak gibi konulara da yer verilmiştir.

Bâbların belli bir tertip ile sistematize edildiği görülmektedir. Cenaze sürecinin akışına genel manada özen gösterilmiştir. Buna örnek olarak, kabir ziyaretinden⁵⁴ önce hasta ziyaretine⁵⁵ dair rivayetlerin yer verilmesi gösterilebilir.

Şu husus ifade edilmelidir ki cenaze sürecine dair yukarıda zikredilen başlıkların her biri tetkike açtığımız eserlerin tamamında bulunmamaktadır. Ancak her bir konu en az bir kaynaktan yer almaktadır. Bunun sebeplerinden birtanesinin musanniflerin hadis kabul şartları olduğu söylenebilir. Burada kastedilen; hadis âlimlerinden birinin sahîh kabul ettiği rivayeti diğerinin sahîh saymaması, sahîh görmekle birlikte eserine alacak düzeyde kuvvetli addetmemesi ya da tercihen rivayetleri kitaplarına almamasıdır. Buhârî'de doğrudan telkin ile

⁵² İbn Mâce'nin hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Kandemir, "es-Sünen", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 143-145; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 120-123.

⁵³ İmam Mâlik'in hadis sayıları, baskıları ve nüshaları hakkında bilgi için bkz. Kandemir, "el-Muvatta", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 416-418; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 71-74.

⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 974, 975; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 60; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 81.

⁵⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 919; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 2; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 8.

ilgili hadisin olmayışı buna örnektir. Nitekim İbn Hacer de (v. 852/1449) Buhârî'nin kendi şartlarına uygun olarak telkine dair bir hadis tespit edemediğini söylemiştir.⁵⁶ Müslim'in *Sahîh*'inde ise telkine ilişkin rivayetin yer aldığı görülmektedir.⁵⁷

Şurası unutulmamalıdır, cenaze bahsine dair rivayetler yalnızca Kitâbü'l-Cenâiz Bölümleri ile sınırlı değildir. Dolayısıyla bir rivayetin Cenâiz Bölümü'nde yer almaması musannifin o metne değer vermediği ya da eserinde kullanmadığı sonucunu doğurmaz. Kaynakları incelediğimizde karşımıza bunun birçok örneği çıkmaktadır. Nitekim ölüm döşeğinde bulunan hastayı ziyaret etmek meselesi Cenaze Bölümü dışında; Buhârî'nin Mezâlim⁵⁸, Müslim'in Selâm⁵⁹ ve Tirmizî'nin Edeb⁶⁰ Bölümleri'nde bir yönüyle geçmektedir.

1.2.2. Bir Örnek Olarak Buhârî'nin Sahîh'inde Yer Alan Kitâbü'l-Cenâiz'e Ait Bâb Başlıkları

Buhârî muhaddis kimliği yanında, fıkıh ve özellikle de fıkhu'l-hadis noktasında yetkin bir isim olarak nitelendirilmiştir. Kendisinin bahse konu ilmî branşlardaki meziyetlerini gün yüzüne çıkaracak en önemli kısım ise bâb başlıklarıdır. Öyleki Buhârî'nin fikhî eğilimlerini anlama noktasında bâb başlıklarının tartışılmaz bir yeri olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁶¹ Ulema da bu durumu çalışma alanlarına dâhil etmiş ve birçok açıdan hakkında çalışma yapılan *Sahîh*'in aynı zamanda tercemeleri üzerine de hususi araştırmalar kaleme alınmıştır.⁶² İbnü'l-Müneyyir'in (v. 683/1284) *el-Mütevârî 'ala ebvabi'l-Buhârî*, Dihlevî'nin (v. 1176/1762) *Şerhu terâcimi ebvabi'l-Buhârî* ve Sebtî'nin (v. 721/1321) *Tercumanu't-teracim 'ala ebvabi'l-Buhârî* adlı eserlerini bu çalışmalara örnek olarak gösterebiliriz.⁶³

⁵⁶ İbare şu şekildedir: كَانَ الْمُصَنِّفَ لَمْ يَثْبُتْ عِنْدَهُ فِي التَّلْقِينِ شَيْءٌ عَلَى شَرْطِهِ. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 109. Buhârî'de bulunan Cenâiz Bölümü'nde 67. bâb içerisinde yer alan hadise bakılırsa telkine -dolaylı yoldan- kaynaklık edecek minvalde içeriğe rastlamak mümkündür. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 67.

⁵⁷ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 916, 917.

⁵⁸ Buhârî, *Sahîh*, Mezâlim 5.

⁵⁹ Müslim, *Sahîh*, Selâm 2162.

⁶⁰ Tirmizî, *Sünen*, Edeb 45.

⁶¹ فِقْهُ الْبُخَارِيِّ فِي تَرَاجِمِهِ bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13.

⁶² Buhârî'nin üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 85; Kemal Sandıkçı, "Sahîhu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Diyanet İlmî Dergi* 21, 1 (1985): 39-63; Sandıkçı, "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar II", *Diyanet İlmî Dergi* 21, 2 (1985): 50-55; Yardım, *Hadis II*, 84; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, (Ankara: Otto Yayınları, 2018) 80-81, 94; Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 246.

⁶³ Bâb başlıklarına dair yapılan diğer çalışmaların listesi için bkz. Ayşegül Eroğlu, "Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve el-Mutevârî'si", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17, 1(2019): 101-123; Ali Toksarı, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bâb Başlıklarının Özellikleri ve Değeri", *Büyük Türk İslam Bilgini Buhârî Uluslararası Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Tıp Tarih Enstitüsü, (1987), 109-132; Enes Kaynar "Buhârî'nin Bab Başlıklarıyla İlgili Çalışmalar ve Bab Başlıklarındaki Kendi İfadelerinin Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2016) 7-111. Bu çalışmalarda Buhârî'nin önce bâb başlıklarını mı yoksa hadisleri mi belirlediği, bâblarının gelenek ürünü mü yoksa kendi ichtihadı mı olduğu ve bâbların, altında bulunan hadislerle uyumu gibi çeşitli konular da tartışılmıştır. İlgili tartışmalara dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, 105-117; Mehmet Bilen, *İbn Hacerin Buhârî Savunusu*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013) 45-156; Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 362-374.

Yukarıdan beri yapılan izahlar muvacehesinde, Cenâiz Bölümleri'nin muhtevasını daha net bir biçimde ortaya koyabilme adına, mezkûr kitabın bâblarının da detaylı bir şekilde incelenmesi gerekir. Bu bağlamda -en azından ilk etapta bir ön fikir sunması amacıyla- Cenâiz Bölümü'nde yer alan 98 bâbı zikretmek, konu hakkında genel bir düşünce oluşması adına faydadan hâlî değildir.

Tablo 1.2. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Yer Alan Kitâbü'l-Cenâiz İçerisindeki Bâb Başlıkları

Cenazeler ve son sözü "Lâ ilâhe illallah" olan kimse ile ilgili bâb	1- باب فِي الْجَنَائِزِ ، وَمَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ⁶⁴
Cenazelerin ardından gitme emrine dair bâb	2- باب الْأَمْرِ بِاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ ⁶⁵
Keflendiği zaman ölünün yanına girmeye dair bâb	3- باب الدُّخُولِ عَلَى الْمَيِّتِ بَعْدَ الْمَوْتِ إِذَا أُدْرِجَ فِي كَفَنِهِ ⁶⁶
Cenaze yakınlarına ölüm haberini açıklayan kimseye dair bâb	4- باب الرَّجُلِ يَنْعَى إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ بِنَفْسِهِ ⁶⁷
Cenazenin ilan edilmesine dair bâb	5- باب الْإِذْنِ بِالْجَنَازَةِ ⁶⁸
Bir çocuğu ölüp de buna sabır gösteren kimsenin faziletine dair bâb	6- باب فَضْلِ مَنْ مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتَسَبَ ⁶⁹
Erkeğin, kabir yanındaki bir kadına sabırlı ol demesine dair bâb	7- باب قَوْلِ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ عِنْدَ الْقَبْرِ اصْبِرِي ⁷⁰
Ölüyü su ve sidr ile yıkamak ve abdest aldirmaya dair bâb	8- باب غَسْلِ الْمَيِّتِ وَوَضُوئِهِ بِالْمَاءِ وَالسِّدْرِ ⁷¹
Ölünün tek sayıda yıkanmasının müstehap olmasına dair bâb	9- باب مَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يُغْسَلَ وَتَرًا ⁷²
Ölünün yıkanmasına sağ azalarıyla başlanılacağına dair bâb	10- باب يُبَدَأُ بِمَيَامِنِ الْمَيِّتِ ⁷³

⁶⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

⁶⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2.

⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 3.

⁶⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 4.

⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 5.

⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 6.

⁷⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 7.

⁷¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8.

⁷² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 9.

⁷³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 10.

Ölünün abdest yerlerine dair bâb	11- باب مَوَاضِعِ الوُضُوءِ مِنَ المَيِّتِ ⁷⁴
Bâb: Kadın, erkek izârı içinde kefenlenir mi?	12- باب هَلْ تُكْفَنُ المَرْأَةُ فِي إِزَارِ الرَّجُلِ ⁷⁵
Cenazenin son yıkanişında kâfurlu su kullanılmasına dair bâb	13- باب يَجْعَلُ الكَافُورَ فِي آخِرِهِ ⁷⁶
Kadının saç örgüsünü çözmeye dair bâb	14- باب نَقْضِ شَعْرِ المَرْأَةِ ⁷⁷
Bâb: Ölüye iç gömleği giydirmek nasıl olur?	15- باب كَيْفَ الإِشْعَارُ لِلْمَيِّتِ ⁷⁸
Bâb: Ölü kadının saçı üç bukle yapılırmı?	16- باب هَلْ يُجْعَلُ شَعْرُ المَرْأَةِ ثَلَاثَةَ قُرُونٍ ⁷⁹
Ölü kadının saçlarının arkasına atılmasına dair bâb	17- باب يُقَى شَعْرُ المَرْأَةِ خَلْفَهَا ⁸⁰
Kefen için beyaz bez kullanmaya dair bâb	18- باب التِّيَابِ البَيْضِ لِلْكَفَنِ ⁸¹
İki bez içinde kefenlemenin yapılmasına dair bâb	19- باب الكَفَنِ فِي ثَوْبَيْنِ ⁸²
Ölü için güzel koku kullanmaya dair bâb	20- باب الحَنُوطِ لِلْمَيِّتِ ⁸³
Bâb: İhramlı kimsenin kefenlenmesi nasıl olur?	21- باب كَيْفَ يُكْفَنُ المَحْرَمُ ⁸⁴
Dikişli veya dikişsiz gömlek içerisinde kefenleme ve gömleksiz kefenlendirilen kimseye dair bâb	22- باب الكَفَنِ فِي القَمِيصِ الَّذِي يُكْفَى أَوْ لَا يُكْفَى ، وَمَنْ كُفِّنَ بِغَيْرِ قَمِيصٍ ⁸⁵
Gömleksiz kefenlemeye dair bâb	23- باب الكَفَنِ بِغَيْرِ قَمِيصٍ ⁸⁶
Başlık olmayarak kefenlemeye dair bâb	24- باب الكَفَنِ وَلَا عِمَامَةً ⁸⁷

⁷⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 11.

⁷⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 12.

⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 13.

⁷⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 14.

⁷⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 15.

⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 16.

⁸⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 17.

⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 18.

⁸² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 19.

⁸³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 20.

⁸⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 21.

⁸⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 22.

⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 23.

⁸⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 24.

Kefenin ölünün malının tamamından karşılmasına dair bâb	25- باب الْكَفَنِ مِنْ جَمِيعِ الْمَالِ ⁸⁸
Bir tek bezden başkası bulunmadığı zaman ne yapılacağına dair bâb	26- باب إِذَا لَمْ يُوجَدِ إِلَّا ثَوْبٌ وَاحِدٌ ⁸⁹
Ölünün baş veya ayak tarafına örtecek şeyden başka kefen malzemesi bulamadıkları zaman, onu ölünün baş tarafına örtmelerine dair bâb	27- باب إِذَا لَمْ يَجِدْ كَفَنًا إِلَّا مَا يُوَارِي رَأْسَهُ أَوْ قَدَمَيْهِ غَطَّى رَأْسَهُ ⁹⁰
Hz. Peygamber zamanında kefen hazırlayan ve bu işi reddedilmeyen kimseye dair bâb	28- باب مَنِ اسْتَعَدَّ الْكَفَنَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ ⁹¹
Kadınların cenazeler ardından gitmelerine dair bâb	29- باب اتِّبَاعِ النِّسَاءِ الْجَنَائِزِ ⁹²
Kadının, kocası dışında başkalarının üzerine yas tutmasına dair bâb	30- باب إِحْدَادِ الْمَرْأَةِ عَلَى غَيْرِ زَوْجِهَا ⁹³
Kabirleri ziyaret etmeye dair bâb	31- باب زِيَارَةِ الْقُبُورِ ⁹⁴
Hz. Peygamber'in: "Ölü, ailesinin, bazı tür ağlamasından dolayı azap çeker" sözüne dair bâb	32- باب قَوْلِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَذَّبُ الْمَيِّتُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ ⁹⁵
Ölü üzerine feryatla ağlamanın mekruh kılınmasına dair bâb	33- باب مَا يُكْرَهُ مِنَ النَّيَاحَةِ عَلَى الْمَيِّتِ ⁹⁶
Bâb	34- باب ⁹⁷
Bâb: "Yakalar yırtan kimse bizden değildir"	35- باب لَيْسَ مِنَّا مَنْ شَقَّ الْجُبُوبَ ⁹⁸

⁸⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 25.

⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 26.

⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 27.

⁹¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 28.

⁹² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 29.

⁹³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 30.

⁹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31.

⁹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32.

⁹⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33.

⁹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 34.

⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 35.

Hiz. Peygamber'in, Sa'd İbn Havle'ye mersiyeye etmesine dair bâb	36- باب رثاء النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - سَعْدُ ابْنِ خَوْلَةَ ⁹⁹
Musibet sırasında saç yolmanın nehyedilmesine dair bâb	37- باب مَا يُنْهَى مِنَ الْحَلْقِ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ ¹⁰⁰
Bâb: "Yanaklara vuran kimse bizden değildir"	38- باب لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ ¹⁰¹
Musibet sebebiyle cahiliyet çağırışının ve vaveyla etmenin nehyolunmasına dair bâb	39- باب مَا يُنْهَى مِنَ الْوَيْلِ وَدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ ¹⁰²
Bir musibet sırasında oturan ve kendisinde hüzün fark edilen kimseye dair bâb	40- باب مَنْ جَلَسَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ، يُعْرِفُ فِيهِ الْحُزْنَ ¹⁰³
Musibet sırasında kederini açığa vurmeyen kimseye dair bâb	41- باب مَنْ لَمْ يُظْهِرْ حُزْنَهُ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ ¹⁰⁴
Sabrın, musibetin birinci darbesi sırasında olduğuna dair bâb	42- باب الصَّبْرِ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى ¹⁰⁵
Hiz. Peygamber'in: "Bizler senin ayrılığın sebebiyle çok kederliyiz" sözüne dair bâb	43- باب قَوْلِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - إِنَّا بِكَ لَمَحْزُونُونَ ¹⁰⁶
Hastanın yanında ağlamaya dair bâb	44- باب الْبُكَاءِ عِنْدَ الْمَرِيضِ ¹⁰⁷
Ölüye dövünmenin ve ağlamanın nehyedilmesi ve bu fiillerden men edilmesine dair bâb	45- باب مَا يُنْهَى عَنِ النَّوْحِ وَالْبُكَاءِ وَالرَّجْرِ عَن ذَٰلِكَ ¹⁰⁸
Cenaze için ayağa kalkmaya dair bâb	46- باب الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ ¹⁰⁹
Cenaze için ayağa kalktığına ne zaman oturacağına dair bâb	47- باب مَتَى يَفْعَدُ إِذَا قَامَ لِلْجَنَازَةِ ¹¹⁰

⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 36.

¹⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 37.

¹⁰¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 38.

¹⁰² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 39.

¹⁰³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 40.

¹⁰⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 41.

¹⁰⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 42.

¹⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 43.

¹⁰⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 44.

¹⁰⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 45.

¹⁰⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 46.

¹¹⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 47.

Bâb: “Bir cenaze ardından giden kimse, o cenaze erkeklerin omuzlarından indirilip konuluncaya kadar oturmaz, eğer bundan önce oturursa kalkması emredilir”	48- باب مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً فَلَا يَقْعُدُ حَتَّى تُوَضَعَ عَنْ مَنَاكِبِ الرِّجَالِ ، فَإِنْ قَعَدَ أَمَرَ بِالْقِيَامِ ¹¹¹
Bir Yahudi cenazesi için ayağa kalkan kimseye dair bâb	49- باب مَنْ قَامَ لِجَنَازَةِ يَهُودِيٍّ ¹¹²
Cenazeyi kadınların aksine erkeklerin taşımasına dair bâb	50- باب حَمَلِ الرِّجَالِ الجِنَازَةَ دُونَ النِّسَاءِ ¹¹³
Cenaze işleri için süratli olunmasına dair bâb	51- باب السُّرْعَةِ بِالْجِنَازَةِ ¹¹⁴
Tabut üzerinde iken ölünün, “Beni yerime ulaştırınız!” sözüne dair bâb	52- باب قَوْلِ الْمَيِّتِ وَهُوَ عَلَى الجِنَازَةِ قَدِّمُونِي ¹¹⁵
Cenaze namazında imamın arkasında iki veya üç sıra saf olan kimselere dair bâb	53- باب مَنْ صَفَّ صَفَّيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً عَلَى الجِنَازَةِ خَلْفَ الإِمَامِ ¹¹⁶
Cenaze karşısında saf oluşturmaya dair bâb	54- باب الصُّفُوفِ عَلَى الجِنَازَةِ ¹¹⁷
Cenazeler için erkeklerle beraber çocukların da saf tutmasına dair bâb	55- باب صُفُوفِ الصِّبْيَانِ مَعَ الرِّجَالِ عَلَى الجِنَائِزِ ¹¹⁸
Cenaze üzerine namaz kılmanın sünnet olmasına dair bâb	56- باب سُنَّةِ الصَّلَاةِ عَلَى الجِنَائِزِ ¹¹⁹
Cenazelerin ardından gitmenin faziletine dair bâb	57- باب فَضْلِ اتِّبَاعِ الجِنَائِزِ ¹²⁰
Cenaze defnedilinceye kadar bekleyen kimseye dair bâb	58- باب مَنْ اِنْتَظَرَ حَتَّى تُدْفَنَ ¹²¹
Cenazeler için insanlarla birlikte çocukların da namaz kılmalarına dair bâb	59- باب صَلَاةِ الصِّبْيَانِ مَعَ النَّاسِ عَلَى الجِنَائِزِ ¹²²

¹¹¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 48.

¹¹² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 49.

¹¹³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 50.

¹¹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 51.

¹¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 52.

¹¹⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 53.

¹¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 54.

¹¹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 55.

¹¹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 56.

¹²⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 57.

¹²¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 58.

¹²² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 59.

Musalla ve mescitte cenaze için namaz kılınmasına dair bâb	60- باب الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ بِالْمَسْجِدِ وَالْمَسْجِدِ ¹²³
Kabirler üzerine mescitler yapmanın mekruh oluşuna dair bâb	61- باب مَا يُكْرَهُ مِنْ اتِّخَاذِ الْمَسَاجِدِ عَلَى الْقُبُورِ ¹²⁴
Lohusalığı içinde öldüğünde lohusanın üzerine namaz kılınmasına dair bâb	62- باب الصَّلَاةِ عَلَى النُّفْسَاءِ إِذَا مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا ¹²⁵
Bâb: Kadın ve erkek cenazesinde durulması doğru olan yer neresidir?	63- باب أَيَّنَ يَقُومُ مِنَ الْمَرْأَةِ وَالرَّجُلِ ¹²⁶
Cenaze için kılınan namazda dört tekbir alınmasına dair bâb	64- باب التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَرْبَعًا ¹²⁷
Cenaze için kılınan namazda Fâtihatu'l-Kitâb Sûresini okumaya dair bâb	65- باب قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ عَلَى الْجَنَازَةِ ¹²⁸
Defin gerçekleştikten sonra kabir üzerine namaz kılınmasına dair bâb	66- باب الصَّلَاةِ عَلَى الْقَبْرِ بَعْدَ مَا يُدْفَنُ ¹²⁹
Ölünün, (dirilerin) ayakkabılarının sesini işitmesine dair bâb	67- باب الْمَيْتِ يَسْمَعُ حَفَقَ النَّعَالِ ¹³⁰
Arzi'l-Mukaddese veya ona benzer yerlere defnedilmeyi arzu eden kimseye dair bâb	68- باب مَنْ أَحَبَّ الدَّفْنَ فِي الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ أَوْ نَحْوِهَا ¹³¹
Cenazeyi gece defnetmeye dair bâb	69- باب الدَّفْنِ بِاللَّيْلِ ¹³²
Kabir üzerine mescit kurulmasına dair bâb	70- باب بِنَاءِ الْمَسْجِدِ عَلَى الْقَبْرِ ¹³³
Kadının kabrine girecek kimseye dair bâb	71- باب مَنْ يَدْخُلُ قَبْرَ الْمَرْأَةِ ¹³⁴
Şehit için kılınan namaza dair bâb	72- باب الصَّلَاةِ عَلَى الشَّهِيدِ ¹³⁵

¹²³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 60.

¹²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 61.

¹²⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 62.

¹²⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 63.

¹²⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 64.

¹²⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 65.

¹²⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 66.

¹³⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 67.

¹³¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 68.

¹³² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 69.

¹³³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 70.

¹³⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 71.

¹³⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72.

Bir kabirde iki ve üç kişinin defnedilmesine dair bâb	73- باب دَفْنِ الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلَاثَةِ فِي قَبْرِ وَاحِدٍ ¹³⁶
Şehitlerin yıkanmasını düşünmeyen, uygun görmeyen kimseye dair bâb	74- باب مَنْ لَمْ يَرَ غَسَلَ الشُّهَدَاءِ ¹³⁷
Lahdin içinde öncelenen kimseye dair bâb	75- باب مَنْ يُقَدَّمُ فِي اللَّحْدِ ¹³⁸
Kabirdeki ızdır ve ota dair bâb	76- باب الإِذْخِرِ وَالْحَشِيشِ فِي الْقَبْرِ ¹³⁹
Bâb: Herhangi bir sebepten dolayı ölü kabirden ve lahdten çıkarılır mı?	77- باب هَلْ يُخْرَجُ الْمَيِّتُ مِنَ الْقَبْرِ وَاللَّحْدِ لِعِلَّةٍ ¹⁴⁰
Kabrin içindeki lahd ve yarığa dair bâb	78- باب اللَّحْدِ وَالشَّقِّ فِي الْقَبْرِ ¹⁴¹
Bâb: Çocuk İslâm'a girip de öldüğü zaman üzerine cenaze namazı kılınır mı?	79- باب إِذَا أَسْلَمَ الصَّبِيُّ فَمَاتَ هَلْ يُصَلَّى عَلَيْهِ ¹⁴²
Bâb: Müşrik ölüm esnasında "Lâ ilâhe illallah" dediğinde?	80- باب إِذَا قَالَ الْمُشْرِكُ عِنْدَ الْمَوْتِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ¹⁴³
Kabir üzerindeki hurma dalına dair bâb	81- باب الْجَرِيدِ عَلَى الْقَبْرِ ¹⁴⁴
Muhaddisin kabir yanında vaaz vermesi ve arkadaşlarının onun etrafında oturmalarına dair bâb	82- باب مَوْعِظَةِ الْمُحَدِّثِ عِنْدَ الْقَبْرِ ، وَقُعُودِ أَصْحَابِهِ حَوْلَهُ ¹⁴⁵
Kendisini öldüren kimse hakkında gelen hadislere dair bâb	83- باب مَا جَاءَ فِي قَاتِلِ النَّفْسِ ¹⁴⁶
Münafıklar üzerine cenaze namazı kılmanın ve onlar için istiğfarda bulunmanın mekruh kılınmasına dair bâb	84- باب مَا يُكْرَهُ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى الْمُنَافِقِينَ وَالِاسْتِغْفَارِ لِلْمُشْرِكِينَ ¹⁴⁷

¹³⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 73.

¹³⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 74.

¹³⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 75.

¹³⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 76.

¹⁴⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 77.

¹⁴¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 78.

¹⁴² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 79.

¹⁴³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 80.

¹⁴⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 81.

¹⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 82.

¹⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 83.

¹⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 84.

Ölen kimseyi insanların övmelerine dair bâb	85- بابُ تَنْاءِ النَّاسِ عَلَى الْمَيِّتِ ¹⁴⁸
Kabir azabı hakkında gelen hadislere dair bâb	86- بابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ ¹⁴⁹
Kabir azabından Allah'a sığınmağa dair bâb	87- بابُ التَّعَوُّذِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ ¹⁵⁰
Gıybet ve bevlden kaynaklanan kabir azabına dair bâb	88- بابُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْغَيْبَةِ وَالْبَوْلِ ¹⁵¹
Ölüye, sabah akşam kendi oturacağı yerin gösterilmesine dair bâb	89- بابُ الْمَيِّتِ يُعْرَضُ عَلَيْهِ بِالْغَدَاةِ وَالْعِشِيِّ ¹⁵²
Ölünün, cenaze sırasında konuşmasına dair bâb	90- بابُ كَلَامِ الْمَيِّتِ عَلَى الْجَنَازَةِ ¹⁵³
Müslüman çocukları hakkında söylenmiş hadislere dair bâb	91- بابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلَادِ الْمُسْلِمِينَ ¹⁵⁴
Müşriklerin çocukları hakkında söylenmiş hadislere dair bâb	92- بابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ ¹⁵⁵
Bâb	93- باب ¹⁵⁶
Pazartesi günü gerçekleşen ölüm hakkında bâb	94- بابُ مَوْتِ يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ ¹⁵⁷
Beklenmedik şekilde ölmeye dair bâb	95- بابُ مَوْتِ الْمَفْجَأَةِ الْبَغْتَةِ ¹⁵⁸
Hz. Peygamber ile Ebû Bekir ve Ömer'in kabirleri hakkında gelen hadislere dair bâb	96- بابُ مَا جَاءَ فِي قَبْرِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ¹⁵⁹
Ölülere sövmekten nehyedilmeye dair bâb	97- بابُ مَا يُنْهَى مِنْ سَبِّ الْأَمْوَاتِ ¹⁶⁰

¹⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 85.

¹⁴⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 86.

¹⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 87.

¹⁵¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 88.

¹⁵² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 89.

¹⁵³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 90.

¹⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 91.

¹⁵⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 92.

¹⁵⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 93.

¹⁵⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 94.

¹⁵⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 95.

¹⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 96.

¹⁶⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 97.

Tablo incelendiğinde Buhârî'nin belli bir sistematığının olduğu net bir şekilde gözükmektedir. Zaten Buhârî'nin genel olarak *Sahîh* içerisinde bâblandırma mantığı bizatihi eserin doğru yorumlanması noktasında kıymetli addedilmiş ve müstakil değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin; İbn Hacer genel olarak bâbları “zâhir” ve “hafî” olarak iki kısma ayırdıktan sonra, hafî şeklinde ifade ettiği tercemeleri de 6 alt başlıkta sınıflandırmıştır.¹⁶² Dihlevî ise bâb başlıklarını İbn Hacer'in taksimine göre daha teferruatlı olarak 11 kısımda incelemiştir.¹⁶³ Çağdaş âlimlerimizden Nûreddîn Itr (v. 2020) ise bâb başlıklarının tasnifini 4'e ayırmakla yetinmiştir.¹⁶⁴ Tüm bu izahların temelinde mevcut yorumlamalar içerisinde en erken döneme ait olan İbnü'l-Müneyyir'in değerlendirmeleri yer almaktadır. Dolayısıyla biz de kendisine ait sınıflandırmaya yer vermekte fayda görüyoruz. Buna göre Buhârî'nin tercemeleri şu şekilde tasnif edilebilir:

- 1- Hadisin metninde ifadesini bulan veya hadisin zâhirine mutâbık olan başlıklar. Bunlar celî (açık) olan bâb başlıklarıdır.
- 2- Mutlak anlamıyla hadisin metninde yer alan başlıklar ki bunlarda asıl olan herhangi bir kaydın olmamasıdır.
- 3- Bazı başlıklarda zikredilen hükmün sübûtu hadisin metninde ifade edilene nispetle öncelikle (tarîku'l evlâ) hâsıl olmaktadır.
- 4- Hadisin metnine (kıyâs-ı müsâvî ile) kıyas yapılarak elde edilen hükümlerin dile getirildiği başlıklar.
- 5- Bazen bâb başlığının metni hadiste görünür.
- 6- Bazı başlıklarda zikrettiği şey, rivayet ettiği hadiste geçmemektedir.
- 7- Buhârî bazı bâb başlıklarının altında zıt anlamlı hadislerle yer vermektedir.

¹⁶¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 98.

¹⁶² İbâre şu şekildedir: *بَشْتَمَلْ عَلَى بَيَانِ أَنْوَاعِ التَّرَاجِمِ فِيهِ وَهِيَ ظَاهِرَةٌ وَخَفِيَّةٌ أَمَّا الظَّاهِرَةُ* İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 13-15; İbn Hacer'in bu sınıflandırmayı yaparken İbnü'l-Müneyyir'den etkilendiği söylenebilir. Bkz. Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, 104.

¹⁶³ Şah Veliyullah Dihlevî, *Şerhu Teracimi Ebvabi'l-Buhârî*, thk. İzzet Muhammed Ferağlı, (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Misri, 1999), 19-22.

¹⁶⁴ Nûreddîn Itr, “el-İmamü'l-Buhârî ve Fıkhü't-Teracim fi Cami'ihî's-Sahih”, *el-Mecelletu's-Şeria ve'd-Dirasati'l-İslamiyye* 2, 4, Kuveyt, (1985): 74-88.

8- Fıkıh kitaplarında zikredilmesi âdet haline gelmemiş olan şeylere bâb başlıklarında yer verir.¹⁶⁵

Gerek İbnü'l-Müneyyir gerekse kendisinden sonra yapılan konuya dair tasniflere baktığımız zaman; şekil ve içerik olmak üzere iki yöntemin takip edildiğini görürüz. Bizler de usûlen bu yolu izleyerek bir sınıflandırmaya gideceğiz. Ancak Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü'nün şekilsel açıdan ve muhteviyat itibarıyla daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bir takım ikincil izah ve yorumlarda da bulunmaya gayret göstereceğiz.

Konu bütünlüğü Buhârî'nin Kitâbü'l-Cenâiz'inde dikkat çeken ilk husustur. Bu bölüme, "Son sözü Lâ ilâhe illallah Olan Kimseye Dair Bâb"¹⁶⁶ ile başlamış, "Ölülerin Şerhlerini Anmaya dair Bâb"¹⁶⁷ ile son vermiştir. Genel manada bakıldığında Buhârî'nin cenazeye dair işlemleri bir oluş sırası içerisinde takip ettiğini görmekteyiz. Cenazenin kefenlenmesinden¹⁶⁸ önce yıkanmasına¹⁶⁹ dair bâb başlığına yer vermesi de buna örnek olarak gösterilebilir.

"Buhârî'nin fikhî görüşleri bâb başlıklarındadır"¹⁷⁰ şeklinde ifade edilen ve Buhârî'nin yöntemine dair de bilgi sağlayan bu hükmî ifadenin yansımalarını Cenâiz Bölümü'nde de görmek mümkündür. Buhârî yaşadığı dönemin bir gereği olarak yalnızca hadisleri bir araya getirmekle yetinmemiş, hadislerin fikhî yönünü de yansıtmaya çalışmıştır. "Ölünün Tek Sayıda Yıkanmasının Müstehab Olmasına Dair Bâb"¹⁷¹, "Ölü Üzerine Feryatla Ağlamanın Mekruh Kılınmasına Dair Bâb"¹⁷², "Cenaze Üzerine Namaz Kılmanın Sünnet Olmasına Dair Bâb"¹⁷³ ve "Kabirler Üzerine Mescitler Yapmanın Mekruh Oluşuna Dair Bâb"¹⁷⁴ gibi başlıklar bu konuda misal olarak verilebilecek birkaç başlıktır.

Buhârî'nin genel olarak *Sahîh*'in tamamında özelde ise Kitâbü'l-Cenâiz'de tatbîk ettiği bir diğer uygulama da tercemelerde âyet kullanımıdır. Kendisi, bir konudaki görüşünü desteklemek için yahut rivayetlerde bulunan müphem lafızları açıklamak amacıyla bâb başlıklarının hemen altında âyetlere yer vermiştir. Buhârî kendi döneminde tartışılan mevzulardan birisi olan kabir azabına dair rivayetleri "Kabir Azabı Hakkında Gelen Hadislere Dair Bâb"¹⁷⁵ başlığı altında bir araya getirmiştir. Buhârî ilgili bölümde kabir azabının varlığına dair görüşünü desteklemek

---

¹⁶⁵ Ebü'l-Abbas Nasîrüddin Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Müneyyir, *el-Mutevari ala Ebvabî'l-Buhârî*, thk. Melâhuddîn Makbûl Ahmed, (Kuveyt: Mektebetu'l-muallâ, 1987), 37-38. Tercüme için bkz. Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, 103 (214 nolu dipnot).

¹⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

¹⁶⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 98.

¹⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 12,15.

¹⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8, 9, 10, 11.

¹⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 13.

¹⁷¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 9.

¹⁷² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33.

¹⁷³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 56.

¹⁷⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 61.

¹⁷⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 86.

amacıyla rivayetlerden önce üç âyet zikretmiştir.¹⁷⁶ Ayrıca Buhârî, “Muhaddisin Kabir Yanında Vaaz Vermesi ve Arkadaşlarının Onun Etrafında Oturmalarına Dair Bâb”¹⁷⁷ başlığında meseleye dair lafızların iyice anlaşılması için âyetlere başvurmuştur.¹⁷⁸

Buhârî'nin bâb başlıklarında kimi zaman hadis metnlerinin tamamı ya da bir kısmını kullandığı bilinmektedir. Cenâiz Bölümü'nde de durum aynıdır. Kendisi, bölüm içerisinde 7 defa bu şekilde başlıklandırmada bulunmuştur.¹⁷⁹ “Yakalar Yırtan Kimse Bizden Değildir”¹⁸⁰ bâbı bunun bir örneği niteliğindedir. Yine bakıldığı zaman “Sabır, Musibetin Birinci Darbesi Sırasındadır”¹⁸¹ bâbında da aynı şekilde başlığın altında kullanılan hadisten bir kısma yer verilmiştir.

Buhârî'nin Kitâbü'l-Cenâiz'de dikkat çeken bir diğer uygulaması da sadece “الباب” şeklinde isimlendirdiği bâb başlıklarıdır. Cenazeler Bölümü incelendiğinde 98 bâb içerisinde 34. ve 93. tercemeler olmak üzere iki bâbın böyle oluşturulduğu görülür. *Sahîh*'te ise bu sayı 77'dir. Buhârî, bâbta yer alan hadislerin önceki başlıkla aynı veya konuyla ilişkili olduğu durumlarda bu metoda başvurmuştur.¹⁸² Zira 34. bâb içerik olarak incelendiğinde 33. bâbta olduğu gibi cenaze için yakınlarının ağlamasına dair hadislerle rastlanmaktadır. Aynı durum 93. bâb içinde geçerlidir.

İstifham cümlesiyle oluşturulan tercemeler çerçevesinde Buhârî'nin tasarruflarına bakıldığında Kitâbü'l-Cenâiz'de sekiz bâbın bu şekilde teşekkül ettiği müşahede edilmektedir.¹⁸³ *Sahîh*'te ise bu sayı 118'dir. Buhârî, anlam ve sıhhat belirsizliği içerdiği için açıklama ihtiyacı duyulan muhtelif konularda, bazen kendi görüşünü desteklemek istediğinde bazen de konuya dikkat çekmek istediğinde bu yöntemle başvurmuştur.¹⁸⁴

Ayrıca önceki uygulamaların varlığına işaret etmek için de böyle bir yol izlediği ifade edilmektedir.¹⁸⁵ *Sahîh*'te 12. bâb incelendiğinde kadının erkek izârı içerisinde kefenlenmesine dair dikkat çekici bir başlıkla karşılaşırız. Keza, 15. bâbta ise kefenleme işleminin keyfiyetine dair izahların olduğunu görürüz.

---

¹⁷⁶ En'âm, 6: 93; Tevbe, 113: 101; Mü'min, 40: 45-46.

¹⁷⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 82.

¹⁷⁸ İnfitar, 82: 4; Kamer, 54: 7; Meâric, 70: 43; Kaf, 50: 42; Yasin, 36: 51.

¹⁷⁹ Örnek için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32, 35, 38, 42, 43, 48, 52.

¹⁸⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 35.

¹⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 42. Diğer örnekler için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 38, 43.

¹⁸² İtr, *el-İmam et-Tirmizî ve'l-muvâzene Beyne Câmi'ihî ve Beyne's-sahîhayn*, (Kahire: Matba'atu l-cennetu't-te'lif, 1970), 326.

¹⁸³ Örnekler için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 12, 15, 16, 21, 47, 63, 77, 79.

¹⁸⁴ Bkz. Toksarı, “Sahîhu'l-Buhârî'nin Bâb Başlıklarının Özellikleri ve Değeri”, 116.

¹⁸⁵ Bkz. Osman Aydın, “Sahîh-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfû Rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi 2015), 30.

Tercemelerde âyet ve hadis kullanımı yanında Buhârî'nin kimi zaman ulemanın izahlarına yer verdiği de söylenmelidir. Kendisi, bazı bâb başlıklarının hemen devamında, bazen sahâbe bazen de âlimlerin konuya dair görüşlerini zikretmiştir. Ölüyü su ve sidr ile yıkamak ve abdest aldirmek¹⁸⁶ ile ilgili bâb başlığının akabinde İbn Ömer'in (v. 73/693) bir uygulamasına ve İbn Abbas (v. 68/687-88) ile Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın (v. 55/675) kavillerine yer vermiştir.

Cenazeler Bölümü'nde Buhârî kimi zaman da garîb kelimeleri açıklamıştır. Örneğin, 33. bâb altında yer alan Ömer'e (v. 23/644) ait sözde "en-Nak"¹⁸⁷ ve "Laklaka"¹⁸⁸ kelimelerinin ne manaya geldiğini izah etmiştir. Garîb kelimelerin yanı sıra kimi zaman bazı kelimelerin muhtemel anlamlarını da referans göstererek aktardığı olmuştur. Onun, 41. bâbta Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî'nin (v. 108/726) "el-Cezâu"¹⁸⁹ kelimesine dair açıklamasına yer vermesi buna misal olarak zikredilebilir. Buhârî, bu tür müphem gördüğü daha birçok lafzın izahına *Sahîh*'inde sık sık yer vermiştir.¹⁹⁰

Kitâbü'l-Cenâiz içerisinde yer alan tercemelerde Buhârî'nin kimi zaman işlediği meselenin hükmüne ilişkin kendi görüşünü çağrıştıracak hiçbir ibâreye yer vermediği de olmuştur. "Kendisini Öldüren Kimse Hakkında Gelen Hadislere Dair Bâb"¹⁹¹ buna güzel bir misal teşkil eder. Buhârî, ilgili bâb başlığı altında yer alan hadisleri rivayet etmekle yetinmiştir. Burada hüküm koymakta kararsız kaldığı için böyle bir yöntem başvurduğunu söylemek mümkündür. Yahut başka bir sebep olması da muhtemeldir.

1.2.3. Cenâiz Bölümü İçeren Kaynakların Muhteviyat Açısından Mukayesesi

Kütüb'i Tis'a özelinde Cenâiz Bölümleri'ni içeren kaynaklara bakılırsa muhteviyat bakımından çeşitlilik arz ettiği karşımıza çıkmaktadır. Şurası muhakkaktır ki tez içerisinde hususi başlık olarak belirlenmiş her konuya ait bütün rivayet malzemesinin tetkike açılan kaynakların tamamında yer alması -muhaddislerin özel şartları gereği- pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte mezkûr kaynaklar birarada mütalaa edildiğinde bir bütünlüğün olduğu görülür. Böyle olunca hemen her konuya dair rivayete rastlamak mümkündür.

Kütüb-i Tis'a içerisinde cenaze bahislerine dair tamamlayıcı nitelikteki başlıklandırmalara bakılacak olursa ilk olarak zikredilmesi gereken eser Nesâî'nin *Sünen*'i olmalıdır. Zira mukayeseye tabi tutulan Cenâiz Bölümleri dikkate alındığında en çok bâb ve hadis sayısının Nesâî'de olduğunu zikretmiştik. Nesâî, tezde sınırlarını belirlediğimiz cenazeye ilişkin neredeyse her konuya değinmiş olup, yalnızca ölünün gözlerini kapatma, cenazenin

¹⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8.

¹⁸⁷ Başa toprak saçmak. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8: 359; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 5: 471.

¹⁸⁸ Dildeki tutukluk. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1074.

¹⁸⁹ Kötü söz söylemek ve zanda bulunmak. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 41; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8: 47; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 1: 453.

¹⁹⁰ Cenâiz Bölümü'ndeki diğer örnekler için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 75, 82, 86, 96.

¹⁹¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 83.

yakınlarına gösterilmesi ve cenaze evine yemek götürülmesi gibi hususi birkaç meseleyi dışarıda bırakmıştır. Mevzu odaklı bakıldığında ise birçok başlığın araştırmaya dâhil edilen eserlerin tamamında yer aldığı görülür. Ölen kimsenin yıkanması,¹⁹² ölünün arkasından ağlamak,¹⁹³ ölünün kefenlenmesi,¹⁹⁴ cenaze namazı,¹⁹⁵ ittibâ'ül-cenâiz,¹⁹⁶ cenazenin kabre konulması/defin işlemi,¹⁹⁷ kabir ziyareti,¹⁹⁸ cenazeye saygı¹⁹⁹ ve şehit cenazesine²⁰⁰ ilişkin rivayetler buna örnektir.

Elbette genele teşmîl edilmeyecek bazı bahislerin bir ya da birkaç eserle sınırlı kaldığı da görülmektedir. Resûlullah döneminde kefen soygunculuğu,²⁰¹ ölen kimsenin ardından onun adına hayır ve hasenatta bulunma,²⁰² cuma günü ölen kimsenin cenazesini²⁰³ ve gurbette ölen kimsenin cenazesini²⁰⁴ gibi meseleler bu konuya misal teşkil etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki musannifin bir rivayeti Cenâiz Bölümünde kullanmamış olması, ilgili haberi eserinde değerlendirmedeği manasına gelmez. Zira bir hadisten birden fazla hüküm çıkarılması ihtimali sebebiyle adı geçen rivayetler eser sahibi tarafından farklı bölümlerde kullanılmış olabilir. Örneğin, genellikle ölünün ardından infakta bulunmak kısmında kullanılan bir haber, Müslim tarafından Zekât bölümünde değerlendirilmiştir.²⁰⁵

¹⁹² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 9, 10; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 939; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 32, 33; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 15; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 31-33. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 1-4.

¹⁹³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 922, 923; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 28, 29; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 12; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 51, 52; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 14, 15; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 36, 37.

¹⁹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 12, 13, 15; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 940, 941; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 34, 35; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 15; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 11, 12; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 36, 37, 38; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 14-26.

¹⁹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 53, 54, 55, 56; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951, 952, 953; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 43, 45, 47; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 38, 39, 40; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 21-23; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 57, 73; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 5, 6, 7, 8, 9.

¹⁹⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 973, 974; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 44, 45; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 26, 27; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15, 16; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 53, 54, 55, 56; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 8-11.

¹⁹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 58, 71; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 943; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 41; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 62; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 38-41; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 44, 71, 80; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 27-32.

¹⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31, 81; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 974, 975; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 81; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 59, 60, 61; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 36, 37, 38; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 100, 101; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 55.

¹⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 46, 47, 48, 49; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 958-961; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 45, 47; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 51, 52; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15, 35; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 45, 46, 47; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 33-35.

²⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 940; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 31; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 31; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 28; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 61, 62; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 36.

²⁰¹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 44, 45. İmam Mâlik'in Muvatta'ında yer alan Cenâiz Bölümü'nde buna dair rivayete rastlarız. Diğer altı kitapta yer alan ilgili bölümde söz konusu rivayet veya bir benzeri görülmemektedir.

²⁰² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 95.

²⁰³ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 72.

²⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz, 61.

²⁰⁵ Müslim, *Sahîh*, Zekât 1004; Ebû Dâvud, *Sünen*, Zekât, 42; Nesâî, *Sünen*, Vesâya, 8.

1.3. Cenâiz Bölümü'nü İçermeyen Kaynak

Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alıp ale'l ebvâb usûlüne göre oluşturulmuş kitaplardan Cenâiz Bölümü'nü barındırmayan tek kaynak Dârimî'nin *Sünen* adlı eseridir. İlgili kaynak, bir mukaddime ve 23 bölümden meydana gelmektedir. Diğer yedi esere göre en az bölüme sahip olduğu aşikârdır. Bunun sebebi olarak birçok konuya tek bölüm altında yer vermiş olması gösterilebilir. Zira musannif; ezan, nâfile namazlar, cuma namazı ve vitr namazı ile ilgili rivayetleri ayrı ayrı ele almak yerine tek çatı altında "Kitâbü's-Salât" Bölümü'nde toplamıştır. Dârimî'nin bu tercihinin sonuçlarını cenaze konularında da görmekteyiz. Cenaze için özel bir bölüm açmamıştır. Ancak bu durum ilgili mevzuya dair rivayetlere eserinde yer vermediği anlamına gelmemelidir. Bilakis konuya ilişkin çeşitli rivayetleri farklı bölümlere serpiştirdiği görülür:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لِلْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ: يُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِذَا لَقِيَهُ، وَيُشَمِّتُهُ إِذَا عَطَسَ، وَيَعُودُهُ إِذَا مَرِضَ، وَيُجِيبُهُ إِذَا دَعَاهُ، وَيَشْهَدُهُ إِذَا تُوِّفِيَ، وَيُجِبُّ لَهُ مَا يُجِبُّ لِنَفْسِهِ، وَيُنْصَحُ لَهُ بِالْغَيْبِ²⁰⁶

Sünen'in İsti'zân Bölümü'nde yer alan bu rivayette Hz. Peygamber, Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkından bahsetmektedir. Bu hadiste hasta kimseyi ziyaret etme ve ittibâ'ül-cenâiz gibi tavsiyeler bulunmaktadır. Her iki konunun da aslında cenaze bahsine dâhil olduğu görülmektedir.

إِنَّ الْم تَنْزِيلِ الْكِتَابِ لَا رَبِّبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ تُجَادِلُ عَنْ صَاحِبِهَا فِي الْقَبْرِ تَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ مِنْ كِتَابِكَ، فَشَقِّعْنِي فِيهِ، وَإِنْ لَمْ أَكُنْ مِنْ كِتَابِكَ، فَاْمْحِنِي عَنْهُ، وَإِنَّهَا تَكُونُ كَالطَّيْرِ تَجْعَلُ جَنَاحَهَا عَلَيْهِ، فَيُشْفَعُ لَهُ، فَتَمْنَعُهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَفِي تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، مِثْلَهُ²⁰⁷

Sünen'in Fezâilü'l-Kur'ân Bölümü'nde yer alan rivayette Tebâreke Sûresi'ni okuyan kimsenin kabir azabından men edileceği bilgisi mevcuttur. Dârimî her ne kadar cenaze sürecinden bir cüz olan kabir meselesine hususi bir yer açmamış olsa da bu hadisi eserinde aktarmıştır.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ²⁰⁸

Aynı şekilde *Sünen*'in Salât Bölümü'nde yer alan rivayete bakılacak olursa kabir azabından Allah'a sığınma söz konusudur. Yukarıda olduğu gibi burada da cenazeye ilişkin bir konunun işlendiği görülmektedir.

²⁰⁶ "Müminin mümin üzerinde altı hakkı vardır: Hasta olduğunda onu ziyaret eder, öldüğünde cenazesinde bulunur, davet ettiğinde davetine icâbet eder, karşılaştığında ona selam verir, aksırdığında ona, "Yerhamükellah!" der, uzakta da olsa yakında da olsa ona nasihat eder" bkz. Dârimî, *Sünen*, İsti'zân, 5.

²⁰⁷ Dârimî, *Sünen*, Fezâilü'l-Kur'an, 19.

²⁰⁸ "Allah'ım kabir azabından sana sığınırım. Aynı şekilde cehennem ateşinden sana sığınırım" bkz. Dârimî, *Sünen*, Salât, 187.

Hız. Peygamber'in borçlu kimsenin cenaze namazını kıldırmamasına ilişkin bu hadise diğere musannifler Cenâiz Bölümü'nde, Dârimî ise Buyû' Bölümü'nde yer vermektedir.

Dârimî'nin ilgili eseri incelendiğinde bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Açıkça görülmektedir ki; *Sünen*'de her ne kadar cenaze bahsine dair ayrı bir bölüm açılmamış olsa da farklı konu başlıklarında cenazeye ilgili birçok rivayet yer almaktadır.

1.4. Farklı Bir Kaynak Olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i

Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alan eserlerden sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ale'r-ricâl²¹⁰ üzere tasnif edilmiştir. Bu sebeple ilgili eser için konulara göre düzenlenmiş bölümlerden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Ancak muhteviyat olarak incelendiğinde rivayet sayısı dikkat çekmektedir. Nitekim çeşitli birçok konuya ilişkin hadise *Müsned*'de rastlanmaktadır. Diğere bütün konularda sözü edilen bu husus cenaze bahsi içinde geçerlidir. Dârimî'nin *Sünen*'inde olduğu gibi ilgili eserde de cenazeye dair fazlaca rivayet mevcut olup, yapısı itibarıyla ayrı bir kısımda değerlendirilmemiştir.

فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَبِكَ جُنُونٌ؟"، قَالَ: لَا، قَالَ: "أَخَصْنْتَ"، قَالَ: نَعَمْ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَجِمَ بِالْمُصَلَّى، فَلَمَّا أَذْلَقْتَهُ الْحِجَارَةَ فَرَّ، فَأُذِرِكَ، فَرَجِمَ حَتَّى مَاتَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرًا، وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ²¹¹

Müsned'de yer alan bu rivayet Hız. Peygamber'in -recimden sonra ölen- Mâiz isimli şahsın cenaze namazını kılmamasıyla ilgilidir. Görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel cenaze bahsine dair bir rivayete kitabında yer vermiştir.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمَيِّتُ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِالنِّيَاحَةِ عَلَيْهِ²¹²

Yukarıda zikredilen ölünün kendisine ağlayan kimseler sebebiyle azaba uğratılmasına dair rivayeti ilgili eserde zikretmektedir.

²⁰⁹ "Arkadaşımızın cenaze namazını siz kılın. Çünkü onun borcu var!" Bkz. Dârimî, *Sünen*, Buyû', 53.

²¹⁰ Ale'r-Ricâl: Hadislerin râvilerine göre sınıflandırılarak yazıldığı kitap. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, "Ale'l-Ricâl" md., 23; Ale'l-ricâl sistemine göre tasnif edilen hadis edebiyatına dair bilgi için bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 53-69.

²¹¹ "Resûlullah: "Sende delilik var mı? buyurdu. Adam, "Hayır" dedi. Resûlullah, "Evli misin?" dedi. Adam, "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, emretti ve açık hava namazgâhında bu şahıs taşlandı. Taşların verdiği ızdırabla kaçtı, arkasından yetişilerek ölünceye kadar taşlandı. Resûlullah, o kimseyi hayırla andı, fakat cenaze namazını kılmadı" bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22: 353 (hno: 14462); Tirmizî, *Sünen*, Hudûd, 5.

²¹² "Allah Resûlü, "Ölü kendisine yapılan ağıt yüzünden kabirde azap görür" dedi" bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 312 (hno: 180).

وَأَمَرَ بِسِنِّ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ، وَرَدِّ السَّلَامِ وَإِزَارِ الْمُقْسِمِ، وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ،
وَاجَابَةِ الدَّاعِ²¹³

Bu rivayet de *Müsned*'de yer almaktadır. İçeriğine bakacak olursak cenaze bahsini ilgilendiren cenazeyi ittibâ ve hasta ziyareti hususuna işaret ettiği görülür.

Netice itibarıyla Ahmed b. Hanbel'in eseri incelendiğinde cenaze bahislerine ilişkin Kütüb-i Semâniye'de yer alan birçok rivayetin kendisinde var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eserin sistematiği bunu ortaya koymayı zorlaştırmaktadır.

---

²¹³ "Allah Resûlü yedi şeyi emretti: Hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, aksırana "Yerhamükellah" demek, selâmı yaygınlaştırmak, yeminini bozmayıp yemin üzere devam etmek, zulme uğrayana yardım etmek, davet edenin davetine katılmak" bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30: 497 (hno: 18532).

2. BÖLÜM

RİVAYETLER DOĞRULTUSUNDA CENAZE SÜRECİ

İnsana yaşarken atfedilen değer, ölüm anında ve sonrasında meyyite yapılan çeşitli muameleler ile gösterilmiştir. Ölü için gerçekleştirilen bütün bu uygulamaları, “cenaze süreci” şeklinde nitelendirmek uygundur. Hz. Peygamber de hem ölüm anı hem de sonrası için yapılacaklar hakkında genel bir çerçeve çizmiştir. Bu kısımda bir önceki bölümde bahsi geçen ve özelde cenaze bahisleri hakkında bilgi verilen eserler ve Allah Resûlü’ne nispet edilen rivayetler üzerinden, hasta ziyaretinden başlayarak kabir ziyaretine kadar devam eden cenaze süreci tetkike açılacaktır. Konuları itibarıyla birbiriyle bağlantısı olan fıkıh kaynaklarından da yeri geldikçe istifade edilecektir.

2.1. Ölüm Döşeginden Teçhiz Aşamasına

Bu kısımda, ölüm öncesi ve ölüm anında hastanın yahut yakınlarının yapması gerekenler ve ölümün hemen sonrasında geride kalanlara düşen vazifeler ele alınacaktır.

2.1.1. Ölüm Öncesi

Ölüm öncesinden kastımız şudur: Kişinin kendisinde birtakım ölüm belirtilerinin görülmesi ve ölüm döşegi denilecek şekilde hastalığa yakalanmasıdır.²¹⁴ Dolayısıyla bu başlık altında ölüm döşegindeki hastayı ziyaret, hastanın yanında yapılması/söylenmesi güzel/uygun davranışlar, hastaya düşen sorumluluklar ele alınacaktır.

2.1.1.1. Ölüm Döşegindeki Hastayı Ziyaret

Hasta ziyaretinin insan ilişkileri için önemli bir yeri vardır. Bireysel ve toplumsal olarak vazife haline gelen bu husus, bizzat Hz. Peygamber’in tavsiye ve emirleri arasında da yerini almıştır.²¹⁵ Hasta ziyareti için rivayetlerde, “عيادة المريض” ifadesi kullanılmıştır. Gerek bu kavramın isimlendirilmesi gerekse bu ameliyenin değerini ifade etmesi noktasında Berâ b. Âzib’in (v. 71/690) rivayet ettiği,

أَمَرَنَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِسَبْعٍ ، وَهَآئِنَا عَنْ سَبْعٍ أَمَرْنَا بِاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ ، وَعِيَادَةِ الْمَرِيضِ²¹⁶

²¹⁴ Bu fıkıh literatüründe “maraz-ı mevt” kavramıyla ifade edilmektedir. Bkz. Ali Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 39-41.

²¹⁵ Hasta ziyaretine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Fatih Mehmet Yılmaz, *Sünnet Medeniyeti*, (Konya: Yediveren Kitap, 2019), 480.

²¹⁶ “Allah Resûlü bize yedi şeyi emretti ve yedi şeyden bizi nehyetti: Cenazeye katılmak, hastayı ziyaret etmek” bkz. Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 2.

hadisi örnek olarak gösterilebilir. Bu durum için hususi bir kalıp kullanılması Hz. Peygamber ve yaşadığı toplum nezdinde hasta ziyaretine özel değer atfedildiğinin bir göstergesidir.²¹⁷

Hz. Peygamber hasta ziyaretini yalnızca emretmekle kalmamış, ashabıyla birlikte bu tür ziyaretlerde bulunmuştur. Sa'd b. Ubâde (v. 14/635) hasta yatağında yatarken, ashabına Sa'd'ı ziyaret etmelerini öğütlemesi, hatta beraberce onun evine gitmiş olması buna örnek olarak verilebilir.²¹⁸

Keza bir kudsî hadiste, "Allah kıyamet günü kuluna: "Ey Âdemoğlu hastalandım beni ziyaret etmedin" buyuracak. Kul: "Yâ Rabbi ben sana nasıl ziyarette bulunayım, sen âlemlerin rabbisin." der. Allah Teâlâ: "Falanca kulum hastalandı da sen onu ziyaret etmedin. Onu ziyaret etseydin beni onun yanında bulurdun." diyecek"²¹⁹ ifadeleriyle hasta ziyaretinin değerine vurgu yapılmıştır.

Böylesine nebevî telkinlerin bulunduğu hasta ziyaretinin aynı ölçüde faziletli olduğu yine hadislerden anlaşılmaktadır. Hasta ziyaretinde bulunan kimsenin cennet bahçelerinde meyve topluyor olması,²²⁰ meleklerin, ziyarette bulunan kimseye cennetten bir köşk aldın diyerek seslenmesi²²¹ ve sabah hastayı yoklayan kimsenin başışlanması için akşama kadar yetmiş bin meleğin dua etmesi²²² bahse konu faziletin hadislerle yansımasıdır.

Hatta Hz. Peygamber, Müslüman olmayan kimsenin de ziyaretine gitmekte bir sakınca olmadığını söylemiş ve Yahudi bir genci ziyaret etmiştir.²²³ Tüm bunlar göstermektedir ki hasta ziyaretinin bizatihi kendisi faziletlidir. Öyle ki hasta ziyaretine atfedilen bu değer ziyaret öncesi bir hazırlığı da gerekli kılmış ve Hz. Peygamber, hasta ziyaretinde bulunan kimsenin abdestli olmasının dahi faziletli olduğuna değinmiştir.²²⁴

2.1.1.2. Hasta Yanında Söylenmesi Uygun Olan Şeyler

Hasta ziyareti kadar hastanın yanında söylenecek sözler ve yapılacak davranışlar da mühimdir. Hz. Peygamber, sünnete uygun şekilde ziyaret nasıl yapılmalı, ne gibi sözler söylenmeli ve hangi davranışlar sergilenmeli gibi birçok hususa sözlü ve tatbîki olarak açıklık getirmiştir.

---

²¹⁷ Hasta ziyareti, İslâm âlimleri tarafından sünnet-i müekkede, hatta farz-ı kifâye mertebesinde görülmüştür. وعيادة المريض فرض كفاية أيضا وقيل سنة مؤكدة Hasta ziyareti hakkında bkz. Bedreddin el-Aynî Ebî Muhammed, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y), 14: 214.

²¹⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 925.

²¹⁹ Müslim, *Sahîh*, Birr 2569.

²²⁰ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 2; Buhârî, *Sahîh*, Merdâ 4.

²²¹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 2.

²²² Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 7; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 2; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 2.

²²³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 5.

²²⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 7.

olarak gösterilmiştir. Bu emir ve isteklerin ifasının mahiyeti ise muhakkak hadis rivayetlerinde belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.²³³

Allah takva sahibi kimselerin özelliklerini sıralarken hastalık karşısında sabır göstermeyi de zikretmektedir.²³⁴ Hz. Peygamber ise başa gelen her musibet ve hastalığın günahlara kefarete olacağını bildirerek hastalık karşısında isyankâr bir tavır sergilemek yerine metanetli ve sabırlı olmayı tavsiye etmektedir.²³⁵ Sabrın anahtarı duadır. Zira Hz. Eyyûb, yakalandığı hastalığı takiben Allah'a yalvararak duada bulunmuş, şifasını ondan istemiştir.²³⁶ Sonuç olarak da sağlığına kavuşmuştur. Eğer ki sabır tükenmiş artık dayanamayacak hale gelmiş ise ölümü temenni etmeyip "Allah'ım benim için yaşamak hayır ise beni yaşat, ölüm hayır ise canımı al"²³⁷ şeklinde dua etmek tavsiye edilmiştir. Ölümü temenni etmek net bir ifadeyle yasaklanmıştır.

Öleceğini anlayan kimse ise Hz. Peygamber'in, "Allah'ım bana mağfiret et. Bana rahmet et ve beni en yüce dosta ulaştır"²³⁸ ve "Allah'ım ölüm esnasındaki sıkıntılara karşı bana yardım et"²³⁹ şeklindeki duasını tekrarlamalıdır. Sergilenmesi gereken bir başka tavır ise şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. Peygamber ölmek üzere olan bir gencin, "Allah'a yemin ederim ki Allah'ın beni bağışlamasını umuyorum, günahlarımdan da korkuyorum" demesi üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Böyle zamanlarda Allah, kulun kalbine gelen bu iki şeyden umduğunu kendisine verir, korktuğu şeyden ise onu kurtarır."²⁴⁰ İlâveten bu durumdaki kimseler veya yakınları imkân dâhilinde beden temizliği yapmalıdır.²⁴¹

Öte yandan Hz. Peygamber tedavi olmayı tavsiye etmiş, yaşlılık dışında dermansız derdin olmadığını bildirmiştir.²⁴² Hastalığımızı imtihan diye geçiştirmeyip tedavisini aramamız gerektiği de gerçektir. Hastaya yahut hastanın yakınlarına düşen sorumluluklardan birisi de tedaviyi aramaktır.

2.1.1.3.1. Hastanın vasiyette bulunması

Hasta üzerine düşen birtakım sorumlulukların bulunduğu bahsetmiştik. Bunlar arasında hasta kimsenin vasiyette bulunması da yer almaktadır. Yaygın kullanımı, "bir şeyin yapılmasını

²³³ Mahmut Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 214-215.

²³⁴ Bakara, 2: 177.

²³⁵ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ 1.

²³⁶ Enbiyâ, 21: 83-84.

²³⁷ اللَّهُمَّ أَخْبِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي ، وَتَوَقَّفَنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي بkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 3; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 13; Buhârî, *Sahîh*, Merdâ 19.

²³⁸ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَاجْعَلْ لِي مَعَ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى Bkz. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 46; Buhârî, *Sahîh*, Merdâ 19; Müslim, *Sahîh*, Selâm 2191.

²³⁹ اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ Bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 8.

²⁴⁰ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 11; İbn Mâce, *Sünen*, Zühd 31.

²⁴¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 16.

²⁴² Ebû Dâvud, *Sünen*, Tıb 1.

isteme” anlamına gelen vasiyet, vefat eden kimsenin ölümünden sonra kendisini ilgilendiren hususlara dair tasarrufunu ifade etmektedir.²⁴³

İslâm dininde vasiyet konusuna ziyadesiyle önem atfedilmiştir. Zira Hz. Peygamber’in kişinin vasiyet hakkı olduğu halde vasiyetini hazırlamadan iki gece geçirmemesi gerektiğini belirtmesi,²⁴⁴ ayrıca Müslümanlara vasiyetlerini sağlıklı iken hazırlamaları hususunda tavsiyede bulunması,²⁴⁵ bu konuya verilen değerin bir göstergesidir.

Vasiyetin veriliş şekillerine gelince, bunun maddi ve manevi olmak üzere iki şekilde gerçekleştiği görülür. İlk olarak zikredilecek kısım maddi yöndür. Hz. Peygamber’in maddi yönde bir sınır belirlediği görülmektedir. Nitekim Sa’d b. Ebû Vakkâs’a malından üçte bir sadaka yapması gerektiğini söylemiş ve mirasçılarını zengin bırakmasının fakir halde bırakmasından daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.²⁴⁶ Bu tembih, vasiyete tabi mal varlığına sahip bütün Müslümanlar için örneklik teşkil etmektedir.

Hadislerde zikredilen ve bir yönüyle vasiyetin ikinci şekli olarak isimlendirilebilecek kısım ise manevi birtakım istek ve arzulardan ibarettir. Bu safha, özellikle hastalık anını ve ölüm arefesini kapsamaktadır. Rivayetlerde bu süreçte akla gelen vasiyet konularının ağırlıklı bir şekilde cenaze işlemlerine dair olduğu görülecektir. Bu minvalde ahabtan bizlere ulaşan birçok örnek mevcuttur. Hz. Ebû Bekir (v. 13/634) kefeninin nasıl olacağını,²⁴⁷ Hz. Âişe (v. 58/678) kabrinin nerede olacağını,²⁴⁸ Sa’d b. Ebû Vakkâs üstünün kerpiçe örtülmesini,²⁴⁹ el-Hâris cenaze namazının Abdullah b. Yezîd (v. 69/688-89) tarafından kaldırılmasını²⁵⁰ ve Ebû Mûsâ el-Eş’arî (v. 42/662-63) cenazesine meşale ile katılmamalarını²⁵¹ vasiyet etmişlerdir.

Sonuç olarak; Hz. Peygamber’in tavsiyeleri ve misallerden anlaşılacağı üzere hasta yahut ölüm arefesinde olan kimsenin maddi ve manevi yönde vasiyet hakkına başvurması ve bunu gerçekleştirirken itidalli davranması en mûteber olan biçimdir.²⁵²

2.1.2. Ölüm Anı

Cenaze bahislerinde yer alan rivayetlerde, mümin kimselerin ölüm anı için birtakım belirtilerden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber bu hususa işaret ederek, “Mümin kişi alını

²⁴³ Vasiyet hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 552-555.

²⁴⁴ Buhârî, *Sahîh*, Vesâya 1.

²⁴⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, Vesâya 1; Buhârî, *Sahîh*, Vesâya 1; Müslim, *Sahîh*, Vasiyye 1627.

²⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 36.

²⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 94.

²⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 96.

²⁴⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 39.

²⁵⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 67.

²⁵¹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 18.

²⁵² Mahmut Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, 216.

terleyerek ve sıkıntı çekerek ruhunu teslim eder”²⁵³ buyurmaktadır. Bir başka haberde ise çekilen bu sıkıntının hasenât cinsinden olduğu zikredilmektedir.²⁵⁴ Bu gibi belirtiler ölüm döşesindeki kimsede görüldüğünde, hasta yakınları tarafından o kişiye telkinde bulunulması ve Kur’an-ı Kerîm okunması tavsiye edilmektedir.²⁵⁵ Ayrıca muhtazarı zorlamadan yönünü kıbleye çevirmekte uygun görülmektedir.²⁵⁶ Diğer bir mesele ise ölüm anı belirtileri kendisinde görülmeden bir kimsenin ani bir şekilde hayata veda etmesidir. Bu durum rivayetlerde “Allah’ın ruhu öfke ile alması”²⁵⁷ şeklinde tarif edilmekte ve hoş görülmemektedir.²⁵⁸

2.1.2.1. Telkinde Bulunmak

Lügat olarak telkin; bir şeyi hatırlatmak, bir inancı/düşünceyi aşlamak, gizlice fısıldamak manalarına gelen لَقْن fiilinden mastar bir kelimedir.²⁵⁹ İslâmî literatürde ise ölmek üzere olan kimseye veya ölüye kelime-i tevhîd, kelime-i şehâdet, iman esaslarının hatırlatılması ve dua yapılmasını ifade eden bir kavramdır.²⁶⁰

Telkin uygulaması, İslâm toplumunda iki farklı şekliyle yer almaktadır. İlk olarak ele alacağımız kısım, ölmek üzere olan kimseye kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdet telkin edilmesidir. Bir diğer uygulama ise cenazenin defnedilmesinin ardından telkin işleminin gerçekleştirilmesidir.

2.1.2.1.1. Ölmek üzere olan kişiye telkinde bulunmak

Telkinin ölmek üzere olan kişiye yapılmasına ilişkin, hadis kaynaklarının Cenaze Bölümleri’nde pek çok rivayet yer almaktadır. Kütüb-i Tis’a bağlamında ele alınması gereken ilk rivayet,

لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ²⁶¹

hadisidir. “Ölülerinize yahut ölmek üzere olan kimselere telkinde bulununuz” tavsiyesi bize, telkinin varlığının bir göstergesidir. İlgili habere dair pek çok görüş belirtilmiştir. Bu minvalde metinde yer alan “mevtâküm” kelimesinin nasıl anlaşıldığı önem arz etmektedir. Kısaca

²⁵³ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 8.

²⁵⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 5.

²⁵⁵ Alt başlıklar içerisinde söz konusu bu iki uygulamaya dair rivayetler değerlendirilmeye alınacaktır.

²⁵⁶ bkz. İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu’l-Kadîr li’l-âcizi’l-fakîr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1970), 2: 103.

²⁵⁷ bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 14. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24: 254 (hno: 15497).

²⁵⁸ Bu konuya dair İbn Battâl, "Ani ölüm vasiyet etme imkânı bırakmadığı ve ahiret hazırlığı için tövbe ve istiğfar gibi güzel amellere fırsat vermediği için iyi görülmemiştir" şeklinde görüş belirtmiştir. Bkz. Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 5: 762.

²⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 13: 390.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 3: 109-111; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “لَقْن” md., 1074; DİB, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, s. 20. Telkin hakkında detaylı bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, “Telkin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 404-406.

²⁶¹ “Ölülerinize lâ ilâhe illallah telkin ediniz” bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 916.

belirtilmesi gerekir ki âlimlerin çoğunluğu, sözü edilen tabirin, ilk akla geldiği şekliyle “ölüleriniz” anlamında değil de “ölmek üzere olanlarınız” manasını ifade ettiğini düşünmektedir.²⁶²

Tirmizî’de yer alan,

بَاب مَا جَاءَ فِي تَلْقِينِ الْمَرِيضِ عِنْدَ الْمَوْتِ وَالِدُعَاءِ لَهُ عِنْدَهُ²⁶³

şeklindeki başlıkta ise, ölüm anında hastaya telkinde bulunmanın gerekliliği dile getirilmiştir. Musannifin telkin yapılmasını, eserinde bâb başlığı şeklinde yer vermesi bu uygulamanın kabul gördüğü noktasında bizlere veri sunmaktadır.

Konuya dair diğer bir örnek;

أَنَّهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ²⁶⁴

hadisidir. Buna göre Cibrîl, Hz. Peygamber’e gelerek Allah’a şirk koşmadan ölen kimsenin cennete gireceğini müjdelemiştir. Buhârî, hemen bu rivayetin ardından, Allah’a şirk koşarak ölen kimsenin ise cehenneme gireceğini bildiren haberi nakletmiştir.²⁶⁵ Sözü edilen iki rivayet incelenirse, telkinin içeriğinin kelime-i tevhîde dayandığı görülecektir.

Ölüm döşeğinde bulunan kimseye yönelik telkinin muhtevasına delâlet eden bir diğer örnek;

مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ²⁶⁶

rivayetidir. Mezkûr hadis, her ne kadar muhtazara ikinci bir şahıs tarafından yapılacak telkine delil olmasa da telkin esnasında söylenmesi gereken sözleri ihtiva ettiğinden bu başlık altında değerlendirilebilir.

Bazı hadis âlimleri ise,

بَابُ تَلْقِينِ الْمَوْتَى لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ²⁶⁷

²⁶² İslâm âlimlerinin mevtâ kelimesini muhtazar olarak anladığının örnekendirilmesi için bkz. Ali Çolak, “Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 4(2004): 204; Mehmet Zeki Uyanık ve İbrahim Sızgen, “Mardin Ölüye Yapılan Telkîn Uygulamasının Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi*, (2018): 342.

²⁶³ “Ölüm Anında Hastaya Telkin ve Dua Edilmesi Bâbı” bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 7.

²⁶⁴ “Ümmetinden her kim Allah’a bir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

²⁶⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

²⁶⁶ “Son sözü lâ ilâhe illallah olan kimse cennete girer” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 1.

²⁶⁷ “Ölüye Lâ ilâhe illallah Telkin Edilmesi Bâbı” bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 1. bâb.

tercemesinde olduğu gibi hastaya tevhîd kelimesinin telkin edilmesini doğrudan bâb başlıklarında yer vermişlerdir.²⁶⁸ Musannif burada “lâ ilâhe illallah” sözünün telkin edilmesini ele almıştır. Bu da telkin işleminde söylenmesi uygun sözün içeriği noktasında önemlidir.

Konuya yönelik başka bir misal,

يَا عَمَّ ، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ²⁶⁹

rivayetidir. Buradan da anlaşıldığı üzere Allah Resûlü, ölüm döşegindeyken amcası Ebû Tâlib'i (v. 619) ziyaret etmiş ve kelime-i tevhîdi tekrar etmesini istemiştir. Bu hadiste, Hz. Peygamber'in uygulamalarında, hasta ziyaretinde iken tevhit kelimesinin muhtazara tekrar ettirilmesi mevcuttur. Allah Resûlü, sözü edilen uygulamanın keyfiyeti yönünde kendisi örneklik teşkil etmiştir.

Netice olarak; yukarıda örneklerini zikrettiğimiz, hastaya telkin yapılmasına ilişkin rivayetlerin mevcudiyeti, Hz. Peygamber'in uygulamaları, hadis âlimlerinin hususi olarak bâb başlıklarında bu konuyu işlemeleri ve ilgili eylemin toplumda günümüze kadar sabit bir şekilde uygulanması muhtazar için kelime-i tevhîd telkin edilmesinin uygun olduğunu göstermektedir.

2.1.2.1.2. Ölen kimseye telkinde bulunmak

Telkin denilince akla gelen diğer bir uygulama, cenazenin defnedilmesinin ardından ölüye iman esaslarının bir kişi tarafından hatırlatılmasıdır. İlgili hususa dair birbirinden farklı görüşler aktarılmaktadır. Kimi âlimler ölmüş bir insana telkin yapmanın bir faydası olmayacağını savunmakta, kimileri ise bu işin icrâsında herhangi bir sakınca olmadığını bir kısım rivayetlere istinaden ileri sürmektedirler.

Öncelikle Kur'an-ı Kerîm'e bakılacak olursa,

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ²⁷⁰

âyetinde Allah, dirilerle ölülerin bir olmadığını ve kabirdekilere bir şey işittirilemeyeceğini bizlere haber vermektedir. Hz. Âişe, âyetin bu kısmını ve Neml Sûresi'nde yer alan, “Sen ölülelere işittirecek değilsin”²⁷¹ mesajını öne sürerek ölüyle konuşmanın mümkün olmadığını

²⁶⁸ Diğer örnekler için bkz. Ebû Dâvud, Sünen, Cenâiz 20; İbn Mâce, Sünen, Cenâiz 3; Tirmizî, Sünen, Cenâiz 7.

²⁶⁹ “Ey Amca, Allah katında senin için şahitlik edeceğim bir kelime olarak lâ ilâhe illallah de” bkz. Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 80.

²⁷⁰ “Dirilerle ölüler de bir değildir. Allah dilediğine elbette işittirir; ama sen kabirlerdekilere de işittirecek değilsin!” Bkz. Fâtır, 35: 22.

²⁷¹ Neml, 27: 80.

savunmaktadır.²⁷² Ancak aynı âyet, Allah'ın ölümler içerisinde dilediği kimselere işittireceği bilgisini de içermektedir. Ayrıca İbn Kuteybe (v. 276/889), bu âyette geçen ölümleri cahiller, dirilerin ise akıl sahibi kimseler olduğunu söylemiştir.²⁷³ Katâde (v. 117/735) de kabirdekiler lafzıyla kalbi şirk ve küfür dolu insanların kastedildiğini dile getirmiştir.²⁷⁴

Hadis kaynakları incelenecek olursa, Müslim'de bulunan, "Ölümlerinize lâ ilâhe illallah telkin ediniz"²⁷⁵ rivayeti karşımıza çıkmaktadır. Burada yer alan "ölümlerinize" ifadesini âlimlerin çoğunun "muhtazar" olarak anladığını yukarıda zikretmiştik. Bu sebeple de telkin işinin yalnızca hastaya yapılmasını savunanlar ilgili hadisi ön plana çıkartmaktadırlar. Fakat söz konusu görüşün yanı sıra, "mevtâküm" kelimenin akla ilk gelen manasıyla, yani bizzat "ölmüş kimseler" için kullanıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.²⁷⁶ Zira Hz. Peygamber ahabına "mevtânıza telkinde bulununuz" dediğinde ahabı, "Diriler için nasıldır?" sorusunu yöneltmiştir.²⁷⁷ Burada sahâbîlerin de mevtâküm lafzını "ölümler" olarak anladığı görülmektedir. Aynı rivayette Hz. Peygamber'in, yaşayan kimseye telkinde bulunmayı daha hoş görüp de bizzat, "Ölümlerinize tevhit kelimesini telkin ediniz" buyurması ölüm sonrası telkinin varlığına işarettir.²⁷⁸

Telkin konusunda karşımıza çıkan başka bir rivayet, muhteviyat bakımından en açık, diğer rivayetlere nazaran daha fazla detay içeren Ebû Ümâme (v. 86/705) hadisidir. Ancak bu haberin sıhhati noktasında pek çok tartışma da mevcuttur. Taberânî'nin (v. 360/971) *Mu'cemu'l-Kebîr* adlı eserinde yer alan bu metin;

حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ أَنَسُ بْنُ سَلْمٍ الْخَوْلَانِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَلَاءِ الْجَمَصِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ،
ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفُرَشِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَوْدِيِّ، قَالَ: شَهِدْتُ أَبَا أُمَامَةَ وَهُوَ

²⁷² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 86. Ayrıca bkz. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2: 104; Zekeriya Ceylan, "Teolojik ve Folklorik Açıdan Ölüm ve Ölüyle İlgili Davranış Uygulamaları", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi 2010), 91-92; Remzi Hansu, "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)", 44.

²⁷³ الجلاء يعني بالأحياء: العقلاء، وبالأموات: الجاهلاء Bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, (y.y.: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1999), 229.

²⁷⁴ أي الكفار الذين أمات الكفر قلوبهم، أي كما لا تسمع من مات، كذلك لا تسمع من مات قلبه Bkz. el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Ahmed Berdûnî, İbrahim İtfeyyîş, (Kahire: Dâru'l Kütübî'l Mısriyye, 1964), 14: 340.

²⁷⁵ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 916.

²⁷⁶ Abdulhak el-İşbîlî, İmam Kurtubî ve Münâvî (v.1031/1622) gibi muhaddisler bu görüştedirler. وهذا يحتمل أن تكون Bkz. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *et-Tezkira fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira*, thk. Sâdik b. Muhammed b. İbrahim, (Riyad: Darü'l-Minhac, 1986), 287; فيحتمل أن تكون هذه القراءة عند موته ويحتمل أن تكون عند قبره Bkz. Abdülhak, Ebû Muhammed Abdurrahmân el-İşbîlî, *Kitabu'l-Âkabe*, (Kuveyt: Dâru'l-Aksâ, 1986), 184; Münâvî, Muhammed Abdurrahmân, *Feyzu'l-Kadîr şerh Câmi'i's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezir*, (Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1938), 2: 65.

²⁷⁷ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 3.

²⁷⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 3.

فِي النَّزْعِ، فَقَالَ: إِذَا أَنَا مُتُّ، فَاصْنَعُوا بِي كَمَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَصْنَعَ بِمَوْتَانَا، أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " إِذَا مَاتَ أَحَدٌ مِنْ إِخْوَانِكُمْ، فَسَوِّتِيْمِ التُّرَابَ عَلَى قَبْرِهِ، فَلْيَقُمْ أَحَدُكُمْ عَلَى رَأْسِ قَبْرِهِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانَةَ، فَإِنَّهُ يَسْمَعُهُ وَلَا يُجِيبُ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانَةَ، فَإِنَّهُ يَسْتَوِي قَاعِدًا، ثُمَّ يَقُولُ: يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانَةَ، فَإِنَّهُ يَقُولُ: أُرْشِدْنَا رَحِمَكَ اللَّهُ، وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ. فَلْيَقُلْ: اذْكُرْ مَا حَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنْ الدُّنْيَا شَهَادَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا، فَإِنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا يَأْخُذُ وَاحِدًا مِنْهُمَا بِيَدِ صَاحِبِهِ وَيَقُولُ: انْطَلِقْ بِنَا مَا نَقَعْدُ عِنْدَ مَنْ قَدْ لُقِنَ حُجَّتَهُ، فَيَكُونُ اللَّهُ حَاجِجَهُ دَوْمَهُمَا ". فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنْ لَمْ يَعْرِفْ أُمَّهُ؟ قَالَ: فَيَسْئَلُهُ إِلَى حَوَاءَ، يَا فُلَانَ بْنَ حَوَاءَ²⁷⁹

şeklinde dir. Zikredilen rivayet, senedi itibarıyla çoğu âlim tarafından sahîh görülmemiştir.²⁸⁰ Bunun yanı sıra metin odaklı bir inceleme yapılacak olursa, ölen kimseye istiğfar edildiği, tevhit inancı ve iman esaslarının zikredildiği görülecektir. İlgili haber her ne kadar isnadı sebebiyle zayıf diye nitelendirilse de içerik olarak sünnete aykırı bir durum söz konusu değildir. Zira Hz. Peygamber, definden sonra kabir başında ölü için istiğfar edilmesi, "Bismillâhi ve alâ milleti Rasûlillâh" zikrinin söylenmesi²⁸¹ gibi tavsiyelerde bulunmuş, o anda ölünün sorguya çekildiğine işaret etmiştir.²⁸² Buhârî de bu hususta, "Ölü, dirilerin ayakkabı sesini işitir"²⁸³ başlığı altında değerlendirmelerde bulunmuştur. İlgili kısımda yer verdiği rivayette ölüye, Hz. Peygamber hakkında soru yöneltildiği görülmektedir. Buradaki sorunun mahiyetine ve sözü edilen rivayetlerin içerdiği mesajlara bakılırsa, telkin duası şeklinde meşhur hale gelmiş, yukarıda zikredilen rivayete ters herhangi bir duruma rastlanılmamaktadır.

²⁷⁹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Hamdi b. Abdülmecîd es-Sekafî, (İkinci Basım), (Musul: Mektebetü ulûmi'l-Hikem, 1983), 8: 249. "Ben Ebû Ümâme'ye insanlar hakkında konuşurken şahit oldum. O şöyle dedi: Ben öldüğüm zaman, bana Resûlullah'ın ölülerimize yapmamızı emrettiği gibi yapınız. Allah Resûlü şöyle dedi: "Kardeşlerimizden birisi ölünce, kabrinin üzerinde toprağını düzenleyin. İçinizden birisi, onun kabri başında kalsın ve şöyle desin: Ey falan (kadın)'ın oğlu falan! O muhakkak duyar. Ancak cevap veremez. Sonra, ey falan kadının oğlu falan, der. O muhakkak kalkar doğrulur. Sonra, ey falan kadının oğlu falan, der. O, Allah sana rahmet etsin, bizi irşat et, der. Fakat siz hissedemezsiniz. Sonra o desin ki; dünyadan ayrılır iken üzerine olduğun şeyi hatırla Allah'tan başka ilah olmadığı ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğunu. Sen, Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, Nebî olarak Hz. Muhammed'den ve imam olarak da Kur'an'dan razı olmuştun. Sonra, Münker ve Nekir'den biri, arkadaşının elini tutar ve şöyle der: "Haydi ona hüccetini telkin eden kimsenin yanına oturalım." Allah onun hücceti olur. Oradaki biri dedi ki: Yâ Resûlallah! Eğer onun annesi bilinmiyorsa ne olacak? O zaman, Havva'ya nispet eder ve "Ey Havva'nın oğlu falan der" dedi" Tercüme için bkz. Ali Çolak, "Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler", 210.

²⁸⁰ Sıhhatine dair görüşler için bkz. Ali Çolak, "Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler", 210-213; Mehmet Zeki Uyanık ve İbrahim Sizgen, "Mardin Ölüye Yapılan Telkin Uygulamasının Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi", *Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi*, (2018); Remzi Hansu, "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)", 20-28.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8: 430 (hno: 4812).

²⁸² استغفروا لأخيكم وسألوا له التثبيت فإنه الآن يسأل bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 73.

²⁸³ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 67.

Günümüzde kabrin yanı başında gerçekleştirilen telkin işlemi de, Taberânî'de yer alan rivayette zikredilen uygulamayla benzerlik göstermektedir. İlgili ameliyeye,

يَا فَلَانَ بْنَ فَلَانٍ أُذْكَرُ دِينَكَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ مِنْ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ
وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللَّهِ رَبًّا
وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَانًا²⁸⁴

bu dua örnek gösterilebilir.

Son olarak Hanbelî ve Şâfiî mezhebine göre bu telkin, müstehab olarak görülmektedir. Mâlikîler'e göre definden sonraki telkin mekruh sayılmıştır.²⁸⁵ Ebû Hanîfe (v. 150/767) ise bu meseleye dair gayet mutedil bir yorum getirerek “yapılması emredilmez, yapan kimseler ise men edilmez” demiştir.²⁸⁶

Netice itibarıyla; konuya dair zikredilen âyet, hadis ve fikhî görüşler bağlamında telkinin mevcudiyeti sabit olup, keyfiyetinin tartışma konusu yapıldığı aşikârdır. Allah'ın dilediği kimseye dilediği şekilde işittirecek olması, keza Hz. Peygamber'in de bu minvalde tavsiyelerinin bulunması bize, ölmüş kimselere telkin yapmanın -en azından- bir zarar getirmeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin yorumu da bu noktada tercihe şâyandır.

2.1.2.2. Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Ölüye Kur'an-ı Kerîm Okumak

Hayatın her merhalesinde Kur'an-ı Kerîm'i okumak ve dinlemek fazîletli bir amel sayılmıştır. Hasta yatağına düşmüş kimseler için de aynı durum söz konusudur. Özellikle günümüzde hasta ziyaretine gidildiği vakit, dua ve istiğfarda bulunmanın yanı sıra Kuran'dan birtakım âyetlerin okunması yaygın hale gelmiştir. Böylesi bir uygulamada herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Üzerinde tartışmanın olduğu husus ise ölen kimseye Kur'an tilâveti yapılması noktasındadır. İlgili tatbikte bir sakınca görmeyenler olduğu gibi ölen kimseye Kur'an okumanın bir fayda getirmeyeceğini hatta bid'at olduğunu savunanlar vardır.

Öncelikle, ölen kimseye Kur'an-ı Kerîm okunmasında herhangi bir sakınca görmeyenlerin kullandığı rivayetleri inceleyecek olursak sayısının sınırlı olduğu görülecektir. Bunlar arasında ilk olarak dikkat çeken, Ma'kil b. Yesâr (v. 59/679) tarafından nakledilen,

²⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2: 191.

²⁸⁵ هذا التلقين مستحب عند الشافعية والحنابلة؛ وخالف المالكية bkz. el-Cezîrî, Abdurrahman bin Muhammed Avad, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, (Beyrut: Daru'l Kütübu'l İlmiyye, 2003), 1: 455.

²⁸⁶ الحنفية قالوا: التلقين بعد الفراغ من الدفن لا ينهى عنه ولا يؤمر به bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 455.

hadisidir. Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alan bu haberin senedi itibarıyla bir problem bulunmamaktadır.²⁸⁸ Ancak metin bağlamında muhaddisler “mevtâküm” kelimesinden muhtazarın mı, yoksa ölen kimsenin mi kastedildiği noktasında ikiye ayrılmışlardır. Rivayete eserinde yer verenlerden İbn Mâce, “Hasta Ölüm Döşegine Düştüğü Zaman Yanında Ne Konuşulacağına Dair Bâb”²⁸⁹ isimli kısımda, Ebû Dâvud ise “Ölünün Üstü Örtülür Bâbı”nın²⁹⁰ ardından bu haberi kullanmıştır. Muhaddislerin hadisleri tasnif metotları incelendiğinde genel olarak olayların oluş sırasına göre bâbları tertip ettikleri ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla gerek bâblarda gerekse bâblar altında geçen hadislerde, “mevtâküm” kelimesiyle İbn Mâce'nin muhtazar, Ebû Dâvud'un ise bizzatihi ölen kimseyi anladığı şeklinde muhtemel bir çıkarım yapılabilir.²⁹¹ Rivayetin mefhumundan her iki anlamın çıkması olasıdır.²⁹²

Yine Ma'kil b. Yesâr tarafından aktarılan ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan bir başka rivayet ise şu şekildedir;

الْبَقْرَةُ سَنَامُ الْقُرْآنِ وَذُرْوَتُهُ، نَزَلَ مَعَ كُلِّ آيَةٍ مِنْهَا ثَمَانُونَ مَلَكًا، وَاسْتُخْرِجَتْ {اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ} [البقرة: ٢٥٥] مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ، فَوُصِّلَتْ بِهَا، أَوْ فَوُصِّلَتْ بِسُورَةِ الْبَقْرَةِ، وَيَسَ قَلْبُ الْقُرْآنِ، لَا يَقْرُؤُهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهَ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ، وَأَقْرَأُوهَا عَلَى مَوْتَاكُمْ²⁹³

²⁸⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 24; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Hammâde Fârûk, I-II, 2.baskı, (Beyrut: Müessesu'r-Risâle, 1985), 581; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33: 417 (hno: 20301).

²⁸⁸ Heysemî isnada sahîh hükmü vermiş, Ebû Dâvud sükût etmiş ki bu sahîhliğine işarettir, Hâkim ve Zehebî'de aynı şekilde sükût etmişlerdir. Bkz. Remzi Hansu, “Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)”, 30.

²⁸⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 4.

²⁹⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 23.

²⁹¹ İslâm âlimlerinden de bu ayırım hakkında görüş bildirenler olmuştur: İbn Hibbân (v. 354/965) ilgili hadisi verdikten sonra, Ebû Hâtim'den naklen, “Bununla ölmek üzere olan kimsenin kastedildiğini söyler. Hz. Peygamber, ölünün üzerine Kur'an okunmasını kastettiği şeklinde görüş bildirmiştir” sözünü aktarmıştır. Bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh-i İbn Hibbân*, (Beyrut: Müessesu'r Risâle, 1988), 7: 271. Şevkânî ise zâhiri anlamına göre hareket edilmesi gerektiğine işaret etmiş, mecaz anlamda kullanılmasına karşı çıkmıştır. واللفظ نص في الأموات وتناوله للحي المحتضر مجاز فلا يصار إليه إلا لقربنة. Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, (y.y.: Daru'l Hadis, 1993), 4: 29.

²⁹² Abdülhak el-İşbîlî, İmam Kurtubî ve Münâvî (v.1031/1622) gibi muhaddislerde bu görüştedirler. وهذا يحتمل أن يكون القراءة عند الميت في حال موته ويحتمل أن تكون عند قبره Bkz. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, et-*Tezkira bi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira*, 287; Bkz. Abdülhak, Ebû Muhammed Abdurrahmân el-İşbîlî, *Kitabu'l-Âkibe*, (Kuveyt: Dâru'l-Aksâ, 1986), 184; Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr şerh Câmi'i's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*, (Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1938), 2: 65.

²⁹³ “Bakara Sûresi Kur'an'ın tepesi ve zirvesidir. Onun her âyetiyle birlikte seksen melek inmiştir. Âyete'l-Kürsî arşın altından çıkarılmış ve onunla birleştirilmiş ya da Bakara Sûresi'yle birleştirilmiştir. Yâsin ise Kur'an'ın kalbidir. Bir kişi Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın rızasını ve ahiret yurdunu kazanmak için Yâsin'i okursa mutlaka bağışlanır. Ölülerinize onu (Yâsin'i) okuyun” bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33:417 (hno: 20300).

Şuayb el-Arnâvûd bu hadisin isnadının zayıf olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁴ Öte yandan buna benzer bir rivayet de Tirmizî’de yer almaktadır. Orada ise Tirmizî isnadına “garîb” hükmünü vermiştir.²⁹⁵ Kütüb-i Tis’a içerisinde bu konuya dair başka bir rivayet yer almamaktadır. Farklı hadis kaynakları içerisinde ise ölen kişi için Kur’an-ı Kerîm tilâvetini tavsiye eden çeşitli haberler mevcuttur. Bunlardan birkaçı aşağıda zikredilecektir. İlk olarak,

مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ سُورَةَ يَسٍ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ، وَكَانَ لَهُ بَعْدُ مَنْ فِيهَا حَسَنَاتٌ²⁹⁶

haberi örnek gösterilebilir. Enes b. Mâlik’ten (v. 93/711-12) nakledilen ve Kurtubî’nin (v. 671/1273) *Tezkira* isimli eserinde yer alan bu rivayetin isnadındaki râvîlere dair; metrûk, kezzâb ve meçhûl gibi değerlendirmeler yapılmış, hatta hadisin mevzû olduğu söylenmiştir.²⁹⁷

Bir diğer örnek,

يَا بُيَّيْ إِذَا أَنَا مُتُّ فَأَلْجِدُنِي، فَإِذَا وَضَعْتَنِي فِي لِحْدِي فَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، ثُمَّ سِنِّ عَلَيَّ التَّرَى سِنًّا،
ثُمَّ أَفْرَأُ عِنْدَ رَأْسِي بِفَاتِحَةِ الْبَقْرَةِ وَخَاتِمَتِهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ ذَلِكَ²⁹⁸

rivayetidir. Burada Leclâc’ın oğluna vasiyeti söz konusudur. Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l Kebîr*’inde yer alan ilgili hadisin isnadındaki râvîler hakkında, Heysemî (v. 807/1405) ile İbn Hacer, sika ve makbûl değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.²⁹⁹

Başka bir misal,

²⁹⁴ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33:417 (hno: 20300).

²⁹⁵ bkz. Tirmizî, *Sünen*, Fezâilî’l-Kur’an 7.

²⁹⁶ “Kim mezarlığa girip de Yâsin süresini okursa orada bulunan ölülerin azabını hafifletir. Okuyana da o kabristandakilerin sayısınca iyilik yazılır” bkz. Kurtubî, *Tezkira bi ahvâli’l-mevtâ ve umûri’l-âhira*, 286.

²⁹⁷ İlgili değerlendirmeler için bkz. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mizânü’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, (Beyrut: Dâru’l Mârifet, 1963), 1: 293; Ayub b. Madrik el-Hanfî en-Mekhûlûlî en-Mecîlî en-Mevtâ ve Umûri’l-Âhira, 286. وقال أبو حاتم والنسائي متروك Bkz. İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzan*, (Beyrut: Müessesetü’l-Alemiyye li’l-Matbûât, 1971), 1: 488; Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’l-da’ife ve’l-mevdûa ve eseruhâ es-seyyi’ fi’l-ümme*, (Riyad: Dâru’l Mârifet, 1992), 3: 397.

²⁹⁸ “Oğlum, ben öldüğüm zaman beni mezara koy. Mezarıma koyduğum zaman şöyle söyle; Bismillâhi ve alâ milleti Rasûlillâh. Sonra da üzerime toprak atıp, düzelt. Daha sonra ise, başucumda Bakara Sûresi’nin baş tarafını ve son kısmını oku. Zira ben Hz. Peygamber’in böyle dediğini duydum” bkz. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 19: 220.

²⁹⁹ Bkz. Heysemî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecmau’z-zevâid ve Menbau’l-Fevvâid*, (Kahire: Mektebetü’l Kudsî, 1994), 3: 44; عبد الرحمن ابن العلاء ابن اللجلاج بجيمين نزيل حلب مقبول من Bkz. İbn Hacer, *Takrîbû’t-Tehzîb*, thk.: Muhammed Avvâme, (Halep: Daru’r-Reşîd, 1986), 348.

إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَلَا تَحْبِسُوهُ، وَأَسْرِعُوا بِهِ إِلَى قَبْرِهِ، وَلْيُقْرَأْ عِنْدَ رَأْسِهِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ بِخَاتِمَةِ الْبَقْرَةِ

فِي قَبْرِهِ³⁰⁰

rivayetidir. Heysemî ve İbn Hacer, hadisin isnadında yer alan Yahyâ b. Bâbülettî³⁰¹ hakkında zayıf yorumunda bulunmuşlardır.³⁰² İbn Hibbân (v. 354/965) ise aynı şahıs için sika râvilerle ihtilafa düşmediği takdirde rivayeti değer kazanır ilâvesinde bulunmuştur.³⁰³

Buraya kadar, ölen kimse için Kur'an-ı Kerîm okunmasını savunanların delil olarak kullandığı rivayetlere yer verildi. Şimdi ise bu tatbîkin uygun olmadığını düşünenlerin temellendirmelerine yer verilecektir.

Özellikle günümüzde meyyitin ardından Kur'an okunmasını makbul saymayan yaklaşımda bulunanlar Selefi ve Vehhâbî kesimdir. Onların gerek âyetlerden gerekse hadislerden istinbatta buldukları görülür. Elbette bu düşüncede olanların öncelikle Kur'an'dan birtakım âyetler getirerek görüşlerini desteklemeye çalıştıkları dikkat çekmektedir.³⁰⁴ Örneğin; “Sen ölümlere duyuramazsın”,³⁰⁵ “Sen kabirlerde bulunanlara işittirecek değilsin”,³⁰⁶ “Hiçbir kimse başkasının vebalini yüklenmez. İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur. Onun çalıştığı yarın görülecektir”,³⁰⁷ “O gün kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür”,³⁰⁸ “Herkesin kazandığı iyiliğin sevabı kendine, yaptığı fenalığın zararı da yine kendisinedir”³⁰⁹ gibi âyetler bu kimselerin dayanak noktaları olmuştur.

Bahsi geçen âyetler sadece zâhirleri itibarıyla ve Kur'an kıraatinden hâsıl olacak sevabın ölüye ulaşması açısından düşünüldüğünde ilgili yaklaşım sahiplerinin izahlarını destekliyor gözükse de farklı mütalaaları da içerisinde barındırmaktadır. Örneğin, hemen yukarıda geçen konuya dair Fâtır Sûresi'ndeki ilgili âyetin devamında, Allah'ın dilediği kimselere işittireceği bilgisi de

³⁰⁰ “İçinizden birisi öldüğü zaman onu durdurmayın. Onu kabre koymakta acele edin. Sonra ise ölünün kabri başında durarak Fatıha Sûresi'ni, ayakucunda da Bakara Sûresi'nin sonunu içinizden birisi okusun” bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 12: 444.

³⁰¹ Bu ismin telaffuzu noktasında el-Babeluti ve el-Bâblütti gibi farklı kıraatler söz konusudur. Bkz. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Siyeru A'Lâmi'n-Nübelâ*, (Kahire: Daru'l Hadis, 2006), 8: 399.

³⁰² وفيه يحيى بن عبد الله البجلي، وهو ضعيف Bkz. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve Menbau'l-Fevvâid*, 3, 44; İbn Hacer, *Takrîbû't-Tehzîb*, 593.

³⁰³ لم يخالف الثقات معتبر به وفيما وافق الثقات محتج به Bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîni'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, (Halep: Dâru'l Va'yi, 1976), 3: 127.

³⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Ölümlere Dua ve İstiğfar Niyetiyle Kur'an Okuma Meselesi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (Nisan 2019): 88-97; Remzi Hansu, “Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)”, 91-92.

³⁰⁵ Rûm, 30: 52.

³⁰⁶ Fâtır, 35: 22.

³⁰⁷ Necm, 53: 38-41.

³⁰⁸ İnfitâr, 82: 19.

³⁰⁹ Bakara, 2: 286.

mevcuttur.³¹⁰ Bu hususa dair değerlendirmelere bir önceki bölümde yer verilmişti. Diğer âyetlerde ise herkesin kendi yaptıklarından sorumlu olacağı vurgusu ana temadır. Dolayısıyla mezkûr âyetler meyyitin ardından Kur'an-ı Kerîm okunamayacağına doğrudan delil teşkil etmiyor gibi gözükmemektedir.

İlgili görüş sahipleri daha sonra ise hadis kaynaklarından yola çıkarak Hz. Peygamber'in yaşamı boyunca Bakî' mezarlığına gidip kabir ziyaretleri gerçekleştirdiği³¹¹ ve dua ettiği, ancak ölüye Kur'an tilâvetinde bulunmadığını öne sürmektedirler.³¹² Oysaki Hz. Peygamber'in yaşamı boyunca hiçbir kabir ziyaretinde Kur'an okumadığını söyleyebilmek için elimizde net bir veri mevcut değildir. Aynı şekilde tilâvette bulunduğu da açık bir şekilde ortaya konamaz. Bununla birlikte Mülk Sûresi için "O Sûre önleyicidir, kurtarıcıdır. İnsanı kabir azabından korur"³¹³ şeklindeki yönlendirmeler düşünüldüğünde konu bakımından benzer içerikli Yâsin, Vâkıa, İhlas, Felak ve Nâs Sûreleri'nin okunması daha muhtemeldir.³¹⁴

Görüş sahipleri başka bir delil olarak; Peygamberimiz'in, "Evlerinizde Bakara Sûresi'ni okuyunuz, onları kabirlere çevirmeyiniz"³¹⁵ rivayeti zikredilmekte ve ölümlere fayda verdiği düşünülse idi, Peygamberimiz bu hadisi buyurmaz denilmektedir.³¹⁶ Müslim bu hadise Salâtü'l-Müsafirîn Kitabı'nın, "Nafile Namazı Evde Kılmanın Müstehab Oluşu, Mescitte Kılmanın Dahî Cevâzi"³¹⁷ bâbında yer vermiştir. Musannif aynı başlık altında "Evlerinizde namaz kılın, kabirlere çevirmeyin"³¹⁸ hadisini zikretmektedir. İki rivayette de ibadet edilmeyen evin kabirlere benzetilmesi vurgulanmaktadır. Bu rivayetten kastedilen mana ortadadır. Tam anlamı, "Evlerinizi, kabirlere çevirmeyin! Şüphesiz ki şeytan içinde Bakara Sûresi okunan evden kaçır" olan rivayetten yola çıkarak ölümlere Kur'an okunamayacağını söylemenin zorlama bir yorum şeklinde değerlendirilmesi mümkündür.

Yukarıdan beri tetkike açılan her iki görüş sahiplerinin yaklaşımlarına genel bir perspektiften bakıldığında ölen kimsenin arkasından Kur'an-ı Kerîm okumanın uygun olduğunu savunanların delillerinin daha güçlü gözükteği söylenebilir. Zira onların açıklamalarına mesned olan; Ebû Dâvud, İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'de geçen iki rivayetten biri her

³¹⁰ Fâtır, 35: 22.

³¹¹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 46, 47.

³¹² Zekeriya Ceylan, "Teolojik ve Folklorik Açından Ölüm ve Ölüyle İlgili Davranış Uygulamaları", 91-92; Remzi Hansu, "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)", 45.

³¹³ Tirmizî, *Sünen*, Fezâili'l-Kur'an 9.

³¹⁴ Cenaze gömüldükten sonra, genellikle Mülk, Vâkıa, İhlas, Felak ve Nâs Sûreleri okunmaktadır. Bkz. H. Yunus Apaydın ve diğerleri, *İlmihal*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 1: 367.

³¹⁵ لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْوِرُ مِنَ النَّبْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ b kz. Müslim, *Sahîh*, Salâtü'l-Müsafirîn 780.

³¹⁶ Zekeriya Ceylan, "Teolojik ve Folklorik Açından Ölüm ve Ölüyle İlgili Davranış Uygulamaları", 93; Remzi Hansu, "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)", 44.

³¹⁷ Müslim, *Sahîh*, Salâtü'l-Müsafirîn 29.

³¹⁸ اجْعَلُوا مِنْ صَلَاتِكُمْ فِي بُيُوتِكُمْ، وَلَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا b kz. Müslim, *Sahîh*, Salâtü'l-Müsafirîn 777.

ne kadar “garîb” ve “zayıf” olarak değerlendirilse de “Ölülerinize Yasin okuyun”³¹⁹ hadisinde herhangi bir problem gözükmediği ortadadır. Kütüb-i Tis’a dışında da farklı değerlendirmelerin yapıldığı metinler olmakla birlikte, Leclâc’ın oğluna vasiyeti rivayetinde bir sıkıntının olmadığını zikrettik. Konuya ilişkin zayıf olarak nitelendirilen haberlere gelecek olursak; terğîb, terhib ve amellerin fazileti ile ilgili rivayetleri kullanmayı caiz gören³²⁰ bakış açısından hareketle böylesi nakillerin isti’malinde bir beis olmasa gerektir. Buna Yâsin Sûresi’nin Kur’an-ı Kerîm’in kalbi olarak zikredilmesine ilişkin rivayet de örnek gösterilebilir.³²¹

Sonuç olarak, her ne kadar ölüye Kur’an-ı Kerîm okumanın bir fayda sağlamayacağı yönünde görüşler zikredilse de bunların tam anlamıyla tutarlı olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Kur’an okumanın fazileti tartışmasızdır. Bunun yanı sıra ölen kimse için de herhangi bir karşılık beklemeden Kur’an’dan dua ve istiğfar içerikli âyetlerin okunmasında herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim ölen kimseye dua yapılması, kişi ölse de amelinin devam ettiği hususlar arasında zikredilmektedir;

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو

٣٢٢

İbn Hacer de konuya açıklık getirecek nitelikte bir cevap aktarmıştır. Kendisine yöneltilen, “Kıraatin sevabı ölüye ulaşır mı?” sorusuna, “Mütekaddim ulemanın çoğunluğu, okunan Kur’an’ın sevabının ölüye ulaşacağı görüşündedir. Tercih edilen görüşe göre ise, bu amelin müstehab olması ve çokça yapılmasıdır”³²³ cevabını vermiştir.

Fıkhî açıdan da Hanefiler, sevabını ölüye bağışlamak için bir maddi menfaat beklemeden okunan Kur’an’ı Kerîm’den hâsıl olan sevabın, ölüye ulaşacağını savunmuşlardır. Karşılığında para alınması durumunda ise bu tilâvetin bir fayda getirmeyeceğini zikretmişlerdir.³²⁴

Konu hakkında müstakil bir eser kaleme alan Süleyman Toprak’ın bir değerlendirmesi burada zikredilmelidir. Kendisi, Hz. Peygamber’in bir kabre yaş hurma dalı dikmesini örnek göstererek, bir bitkinin ölüye fayda verme ihtimali varsa okunan Kur’an’ın da bir yararının

³¹⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cenâiz 24.

³²⁰ Bünyamin Erul, “Hadis ve Sünnetle Amel Meselesi”, *Hadis El Kitabı*, ed. Zişan Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları 2016), 617; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 126-127. Zayıf hadis ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Kadir Gürler, “Zayıf Hadisle Amel Edilip Edilmeyeceği Tartışmaları Arasında Bir Çözüm Yolu: Telakkî Bi’l-Kabûl”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2012/2).

³²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33:417 (hno: 20300).

³²² “İnsan öldüğü zaman ameli şu üç şey dışında kesilir: Sadaka-i câriye, yararlı ilim ve ona dua eden salih bir evlat” Bkz. Müslim, *Sahîh*, Kitabü’l-Vasiyyet 1631; Ebû Dâvud, *Sünen*, Vesâya 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 438 (hno: 8844).

³²³ İbn Hacer, *Bulûğu’l-merâm min edilleti’l-ahkâm*, trc. Ahmed Davudoğlu, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1966), 2: 254.

³²⁴ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, 1: 451; İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 3: 142, 143.

dokunacağını dile getirmiştir.³²⁵ Allah'ın izni çerçevesinde okunan Kur'an'ın sevabının ölüye ulaşacağı umulur.

2.1.3. Ölümün Hemen Sonrası

Ölüm hâdisesi gerçekleştiikten hemen sonra yakınlarının ve yanında bulunanların sergilediği ve yapması gereken birtakım davranışlar mevcuttur. Bu başlık altında, zikredilen konulara dair Kütüb-i Tis'a'da yer alan rivayetler incelenecek ve değerlendirilecektir.

2.1.3.1. Ölüm Hâdisesinin Ardından Yakınlarının ve Yanında Bulunanların Sergilemesi Gereken Davranışlar

Ölüm hâdisesinin hemen ardından meyyitin yakınları ve çevresindekiler için iki davranış türü rivayetlerde yer bulmuştur. Bunlardan birisi bu durumu teslimiyet ve sabırla karşılamak, diğeri ise ölü'nün arkasından ağlamaktır.

2.1.3.1.1. Ölüm hâdisesini teslimiyet ve sabırla karşılamak

Ölüm, her canlının başına gelecek kaçınılmaz bir hâdisedir.³²⁶ Bu olayın insan üzerinde pek çok etkisi vardır. Yakınlarını kaybedenler için bu etkileşim daha ağır yaşanmakta, hatta psikolojik bunalımlara yol açmaktadır. Yaşanan bu zorlu süreç karşısında inançlı kimselerin sergilemesi gereken tutum ve davranışlar mevcuttur. Bunlar tabiki ölüme isyan etmek değil, bilakis sabır ve teslimiyetle durumu kabullenmektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu emredilmiş, Hz. Peygamber de aynı tutum içerisinde bulunmuştur.

Konuya dair ilk olarak dikkat çeken âyetler Bakara Sûresi'nde yer almaktadır:

وَلَنبَلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمْ
مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ³²⁷

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınıyacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah'a aitiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz” derler. İşte Rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.” Görüldüğü üzere Allah can kaybı karşısında sabır ve teslimiyet sergilenmesini emretmiş, sabredenleri de müjdelemiştir.

³²⁵ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1990), 464.

³²⁶ “Her canlı ölümü tadacaktır” Bkz. Ankebût, 29: 57.

³²⁷ Bakara, 2: 155-157.

Hız. Peygamber de bu âyeti hayatına tatbîk etmiş, musibet karşısında Müslümanlara “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” demelerini ve Allah’tan hayırlısını istemelerini öğütlemiştir.³²⁸ Kendisi de yakınlarını kaybettiğinde bu durumu teslimiyet ve sabırla karşılamıştır. Kızı Zeyneb’in (v. 8/629) oğlu vefat ettiğinde onun ardından “Allah’ın aldığı ve verdiği ona aittir. Her şey Allah katında belirlenmiş bir ömür iledir. Kızım sen sabret ve bunun Allah katında sevap olduğunu hatırla”³²⁹ diyerek torununun vefatı karşısında metanetini korumuş, kızını teskin edici sözler söyleyerek sabrı tavsiye etmiştir. Burada, “Sabır, musibetin birinci darbesi sırasındadır”³³⁰ buyuran Hz. Peygamber’in sözlerinin fiilen tatbîki söz konusudur. Daha sonra torununu kucağına aldığında gözünden yaş gelmiş ve “Bu gözyaşı bir rahmettir, Allah onu kullarının gönülleri içine koymuştur. Allah ancak kullarından merhametli olanlara merhamet ihsan eder”³³¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber bu ifadesiyle ise metanet ile merhametin birinin diğerinden farklı başlıklar olduğunu vurgulamaktadır.

Yine Hz. Peygamber oğlu İbrahim’in (v. 10/632) vefatının ardından gözyaşı dökmüş ve “göz yaşarır, kalp hüzünlenir. Yâ İbrahim, biz senin ayrılığın sebebiyle pek mahzun ve kederliyiz” sözüyle evladını kaybeden bir baba olarak hüznünü dile getirmiştir. Allah’a olan teslimiyetini ise “Rabbimizin razı olmayacağı hiçbir şey söylemeyiz” diyerek ortaya koymuştur.³³²

Hız. Peygamber, kendi tatbîkleri yanında bir ölüm hâdisesi gerçekleştiğinde ashâbın nasıl davranması gerektiğini de öğretmiştir. Mûte’den şehit haberleri geldiğinde kendisi de üzölmüş halde mescitte oturuyordu. Fakat ölü yakınlarının şiddetli şekilde ağladıklarını duyunca, sakın bir dille onların sessiz olmalarını emretmiştir. Teskin olmamaları üzerine de ağızlarına toprak saçılmasını dahi buyurmuştur.³³³

Konuya dair Hz. Peygamber’in bir başka yönlendirmesi ise, bir müminin kendi çocuğuna ve yakınlarına gelen musibet karşısında sabretmesidir. Öyle ki bunu yapabilen kimsenin hiçbir günahının kalmayacağı ifade edilmiştir.³³⁴ Hz. Peygamber’in hususiyetle değindiği ve Kütüb-i Tis’a musanniflerinin bâb başlıkları açıp,³³⁵ hadisler rivayet ettikleri bir konu da çocuğunu

³²⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 918.

³²⁹ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 22; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 53.

³³⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 42; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 926; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 27; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 55.

³³¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 28.

³³² Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 43; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 28.

³³³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 40; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 935; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 14.

³³⁴ Bkz. İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 40.

³³⁵ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 6. Bab فَضْلِ مَنْ مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتَسَبَ. Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 57. Bab مَا جَاءَ فِي ثَوَابِ مَنْ أُصِيبَ بِوَلَدِهِ. Bkz. Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 24.

kaybeden kimsenin durumuyla alakalıdır. Allah Resûlü, bu kimselere sıklıkla sabırlı olmaları yönünde tavsiyelerde bulunmuş ve onları cennetle müjdelemiştir.³³⁶

Birden fazla çocuğu ölen kimseler hakkında da müjdeleyici rivayetler vardır. Herhangi sebeple iki yahut üç çocuğunu kaybeden kişiler Allah'ın hükmüne isyan etmeden sabır gösterirlerse bu çocuklar cehennem ateşi karşısında anne babalarına siper olacaklardır.³³⁷ Ayrıca Hz. Peygamber tarafından, çocuğunun ölümü karşısında “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” diyerek hamd eden kimseye cennette “hamd evi” yapılacağı tebşîr edilmiştir.³³⁸

Zikredilen âyet ve hadisler ışığında anlaşılıyor ki ölüm hâdisesi karşısında hüzünlenmek kadar doğal bir durum yoktur. Ancak Müslümana yakışan itidalli bir şekilde teslimiyet ve sabırla bu süreci karşılamaktır.³³⁹

2.1.3.1.2. Ölünün arkasından ağlamak

Ölüm hâdisesi ile karşılaşan insan yakınlarını kaybetmenin hüznü ve kederiyle normalde ortaya koymadığı bazı davranışlar sergileyebilir. Bunlardan belki de en doğal Hz. Peygamber'in tarifiyle, kulların kalbine Allah tarafından yerleştirilen rahmet sebebiyle dökülen gözyaşısıdır.³⁴⁰ Yine Peygamber Efendimiz, “Göz yaşarır, kalp hüzünlenir”³⁴¹ buyurarak cenazesi bulunan insanların ağlamasının tabii bir durum olduğuna işaret etmiştir. Ancak her konuda bizler için üsve-i hasene şeklinde nitelenen Allah Resûlü, ağlamanın da sınırlarını belirlemiştir.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ³⁴²

Hz. Peygamber, Buhârî'nin “Yakalar Yırtan Bizden Değildir” bâbında yer verdiği hadiste, ölü ardından ağlamanın nasıl olacağını gayet net bir şekilde çizmiştir. Ellerini ve yanaklarını döven, yakalarını yırtıp feryat figan eden kimseleri sünnetine uymayanlar zümresinden saymıştır.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ ، وَلَا بِحُرْنِ الْقَلْبِ ، وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا - وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ - أَوْ يَرْحَمُ³⁴³

³³⁶ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 64; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 57.

³³⁷ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 6; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 24.

³³⁸ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 36.

³³⁹ Mahmut Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, 217.

³⁴⁰ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 32; Ebû Dâvud, *Sahih*, Cenâiz 28.

³⁴¹ بَكَى الْعَيْنُ تَدْمَعًا ، وَالْقَلْبُ يَحْزُنُ³⁴¹ bkz. Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 43; Ebû Dâvud, *Sahih*, Cenâiz 28.

³⁴² “Ölüler için avuç içi ile yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliyyet çağırışı ile feryat figan eden kimse bizden değildir” bkz. Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 35; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 22; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 52.

³⁴³ “Allah gözyaşından ve kalbin üzülmesinden dolayı azap etmez. Lâkin şundan dolayı ya azap eder yahut rahmet buyurur; dedi ve diline işaret etti” bkz. Müslim, *Sahih*, Cenâiz 924.

Müslim’de yer alan rivayette ise Allah Resûlü, kişinin ne ağlamaktan dolayı ne de hüzünlenmesinden dolayı azap görmeyeceğini, ancak ağlarken sarf edebileceği bazı sözlerden dolayı azaba uğratılacağına işaret etmiştir. Burada günümüzde de hemen her cenazede karşımıza çıkan ağıt uygulaması aklımıza gelmektedir. Doğal bir tepki sayılan üzüntü ve gözyaşının, aşırıya giden söylemlerle isyan derecesine ulaşan bir hal alması Hz. Peygamber tarafından uygun görülmemiştir. Bunun sebebi ise “niyâha” olarak isimlendirilen yüksek sesle ağlama, ağıt yakma uygulamasının bir cahiliye âdeti olmasıdır.³⁴⁴ Bu minvalde ashabına durumu izah edip, dikkatli olmalarını istemiş, hatta yüksek sesle ağlayan bir grup kadını üç defa uyardıktan sonra ashâbından birisine gidip ağızlarına toprak saçmasını söylemiştir.³⁴⁵

Konuya dair önemli bir husus, ölünün kendisine ağlanmasından dolayı azap çekeceğidir. Hz. Peygamber’e bu konuda nispet edilen hadisleri topladığımızda farklı birkaç varyant karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁶ Bunlardan birinde, ölüye feryatla ağlanması sebebiyle,³⁴⁷ diğerinde, ailesinin ağlaması dolayısıyla,³⁴⁸ bir diğerinde, dirinin ağlaması yüzünden,³⁴⁹ son olarak yakınları kendisine ağladıkları için azap gördüğü³⁵⁰ zikredilmiştir.

Hız. Âişe, ilgili rivayetler kendisine haber verilince itirazda bulunmuş, “Allah, Abdullah b. Ömer’i affetsin ya unutmuş yahut eksik aktarmıştır”³⁵¹ diyerek Resûlullah’ın böyle bir şey söylemeyeceğini savunmuştur. Söz konusu rivayetin bir Yahudi için söylendiğine ve azap sebebinin küfür olduğuna işaret etmiş, “Kimse kimsenin günahını çekmez”³⁵² diyerek de görüşünü desteklemiştir.³⁵³

Buhârî ise bu konuya verdiği değeri ayrı bir bâb açarak göstermiş ve burada âyet ve hadislerle istidlâl yoluna gitmiştir:

باب قَوْلِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - « يُعَذَّبُ الْمَيِّتُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ » إِذَا كَانَ النَّوْحُ مِنْ سُنَّتِهِ . لِقَوْلِ
اللَّهِ تَعَالَى (فُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا) . وَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « كُفُّمُ رَاعٍ ، وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ » .
فَإِذَا لَمْ يَكُنْ مِنْ سُنَّتِهِ ، فَهُوَ كَمَا قَالَتْ عَائِشَةُ - رضى الله عنها - (لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى) . وَهُوَ كَقَوْلِهِ (وَإِنْ تَدْعُ

³⁴⁴ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 934. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 29; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 51; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34: 291 (hno: 20796).

³⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 40; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 935.

³⁴⁶ İlgili rivayetlerin sened ve metin değerlendirmeleri için bkz. Ayşe Yasemin Saitoğulları, “Hz. Âişe’nin İtirazı Bağlamında Ölünün Arkasından Ağlamayla İlgili Rivayetlerin İsnad-Metin Analizi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2018).

³⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33.

³⁴⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 927.

³⁴⁹ İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 36, 37; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 927.

³⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 45; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 29; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 14.

³⁵¹ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 15.

³⁵² Fâtır, 35: 18.

³⁵³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 29; İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 37; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 15.

مُثْقَلَةً (دُنُوبًا) إِلَى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلُ مِنْهُ شَيْءٌ) وَمَا يُرَخَّصُ مِنَ الْبُكَاءِ فِي غَيْرِ نُوْحٍ . وَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ طُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا » . وَذَلِكَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ³⁵⁴

“Hz. Peygamber’in, “Ölü, kendi ailesinin bir nev’i ağlamasından dolayı azap olunur” sözü bâbı.³⁵⁵ Bu azaplanmaya sebep olan ağlama, sağlığında ölümlere feryatla ağlama, ölünün kendi âdet ve tutumu olduğu zamandır. Çünkü yüce Allah, “Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz”³⁵⁶ buyurmuştur. Hz. Peygamber de “Her biriniz birer çobandır ve güttüklerinden sorumludur”³⁵⁷ buyurmuştur. Ölü üzerine yapılan ağlama, ölünün hayattayken yaptığı sünnetinden meydana gelmemişse işte bu ağlama Hz. Âişe’nin dediği gibidir. “Günahkâr hiçbir nefis diğerinin yükünü taşımaz.”³⁵⁸ Bu da yüce Allah’ın şu kavli gibidir: “Günah işleyen hiçbir nefis diğerinin günahını yüklenmez. Eğer yükü ağır olan diğerinin çağırırsa, hısmı da olsa, ona hiçbir şey yükletilmez.”³⁵⁹ Ruhsat verilen ağlama feryatsız olandır. Hz. Peygamber buyurdu: “Herhangi bir nefis zulüm ile öldürülecek olursa, muhakkak onun kan günahından bir pay, birinci âdemoğlu üzerinde sabit olur. Bu da şundandır: Çünkü o birinci âdemoğlu öldürmeyi âdet edenlerin ilkidir.”³⁶⁰”

Buhârî’nin görüşünü, yer verdiği âyet ve hadislerden anlamak mümkün gözükmemektedir. Ona göre hayatında ağıt yakmayı âdet edinen kimsenin ailesinin de bu âdet üzere kendisine öldüğünde ağıt etmeleri azap sebebidir. Böyle bir kimsenin niyâha yapma âdeti ve vasiyeti gereğince ölümünün ardından niyâha yapılması, başkasının bir eylemi sebebiyle değil, bizzat kendisinin dünyada iken sebep olduğu kişisel bir tasarruftan dolayı azap vesilesi olur.³⁶¹ Cumhur da kendisine ağıt edilmesini isteyen kimselere azap olunacağı kanaatindedir.³⁶²

Sonuç olarak, ölüm hâdisesinin ardından yaşanan derin hüznün üzere gözyaşı dökmek normal karşılanmıştır. Ancak bir ölçüsünün olması gerektiği tavsiye edilmiş, isyan derecesine ulaşmaması vurgulanmıştır. Cahiliye âdeti olan feryat ederek, dizlerini döverek ve yakalarını yırtarak ağlamak da yasaklanmıştır. Böyle yapan kimseler sebebiyle de kabirde yatan kimsenin

³⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32.

³⁵⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 32.

³⁵⁶ Tahrîm, 66: 6.

³⁵⁷ Buhârî, *Sahîh*, Vesâya 9.

³⁵⁸ En’âm, 6: 164.

³⁵⁹ Fâtır, 35: 18.

³⁶⁰ Buhârî, *Sahîh*, Diyât 2. Çeviri için bkz. Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 1211-1212.

³⁶¹ Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 98.

³⁶² Kâmil Miras, *Tecrîd* adlı eserinde bu konuya dair şunları aktarmaktadır: “Cumhûr-ı ulemâ, bu meyyite bükâ’ hadisini, meyyitin zamân-ı hayatında kendisine öldükten sonra nevha edilmesini, yüksek sesle ağlanmasını vasiyet edip de bu vasiyetin meyyitin ailesi tarafından tenfiz edilmesi sûretinde te’vîl etmişlerdir.” Bkz. Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 114.

azap görmeyeceği, fakat bunu vasiyet ettiyse ve bu âdet üzere bir hayat sürdürseyse yahut küfür üzere öldüyse azap göreceği anlaşılmaktadır.

2.1.3.2. Ölüm Hâdisesinin Ardından Yapılması Gereken Davranışlar

Ölüm hâdisesi gerçekleşikten hemen sonra yapılması gereken birtakım davranışlar öne çıkmaktadır. Bunlar; ölünün göz kapaklarını kapatmak ve çenesini bağlamak, ölünün üzerini örtmek ve ölüm haberini duyurmaktır.

2.1.3.2.1. Ölünün göz kapaklarını kapatmak ve çenesini bağlamak

Ölümün ardından yapılması gerekenlerin başında gözlerini kapatmak ve çenesini bağlamak gelmektedir. Zira Hz. Peygamber de bizzat ashabından ölen bir kimsenin yanına girmiş, gözlerinin açık kaldığını fark edince ilk işi gözlerini kapatmak olmuştur.³⁶³ Ardından, “Göz ruhun alınmasını takip eder” diyerek ölünün gözlerinin neden açık kaldığına işaret etmiştir.³⁶⁴ Bu husus İslâm âlimlerince de sünnet olarak görülmüştür.³⁶⁵

Yapılması uygun görülen diğer bir uygulama ise ölü yıkanırken ağızına su kaçmaması, kabirde haşerat girmemesi için çenesinin bağlanmasıdır.³⁶⁶

2.1.3.2.2. Ölünün üzerini örtülmesi ve yakınlarına gösterilmesi

Ölünün gözleri ve çenesi kapatıldıktan sonra üzerinin bir bez ile örtülmesi sağlanır. Hz. Peygamber döneminden beri uygulanagelen bu davranış birkaç örnekle karşımıza çıkmakta ve bizlere bu konuda misal teşkil etmektedir.

Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün ölüm haberi üzerine kızı Âişe'nin evine gelmiş, kimseyle konuşmadan cenazenin yanına girmiş ve Hz. Peygamber'in üzerinin örtülü olduğunu görmüştür.³⁶⁷ Başka bir rivayette ise “Hibera” adı verilen bir örtünün üzerinde örtülü olduğu aktarılmaktadır.³⁶⁸ Câbir b. Abdullah (v. 78/697) ise, babasının Uhud günü şehit edildiğini ve üzerinin bir bezle örtülü olduğunu haber vermektedir.³⁶⁹

³⁶³ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرَهُ، فَأَغْمَضَهُ. Vefat eden sahâbî Ebû Selemedir. Bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 920; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 21.

³⁶⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28: 360 (hno: 17136)

³⁶⁵ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 456.

³⁶⁶ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 456; Mehmet Şener, “Cenaze”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 354; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 135.

³⁶⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 3.

³⁶⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 942; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 23. Hibera, yeşil renkli yemen kumaşlarından bir tür olarak bilinir. Bkz. İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamber'in Şemâili*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1990), 202.

³⁶⁹ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 12; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22: 199 (hno: 14295).

Diğer bir husus ise cenazenin yakınlarına gösterilmesidir. Hz. Ebû Bekir Allah Resûlü'nün yanına girdiğinde örtüyü açmış ve Hz. Peygamber'e bakmış, sarılıp öpmüştür.³⁷⁰ Câbir b. Abdullah da babasının cenazesine bakmak istediğinde orada bulunanlar buna müsaade etmemişler, Câbir'in ısrarı üzerine Hz. Peygamber görmesine izin vermiştir. Aktarılan rivayetlerden de anlaşılacağı üzere ölünün yakınlarına son kez gösterilmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir.³⁷¹

2.1.3.2.3. Ölüm haberini duyurmak (Salâ)

Ölüm hâdisesinin hemen ardından cenaze sahiplerinin üzerine düşen bir sorumluluk da ölüm haberini öncelikle mevtânın ailesi, eşi ve yakın çevresine bildirmektir. Bu vazife Hz. Peygamber döneminde kişilerin bizzat haberi ulaştırması gibi daha basit yollarla gerçekleştirilebilmiştir. Allah Resûlü Habeş Kralı Necâşî'nin (v. 9/630) ölüm haberini ashabına kendisi bildirmiştir.³⁷² Aynı zamanda hasta bir kadın için de "ölmesi halinde bana haber veriniz" diyerek sahâbeye tembihte bulunmuştur.³⁷³

Zaman içerisinde bu yöntem, şehirlerin büyümesi, insan nüfusunun artması ve teknolojinin gelişmesiyle yerini minarelerden okunan salâlara bırakmıştır. Cuma salâsı ile aynı metne sahip olan cenaze salâsı, ölen kimsenin kimliğine ilişkin bilgileri, namazın ve defin işleminin ne zaman, nerede gerçekleştirileceğini daha geniş çevrelere kısa sürede ulaştırma imkânı sağlamaktadır.³⁷⁴ Bu uygulamaya ilk kez Mısır'da Fâtîmîler zamanında rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde de salâ geleneğinin örnekleri mevcuttur.³⁷⁵ Günümüze bakacak olursak, hemen her cenazede söz konusu uygulama gerçekleştirilmektedir.

³⁷⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 3.

³⁷¹ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 12; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22: 199 (hno: 14295).

³⁷² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz: 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 413 (hno: 9663); İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenaiz 14; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 27.

³⁷³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenaiz 15; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz: 5; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 43.

³⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Özcan ve Mustafa Uzun, "Cenaze Salâsı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 358-359. Örnek salâ metni:

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْأَوْلِيَيْنَ وَالْآخِرِينَ
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

³⁷⁵ Ayasofya, Sultan Ahmed gibi Camiler'de uygulandığına dair bkz. Nakibüleşraf Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, (İstanbul: Matbaa-i Âmiresi, 1287), 121.

2.2. Cenazeye Yönelik İşlemler/Teçhiz

Cenazeye yönelik işlemleri³⁷⁶ “teçhiz” kavramıyla ifade etmiştik. Teçhiz ifâdesinden maksat: vefat eden kişiye dair yıkanmasından defnedilmesine varıncaya kadar yapılması gereken gasil, tekfin, cenaze namazı, teşyî, ittibâ ve defin gibi işlemlerdir. Söz konusu işlemlerin gerçekleştirilmesi ve takibi de ayrı bir sorumluluk gerektirdiği için ilgili kısma dâhil etmek yerinde olacaktır. Bu teçhiz işlerinin mesuliyeti, ölen kişinin yakınları yahut orada bulunan Müslümanlar üzerine düşmektedir. Zira Hz. Peygamber kızının cenaze işlemlerini bizzat takip etmiş, ihtiyaç hâsıl olduğu vakit eksikleri temin etmiştir.³⁷⁷ Bir diğer husus bütün bu işleri yapan kişinin Hz. Peygamber tarafından övgüye mazhar oluşudur:

مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا وَكَفَّنَهُ وَحَنَّنَهُ وَحَمَلَهُ وَصَلَّى عَلَيْهِ وَلَمْ يُفَشِرْ عَلَيْهِ مَا رَأَى خَرَجَ مِنْ حَطِيبَتِهِ مِثْلَ يَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ³⁷⁸

Allah Resûlü burada; ölüyü yıkayan, kefenleyen, güzel koku süren, cenazesine katılıp tabutunu taşıyan, namazını kılan ve ölen kimsenin hatalarını açık etmeyen birini anasından doğan günahsız kimse olarak nitelendirmiştir.

Çalışmamızın bu kısmında teçhiz kapsamına giren uygulamalara dair meseleler Kütüb’i Tis’a’da yer alan Cenâiz Bölümleri bağlamında ele alınacaktır.

2.2.1. Cenazenin Yıkanıp Kefenlenmesi

Yaşamı son bulan kişi, öncelikle dünya hayatında üzerine bulaşan maddi ve manevi kirlere arındırılmak maksadıyla yıkanır. Sonrasında abdest aldırılarak güzel kokular sürülür ve kefenlenir. Bahse konu işlemler Kütüb-i Tis’a’da ayrıntı denilebilecek şekilde yer bulmuştur. Bu kısımda oluş sırası takip edilerek ilgili haberler belli bir sistematik ile tetkike açılacaktır.

2.2.1.1. Ölünün Yıkanması

İmanın bir gereği³⁷⁹ olarak yaşamı boyunca temizliğe dikkat etmesi gereken Müslüman için öldükten sonra da bunun devamı niteliğinde tertemiz şekilde yıkanması farz-ı kifâye görülmüştür.³⁸⁰ Hadis kaynaklarında ölünün yıkanması, “gaslü’l-meyyit” olarak ifâde edilmekte³⁸¹ ve bu işlemin keyfiyeti noktasında birçok rivayet bulunmaktadır. Söz konusu haberler incelendiğinde ise mezkûr uygulamanın varlığının Hz. Âdem’e kadar dayandığı bilgisi ortaya çıkmaktadır:

³⁷⁶ Genel itibarıyla cenaze işlemlerinin anlatımı için bkz. Fatih Mehmet Yılmaz, *Sünnet Medeniyeti*, 483-487.

³⁷⁷ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 34; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz: 33.

³⁷⁸ “Kim bir ölüyü yıkar, onu kefenler, kefenine güzel koku saçar, cenazesini taşır, üzerine namaz kılar ve gördüğünü ölü aleyhinde yaymazsa, anasından doğduğu gün gibi hatâlarından çıkmış olur” bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8.

³⁷⁹ Müslim, *Sahîh*, Tahâret 223.

³⁸⁰ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 457; Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebûsût*, 2: 58.

³⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 12. bâb; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 33.

إِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: أَيُّ بَنِيَّ إِنِّي أَشْتَرِي مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ، فَذَهَبُوا يَطْلُبُونَ لَهُ، فَاسْتَقْبَلَتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ وَمَعَهُمْ أَكْفَانُهُ وَحَنُوطُهُ، وَمَعَهُمُ الْفُؤُوسُ وَالْمَسَاجِي وَالْمَكَاثِلُ، فَقَالُوا لَهُمْ: يَا بَنِي آدَمَ، مَا تُرِيدُونَ وَمَا تَطْلُبُونَ، أَوْ مَا تُرِيدُونَ وَأَيْنَ تَذْهَبُونَ؟، قَالُوا: أَبُونَا مَرِيضٌ فَاشْتَرَى مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ، قَالُوا لَهُمْ: ازْجِعُوا فَقَدْ فَضِيَ فَضَاءٌ أَبِيكُمْ. فَجَاءُوا، فَلَمَّا رَأَتْهُمْ حَوَاءٌ عَرَفَتْهُمْ، فَلَاذَتْ بِآدَمَ، فَقَالَ: إِلَيْكَ عَنِّي فَإِنِّي إِنَّمَا أُوتَيْتُ مِنْ قِبَلِكَ، خَلِي بَنِي وَبَنَى مَلَائِكَةَ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى. فَحَبَسُوهُ، وَغَسَّلُوهُ وَكَفَّنُوهُ وَحَنَطُوهُ، وَحَقَرُوا لَهُ وَأَلْحَدُوا لَهُ، وَصَلَّوْا عَلَيْهِ، ثُمَّ دَخَلُوا قَبْرَهُ فَوَضَعُوهُ فِي قَبْرِهِ وَوَضَعُوا عَلَيْهِ اللَّيْلَانَ، ثُمَّ خَرَجُوا مِنَ الْقَبْرِ، ثُمَّ حَتَّوْا عَلَيْهِ التُّرَابَ، ثُمَّ قَالُوا: يَا بَنِي آدَمَ هَذِهِ سُنَّتُكُمْ³⁸²

Rivayet bize, insanlık tarihinin mebdeinden itibaren cenazeye dair; yıkama, kefenleme ve defnetme gibi birtakım işlemlerin mevcudiyetini göstermektedir. Allah katında değerli olan insanın da buna yaraşır şekilde muamele görmesi gayet olağan bir durumdur.

Gasl-i meyyit konusuna dair cenaze bahislerinde yer alan diğer hadislere bakıldığında ise Ümmü Atıyye³⁸³ (v. 70/689-90) ismi ön plana çıkmaktadır. İbn Münzir (318/930), “Gasl-i meyyit hadislerinde Ümmü Atıyye’den üstünü yoktur” demiştir.³⁸⁴ Cenaze Bölümü’nün yer aldığı yedi eserde de ölünün yıkanmasına ilişkin kendisinin rivayetleri yer almaktadır:

اغْسِلُهَا ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتَ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَاجْعَلَنَّ فِي الْأَخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ³⁸⁵

Allah Resûlü, kızı³⁸⁶ vefat ettiğinde onu yıkayan Ümmü Atıyye’ye, üç yahut beş defa gerek duyulması halinde daha fazla sayıda su ve sidr³⁸⁷ ile yıkamasını, sonuncuda ise kâfur³⁸⁸ su ile gasletmesini söylemiştir. Rivayetten, ölüyü tek sayıda yıkamanın sünnet oluşunun yanında, temizliğin tam anlamıyla gerçekleşmesi için bu işlemin tekerrür etmesi gerektiği, kadının yine hemcinsi tarafından yıkanmasının uygunluğu ve meyyit için temizleyici maddeler, güzel

³⁸² “Hz. Âdem vefat edince, melekler cennetten getirdikleri kefen ve kokularla geldiler. Hz. Âdem’i yıkadılar, kefenlediler ve güzel kokular sürdüler. Daha sonra cenaze namazını kılıp, kazdıkları mezara yerleştirdiler ve üzerini toprakla örterek düzlediler. Bu işleri bitirdikten sonra Hz. Âdem’in oğullarına: “Ey Âdemoğulları, bu yaptığımız, sizin sünnetinizdir” dediler” Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35:163 (hno: 21240).

³⁸³ Medineli ilk Müslümanlardan olup, Hz. Peygamber’in kızları Zeyneb ve Ümmü Külsûm’un cenaze hizmetlerinde görev aldığı için, teşhiz ve tekfinle ilgili hükümler konusunda onun rivayet ettiği hadisler esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Güler, “Ümmü Atıyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 314.

³⁸⁴ Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 52.

³⁸⁵ “Onu su ve sidr ile üç, yahud beş yahut bundan daha fazla yıkayınız. Son yıkayıştaki kâfur kullanınız” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 939; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 33; İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 2; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz, 8; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 36; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 15.

³⁸⁶ Müslim rivayetine göre Zeyneb, Ebû Dâvud rivayetine göre ise Ümmü Külsûm olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ümmü Atıyye gassal mesleğiyle meşgul olduğu için her ikisinin cenazesini yıkamış olması muhtemeldir.

³⁸⁷ Kiri gidermek amacıyla kullanılır. Arabistan kirazı olarak bilinir. Günümüzün sabunu denilebilir. Bkz. Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 55.

³⁸⁸ Haşeratın kokusundan nefret ettiği bir ağaçtır. Bunun cenazede kullanımı müstehaptır. Bkz. Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 56.

kokular kullanılmasında bir sakınca görülmediği anlaşılmaktadır. Ümmü Atıyye tarafından aktarılan diğer hadislerde ise, ölüyü yıkamaya sağ azaları ve abdest yerleri ile başlamanın gerekliliği dile getirilmekte,³⁸⁹ kadının saçının düzenli şekilde bırakılması vurgulanmaktadır.³⁹⁰

Farklı râviler aracılığıyla nakledilen başkaca rivayetlerde mahremiyet gereği ölünün yıkanması esnasında üzerinin, bilhassa uyluk kısımlarının örtülmesinin uygunluğuna işaret edilmektedir.³⁹¹ Hz. Peygamber'in cenazesi de buna benzer şekilde, hatta üzeri dahi çıkarılmadan yıkanmıştır.³⁹² Cenazeyi yıkayacak olan kimsenin de sır saklayabilen güvenilir kimseler olması dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur. Zira Hz. Peygamber,

لِيُغَيِّرَ مَوْتَكُمْ الْمَأْمُونُونَ³⁹³

“Ölülerinizi güvenilir kimseler yıkasın” uyarısında bulunmuştur.

Hadislerde parça parça zikredilen cenazenin yıkanma süreci fıkıh literatüründe rivayetlerden mülhem daha derli toplu bir biçimde şu şekilde özetlenmiştir: Teneşir adı verilen cenazenin yıkanacağı yer, bir koku ile tütsülenir. Bu tahta ölüyü yıkayacak kişinin kolayına gelecek bir konumda yerleştirilir. Meyyit, üzeri çıkarılmış halde yatırılır ve avret mahalli bir bez ile örtülür. Cenazeye öncelikle taharet yapılır, sonrasında namaz abdesti aldırılır. Mazmaza ve istinşak yapmaya gerek yoktur. Ancak meyyitin dişlerinin, dudaklarının ve burnunun temizlenmesi hoş görülür. Ölünün yüzü, saçı, sakalı sıcak su ve sidr ile yıkanır. Önce sağ tarafı, daha sonra da sol tarafı sabunlu sıcak su ile gasledilir. Hemen ardından meyyit, oturur konuma getirilerek karnı ovalanır ve bir şey çıkması halinde temizliği yapılır. Bunun akabinde güzel kokulu su ile ölü son defa yıkanır. Saçına sakalına kâfur sürülen cenaze, havlu ile kurulanır ve kefenleme işlemine hazır hale getirilmiş olur.³⁹⁴

Cenazenin yıkanmasına ilişkin, eşlerin birbirini yıkaması ise tartışma konusu olmuştur. Cumhur nazarında bu yıkama, Hz. Peygamber'in,

مَا ضَرَّكَ لَوْ مِتَّ قَبْلِي فَقُمْتُ عَلَيْكَ فَغَسَّلتُكَ وَكَفَّنْتُكَ وَصَلَّيْتُ عَلَيْكَ وَدَفَنْتُكَ³⁹⁵

“Ey Âişe, sen benden önce ölmüş olsan da seni yıkasam, kefenlesem ve cenaze namazını kıldırıp seni defnetsem” sözüne dayanarak caiz görülmüştür.³⁹⁶ Ancak Hanefilere göre ise kadın iddet

³⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 10; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 939; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 33; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 31.

³⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 14; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 30; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 33.

³⁹¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 32; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8.

³⁹² İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 10; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 1, 27; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 32.

³⁹³ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8.

³⁹⁴ İbn Hümmâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1: 448-450; Serahsî, *Mebûsût* 2: 59; Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 57-59.

³⁹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 9.

³⁹⁶ Kudâme, *Muğnî*, 2: 390; Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Ahkâmü'l-cenâ'iz ve bide'uhâ*, (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1986), 1: 49-50.

beklemesinden dolayı ölen kocasını yıkayabilmekte, erkek ise böyle bir bekleme süresinin olmaması sebebiyle eşini yıkayamamaktadır.³⁹⁷

Diğer bir mesele ise ölüyü yıkamaktan dolayı gusül yahut abdest almak gerekip gerekmediği konusudur. Eserlerini fikhî konulara göre tertip etmiş hadis musannifleri bu konuyu bâb başlıklarına taşımışlar,³⁹⁸ mevzuya dair rivayetleri aktarmışlardır. Buna ilk olarak *Muvatta'* da yer alan,

حَنَطَ ابْنًا لِسَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ وَحَمَلَهُ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ³⁹⁹

hadisini örnek gösterebiliriz. Bu haberi Buhârî, *Sahîh*'in Cenâiz Bölümü'nde yer alan gaslü'l-meyyit konusunun başında ta'likân rivayet etmiştir.⁴⁰⁰ Aynı başlık içerisinde, İbn Abbâs'ın, "Müslüman, yaşarken de ölüyken de necis olmaz"⁴⁰¹ sözüne yer vermiştir. Ardından ise Hz. Peygamber'in, "Mümin necis olmaz"⁴⁰² hadisini kullanmıştır. Buhârî'nin bâb başlıklandırmasında kullandığı metotlar göz önüne alındığında, ölüyü yıkama eyleminin ardından guslün gerekmediği düşüncesine sahip olduğunu söylemek kuvvetle muhtemeldir.

Konuya ilişkin İmam Mâlik, "Gaslü'l-meyyit üzerine gassâl için gusletmek müstehaptır, ancak vacip olup olmadığını bilmiyorum" demiştir. İmam Şâfiî (v. 204/820) de aynı şekilde görüş bildirmiştir. Ahmed b. Hanbel ise gassâl için en azından abdestin gerekli olduğunu aktarmıştır.⁴⁰³ Ebû Hureyre (v. 58/678) ve Hz. Âişe tarafından Hz. Peygamber'e nispet edilen haberlere bakıldığında ise ölüyü yıkayan kimsenin gusül alması gerektiği noktasında bir izlenim ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁴

Netice itibarıyla yukarıda aktardığımız haberler doğrultusunda, meyyiti yıkayan kimsenin imkân dâhilinde temizlenmesi ve gusletmesinin hoş görüleceği, en azından abdest almasının gerekli olduğu sonucu çıkarılabilir.

2.2.1.2. Ölünün Kefenlenmesi

Meyyit yıkandıktan sonra kefenlenir. Elbette bu işlemin de belli bir sırası, sistematiği vardır. Zira ölen kimseye gösterilecek hürmetin bir yansıması onun İslâmî usule uygun şekilde kefene

³⁹⁷ Kudâme, *Muğni*, 2: 390.

³⁹⁸ Tirmizî, *Sünen*'inde, "Cenazeyi Yıkamak ve Taşımdan Dolayı Bir Şey Gerekir mi?" isimli bir başlık açmıştır. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 17. Ebû Dâvud ise *Sünen*'inde, "Cenaze Yıkamaktan Dolayı Gusül Etmek" adında bir başlık açmıştır. Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 39.

³⁹⁹ "Abdullah b. Ömer, Saîd b. Zeyd'in oğlunun cesedine koku sürdü ve onu taşıdı, sonra mescide girdi, daha sonra da abdestini tazelemeden namaz kıldı" bkz. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Tahâret 18.

⁴⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8.

⁴⁰¹ الْمُسْلِمُ لَا يَنْجُسُ حَيًّا وَلَا مَيِّتًا Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 8.

⁴⁰² Buhârî, *Sahîh*, Gusül 23.

⁴⁰³ Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, 4: 59.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz: 39; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 17; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd* 13: 118 (hno: 7689).

sarılması ve define hazırlanmasıdır. Hadislerde kefenlenme işleminin sübûtunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bununla birlikte gaslü'l-meyyit meselesinde olduğu gibi mahiyeti ve keyfiyetine dair farklılıklar ve detaylar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetler doğrultusunda kefenleme işlemi hangi malzeme ile yapılır ve nasıl gerçekleştirilir gibi sorular cevap bulmakta, ayrıca bunların dışında kalan pek çok detay yer almaktadır.

Kefenleme için beş parça bez vardır. Bunlar; kamîs,⁴⁰⁵ izâr,⁴⁰⁶ lifâfe,⁴⁰⁷ başörtüsü ve göğüs örtüsüdür.⁴⁰⁸ Hz. Peygamber,

إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ، فَلْيُحَسِّنْ كَفَنَهُ⁴⁰⁹

“Sizden biri kardeşini kefenlediğinde, onu güzel yapsın” buyurarak bu işe özen gösterilmesi gerektiğini,

الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَانِكُمْ⁴¹⁰

“Beyaz elbise giyiniz çünkü en hayırlı elbiseleriniz beyaz renkli olanlardır. Ölülerinizi de beyaz kefenle kefenleyiniz” buyurarak kefen parçalarının beyaz renkte ve sade/gösterişsiz olmasını,

لَا تَغَالُوا فِي الْكَفَنِ⁴¹¹

“Kefenleme işinde pahalıya gitmeyin” buyurarak ise orta yollu bir harcamanın yapılmasını öğütlemiş, böylelikle bu beş malzemenin özelliklerini sıralamıştır.

Erkek ve kadın cenaze içinse ayrı kefenler mevcuttur. Erkek cenazenin, kamîs, izâr ve lifâfe olmak üzere üç parça bez ile kefenlenmesi uygun görülmüştür. Hz. Peygamber'in bizzat üç parça içerisinde kefenlenmiş olması bunun dayanak noktasıdır.⁴¹² Kadınlar için ise üçüne ek olarak başörtüsü ve göğüs örtüsü ilâve edilerek bu sayı beşe çıkar. Allah Resûlü'nün kızı Ümmü Külsûm (v. 9/630) vefat ettiğinde kefenlemesi aynı şekilde yapılmıştır.⁴¹³ Bu da kadınların beş parça ile kefenlenmesinin sünnet kaynaklı olduğunu gösterir. Bir başka uygulama ise erkeğin izâr ve lifâfe içerisinde, kadının da bu ikisine ek olarak başörtüsüyle kefenlenmesidir. Buna kefen-i kifâye adı verilmiştir.⁴¹⁴ Konuya dair bir başka başlık ise zarûret halidir. Böylesi bir

⁴⁰⁵ Kamîs, iç gömlek anlamındadır. Bkz. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 306.

⁴⁰⁶ İzâr, baştan ayağa kadar uzanan bez anlamındadır. Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 306.

⁴⁰⁷ Lifâfe, sargı yerine geçen en büyük parçadır. Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 306.

⁴⁰⁸ Kudâme, *Muğni*, 2:346-352; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 306.

⁴⁰⁹ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 943.

⁴¹⁰ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 18; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 12.

⁴¹¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 35.

⁴¹² Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 33; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 941; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 5-7; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 11; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 39.

⁴¹³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 36, 37.

⁴¹⁴ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 467.

durumda ölünün tek parça bez ile kefenlenmesi de uygun görülmüştür. Nitekim Uhud günü şehit edilen Mus'ab b. Umeyr (v. 3/625), bez bulunamadığı için tek parça içerisinde kefenlenmiştir.⁴¹⁵

Fıkıh âlimleri aktarılan rivayetler neticesinde kefenleme işinin yapılışını şu şekilde özetlemektedir: Erkek için, öncelikle lifâfe adı verilen bez, uzunlamasına serilir. Bunun üstüne de izâr serilir. Yıkama ve kurulama işi tamamlanan cenazeye kamîs giydirilir. Abdest azalarına kâfur sürülür. Sonra izâr sarılır. Ardından da lifâfe örtülür. Lifâfe'nin her iki ucu kabre konulduğunda çözülmek üzere bağlanır.⁴¹⁶ Bundan sonra cenaze namazı sürecine geçilir.

Kadının kefenlemesi ise şu şekildedir: İlk olarak ölüye kamîs giydirilir. Sonra başörtüsü örtülür. Ardından sırasıyla izâr ve lifâfe sarılır. Bunların açılmaması amacıyla göğüs örtüsü bağlanır. Yine kabirde çözülmek üzere lifâfenin baş ve ayak kısmı bağlanarak kefenleme işlemi tamamlanır.⁴¹⁷

Kefenlemeye ilişkin farklı bir konu ihramlı iken ölen kimsenin kefenidir. Bu hususta ölen muhrimin iki ihram bezi içinde kefenleneceği, üzerine koku sürülmeyeceği, eğer kadınsa başına bez de sarılmayacağı söylenmiştir.⁴¹⁸

Kefen masraflarını kimin karşılayacağı da İslâm âlimlerinin tartıştığı bir konudur. Malının üçte birinden karşılır görüşüne⁴¹⁹ karşılık olarak Buhârî; İbrâhîm en-Nehâî (v. 96/714), Zuhârî (v. 124/742), Katâde (v. 117/735) gibi âlimlerin sözlerini öne sürerek mecmuundan karşılır demiştir. Bu mütalaasını da "Kefen, Ölünün Malının Mecmuundan Tesviye Edilir" şeklinde bâb başlığı yapmıştır.⁴²⁰ Ulema ölen kimsenin terekesinden öncelikle teçhiz masraflarının karşılanmasını, sonra borçlarının ödenmesini, ardından vasiyetinin yerine getirilmesini uygun görmüşler, bu sıralamanın akabinde mal taksîmine gidilebileceğini aktarmışlardır.⁴²¹

2.2.2. Cenaze Namazı ve Defin İşlemi

Yıkama ve kefenleme işleri tamamlanan cenazenin, namazı kılınır ve defnedilmesi gerekir. Bu kısımda teçhiz işlemlerinin ilgili bölümünü kapsayan; cenaze namazının keyfiyeti, namazda okunacak dualar, ölüye şahitlik etmek ve Hz. Peygamber'in cenaze namazını kılmaktan imtina ettiği kimseler gibi konular ele alınacaktır. Daha sonra ise definin geciktirilmemesi, cenazeyi teşyî, cenazeyi takip etmek, cenazenin kabre konulması, cenazenin kabirdeki yatış konumu, bir

⁴¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 26.

⁴¹⁶ Serahsî, *Mebisût* 2: 60; Kudâme, *Muğnî*, 2: 346-352; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 2: 202-207.

⁴¹⁷ Kudâme, *Muğnî*, 2: 346-352; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 2: 202-207.

⁴¹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 27, Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 84.

⁴¹⁹ Bu üçte bir görüşünün, Hallâs ibn Umer'in kavli olduğu nakledilmiştir. Bkz. Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, 1201.

⁴²⁰ *الْكَفْنُ مِنْ جَمِيعِ الْمَالِ* Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 25.

⁴²¹ Bkz. Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, 5: 85; Hamza Aktan, "Miras", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 144.

kabre birden fazla kimsenin defnedilmesi ve cenazenin herhangi bir sebeple kabirden çıkarılması gibi meseleler değerlendirilecektir.

2.2.2.1. Cenaze Namazı

Kütüb-i Tis'a içerisinde cenaze namazına ilişkin birçok rivayetin var olması,⁴²² hadislerde Hz. Peygamber'in bu ibadete özel olarak fazilet atfetmesi⁴²³ ve vefat eden kişiler için bizzat kendisinin cenaze namazı kılması,⁴²⁴ ilgili ameliyenin dinî davranış bağlamında son derece mühim bir mesele olduğunu göstermektedir. İslâm âlimleri tarafından cenaze namazının farz-ı kifâye kabul edilmesi de buna işaret etmektedir.⁴²⁵

Cenaze namazı için çeşitli rivayetlerin varlığı, kaynaklık etmesi açısından kolaylık sağlasa da bu zenginlik bir konuya dair farklı uygulamaların mevcudiyeti ihtimalini de artırmaktadır. Şöyle ki: namazın nerede kılınacağı, hatta bu namazdaki selam sayısı dahi tartışma konusu olmuştur.

Bu meyanda ele alınması gereken ilk konu, cenaze namazının nerede kılınacağıdır. İlgili hususa dair farklı görüşler aktarılmıştır. Sahâbe arasında da bu konu ihtilafa yol açmış, hatta Hz. Âişe, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın cenazesinin mescide getirilmesini ve namazının orada kılınmasını istediğinde halk bu duruma itiraz etmiştir. Hz. Âişe ise yaşanan hâdise karşısında, "Allah Resûlü'nün, Süheyl b. Beydâ'nın namazını mescitte kıldığını ne çabuk unuttular" demiştir.⁴²⁶ Bu olayı delil gösteren Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî gibi âlimler -mescidin kirlenmesi söz konusu olması hariç- mescitte cenaze namazı kılmakta bir kerâhet görmemişlerdir.⁴²⁷ Ek olarak, Ömer ve Ebû Bekir'in namazlarının da mescitte kılındığını öne sürmektedirler.⁴²⁸ Diğer görüş sahipleri ise bu durumun Süheyl b. Beydâ'ya özel olduğunu, genel bir hüküm ifade etmeyeceğini dile getirmişler⁴²⁹ ve Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen, "Kim bir cenaze

⁴²² Kütüb-i Tis'a içerisinde Cenâiz Bölümleri'ni ihtivâ eden yedi eserde de cenaze namazına ilişkin birçok rivayet mevcuttur. Örnek için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 64; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 463; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 43; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 14-19; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 25; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 61; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 40.

⁴²³ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz: 58; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz: 34; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 945; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 50.

⁴²⁴ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz: 54; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 24; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951.

⁴²⁵ الكفاية Bkz. Nevevî, *Mecmû'*, 5:211; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1:470; Pâdişâh-ı Gâzî Âlemgîr Ebû'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, (Beyrut: Dâru'l Fikir, 1310), 1: 162; Serahsî, *Mebûsât*, 2:126.

⁴²⁶ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 44; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 973; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 29; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 54; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 22.

⁴²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 199; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1:479.

⁴²⁸ Muvatta 23; Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî'nin görüşleri için bkz. Kudâme, *Muğni*, 2: 368; Nevevî, *el-Mecmû'*, (Beyrut: Dâru'l Fikir, y.y), 5: 213. Ayrıca Ömer ve Ebû Bekir'in namazının mescitte kılınmasına dair bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 199.

⁴²⁹ Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), 4:366-367.

üzerine mescitte namaz kılsa ona bir şey yoktur"⁴³⁰ hadisini öne sürerek mescitte cenaze namazı kılınmasının mekruhluğunu savunmuşlardır. Hanefî mezhebi de bu görüştedir.⁴³¹

Hz. Peygamber'in uygulamasına bakılacak olursa, Necâşî'nin cenaze namazını "musallâ" adı verilen özel bir yere geçip öyle kıldığı görülecektir.⁴³² Buradan da anlaşılıyor ki, cenaze namazı yağmur, çamur, soğuk gibi mazeretler olduğunda cami içerisinde kılınabilir.⁴³³ Son tahlilde herhangi bir aksilik olmadığı takdirde cenaze namazı için tahsis edilmiş yerde kılınması daha uygun gözükmektedir.

Bir diğer başlık ise imamın cenaze karşısındaki konumudur. Cenaze namazını kıldırarak olan imamın tabutun neresinde duracağı tartışmalı meselelerden bir diğeridir. Hadis musannifleri de bu meseleye ilişkin rivayetlere cenâiz bahislerinde yer vermişlerdir.⁴³⁴ Hatta konuya özel bâb başlıkları dahi açılmıştır.⁴³⁵ Fukaha da konuya müdâhil olarak farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefî âlimlerine göre erkeğin ve kadının baş tarafı imamın sağında, ayakları ise solunda kalacak şekilde göğüs hizasına doğru durması gerekir.⁴³⁶ Burada meyyitin imanı için dua etmeye bir işaret olduğu ve dolayısıyla imamın, iman nurunu içinde barındıran kalbin mevkiinde durmasına dikkat çekilmektedir.⁴³⁷

Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İmam Ebû Yûsuf (v. 182/798) ise erkek cenazenin başı hizasında, kadının ise göğüs hizasında durulmasını Enes b. Mâlik'den aktarılan hadise dayanarak savunmaktadırlar.⁴³⁸ Söz konusu rivayette Enes b. Mâlik'in, önce bir erkek cenazesi için namaz kıldırıldığı ve baş tarafında durduğu, sonrasında ise bir kadın için cenaze namazı kıldırıldığı ve bu sefer onun göğüs hizasında durduğu nakledilmektedir.⁴³⁹ Bunun sebebi olarak o dönemde

⁴³⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 54; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 29. Ebû Dâvud nüshalarının çoğunda bu rivayet, "Onun için (sevaptan) bir şey yoktur" şeklinde aktarılmıştır. İmam Nevevî ise değişik nüshalarda farklı şekillerde bulunan metnin ilgili kısmına dair, "Ona (günahtan) hiçbir şey yoktur" yorumunda bulunarak, hadisin cenaze namazını mescitte kılmaya engel teşkil etmediğini söylemiştir. İbn Ebî Şeybe ise bu cümleyi, "Onun namazı yoktur" şeklinde rivayet etmiştir. Yorumlar için bkz. Aynî, *Şerh-u Ebû Dâvud*, 6: 128-129.

⁴³¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 199; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5: 213-214; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1:479; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *Hidâye*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, y.y), 1:91.

⁴³² Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 4. *أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ خَرَجَ إِلَى الْمُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا*

⁴³³ Âlemgîr, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1: 165.

⁴³⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 57; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 45; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 21.

⁴³⁵ Buna örnek olarak Buhârî'nin 63. Bâb başlığı, "بَابُ أَيِّنَ يَقُومُ مِنَ الْمَرْأَةِ وَالرَّجُلِ" gösterilebilir.

⁴³⁶ Bkz. el-Mergînânî, *Hidâye*, 1:90. Aynı kısımda Ebû Hanîfe'den, Enes b. Mâlik'in bu durumu sünnet olarak nitelemiş olması gerekçe gösterilerek; imam erkeğin baş tarafında, kadının ise ortasının karşısında duracağı bildirilmektedir. Ayrıca bkz. Kudâme, *Muğnî*, 2:386; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1:470; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 312.

⁴³⁷ el-Mergînânî, *Hidâye*, 1: 90.

⁴³⁸ Kudâme, *Muğnî*, 2:386; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 312.

⁴³⁹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz: 57; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 964; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 45.

tabutların üzerinin açık olması gösterilmektedir.⁴⁴⁰ Sonuç olarak faziletine binâen cenazenin - cinsiyeti fark etmeksizin- göğüs hizasında durmakta herhangi bir engel gözükmemektedir.

Namazdaki tekbir sayısı ele alınması gereken bir diğer başlıktır. Buhârî ve beraberinde Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İmam Mâlik ve Nesâî'nin rivayet ettiği Ebû Hureyre hadisinden açıkça anlaşılmaktadır ki, cenaze namazında yer alan tekbir sayısı dördtür. İlgili rivayet,

قَالَ نَعَى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى أَصْحَابِهِ النَّجَاشِيِّ، ثُمَّ تَقَدَّمَ فَصَفُّوا خَلْفَهُ فَكَبَّرَ أَرْبَعًا⁴⁴¹

şeklindedir. Ayrıca Buhârî 64. bâbta, "Cenaze Üzerine Kılınan Namazda Dört Tekbir Alınması" başlığına yer vermiş ve burada Humeyd et-Tavîl'in (v. 143/760) aktardığı, "Enes, bize cenaze namazı kıldırıldı ve bu namazda üç defa tekbir aldı, sonra selâm verdi. Akabinde bu husus kendisine söylendi. Bunun üzerine tekrar kibleye yöneldi ve dördüncü tekbiri aldı, sonra da selam verdi" şeklindeki haberi rivayet etmiştir.⁴⁴² Buradan hareketle Buhârî'nin de dört tekbir görüşünde olduğu söylenebilir. Muhammed b. Sîrîn (v. 110/729), İbrâhim en-Nehâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik gibi önde gelen âlimlerde bu yaklaşımı benimsemişlerdir.⁴⁴³

Bazı kimseler de cenaze namazındaki tekbir sayısının beş olduğunu savunmuşlardır. Onların delili ise Abdurrahman b. Ebû Leylâ'nın (v. 83/702) aktardığı, "Bir cenaze üzerine beş defa tekbir aldı"⁴⁴⁴ haberi ve Amr b. Avf tarafından nakledilen, "Resûlullah beş tekbir aldı"⁴⁴⁵ rivayetidir. İmam Ebû Yûsuf da bu görüştedir.⁴⁴⁶

Cumhur, birbirine muhalif görünen iki tarafın sundukları hadisleri şöyle yorumlar: Hz. Peygamber, ilk zamanlarda beş, yedi yahut dokuz defa tekbir alırdı şeklinde rivayetler mevcuttur. Son zamanlarda ise dört tekbir ile kıldırıldığı ve durumun, buna göre sabit olduğu söylenmektedir.⁴⁴⁷ Sahâbîler de Ömer zamanında bu konuda bir araya gelmiş, Kurban ve Ramazan Bayramı'nda olduğu gibi dört tekbirle kılmanın uygun olduğuna karar vermişlerdir.⁴⁴⁸ Yani beş tekbir uygulamasının neshi, icmâ yoluyla meydana gelmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁰ Kadın cenazenin göğüs kısmının örtülmesine dikkat edildiği söylenmektedir. Bkz. el-Mergînânî, *Hidâye*, 1:90; Miras, *Tecrîd*, 4: 182.

⁴⁴¹ "Peygamber, Necâşî'nin ölüm haberini sahâbîlerine ulaştırdı. Sonra kendisi öne geçti, sahâbîler onun arkasında dizi dizi sıralanıp saf oldular. Akabinde Peygamber dört tekbir aldı" bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 54; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 24; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 37; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 14.

⁴⁴² İlgili haberi Abdürrezzâk, Ma'mer ve Katâde senediyle *Musannef*'inde rivayet etmiştir. Bkz. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1982), 3: 486 (hno: 6417).

⁴⁴³ Miras, *Tecrîd*, 4: 169.

⁴⁴⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 25; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 76; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 957.

⁴⁴⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 25.

⁴⁴⁶ Miras, *Tecrîd*, 4: 169-170.

⁴⁴⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 392.

⁴⁴⁸ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 392-393.

⁴⁴⁹ Miras, *Tecrîd*, 4: 171-172.

Cenaze namazındaki tekbirlerle ilgili olarak ellerin kaldırılması da tartışılmıştır. İlk tekbirde elleri kaldırmaktan yana bir ihtilaf söz konusu değildir.⁴⁵⁰ Ancak diğer tekbirlerde ellerin durumu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Sevrî (v. 161/778) ilk tekbir dışında ellerin kaldırılamayacağını zira her tekbirin rekât manası taşıdığını söylemişlerdir.⁴⁵¹ Nitekim Tirmizî, “Cenaze Namazı Tekbirlerinde Ellerin Kaldırılıp Bırakılması” bâbında Ebû Hureyre’den naklen Resûlullah’ın bir cenaze namazında imamlık yaptığı esnada ilk tekbirde ellerini kaldırdığını rivayet etmiştir.⁴⁵² Şâfiî, Evzâî (v. 157/774), İshak (ö. 238/853) ve İbn Münzir’e göre ise bütün tekbirlerde eller kaldırılmalıdır.⁴⁵³

Namazda ne okunacağı da bazı tartışmalara medâr olmuştur. Cenaze namazı kılınırken diğer tüm namazlarda olduğu gibi imam ve arkasında saf tutan cemaatin kıraat etmesi gerekmektedir. Bu okumanın içeriği hususunda birtakım görüşler mevcuttur. Kimi ilim sahipleri cenaze için kılınan namazda dua okumanın yanında yüce kitaptan bir Sûre olan Fatiha’nın tilâvetinde bir beis görmemişlerdir. Kimi âlimlere göre ise bu namaz, dua niteliği taşıdığı için Kur’an’dan bir şey okumak hoş karşılanmamıştır. Şâfiî, cenaze namazında Fatiha Sûresi okumanın uygun olduğunu savunuların başında gelmektedir.⁴⁵⁴ Görüşünü de İbn Abbas’tan rivayet edilen, “Hz. Peygamber’in cenazenin üzerine Fatiha Sûresini okuduğu”⁴⁵⁵ şeklindeki hadisi ile desteklemektedir.⁴⁵⁶ Şâfiî’nin *Müsned*’inde öne sürdüğü bir diğer rivayet ise Nesâî’nin *Sünen*’inde yer alan Ebû Ümâme’nin (v. 86/705) naklettiği, “Cenaze namazında sünnet olan, ilk tekbirden sonra Fatiha Sûresini okumak”⁴⁵⁷ haberidir.⁴⁵⁸ Şâfiî, yukarıda geçen iki rivayetten yola çıkarak cenaze namazında Fatiha okumada beis olmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ve İshak da bu görüşü benimsemişlerdir.⁴⁵⁹ Buhârî’ye gelecek olursak; Cenâiz bahsinin 65. bâbına, “Cenaze Üzerine Kılınan Namazda Fâtihatü’l-Kitâb Sûresini Okuma” ismini vermiştir. Bu başlık altında Hasan Basrî’den, “Çocuk üzerine cenaze namazı kıldırarak kimse Fatiha Sûresini okur” haberini aktarmıştır. Ardından İbn Abbas’ın cenaze namazında Fatiha Sûresini okuduğu ve bu fiilin sünnet olduğunu söylediği rivayeti nakletmiştir.⁴⁶⁰ Buhârî konuyla ilgili olarak yalnızca bu hadisi rivayet etmekle yetinmiştir. Buradan hareketle

⁴⁵⁰ أجمع أهل العلم على أن المصلي على الجنائز يرفع يديه في أول تكبيرة يكبرها Bkz. Kudâme, *Muğni*, 2: 366.

⁴⁵¹ Kudâme, *Muğni*, 2: 366.

⁴⁵² Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 75.

⁴⁵³ Kudâme, *Muğni*, 2: 366.

⁴⁵⁴ Aynî, *Umdetu’l-kâri*, 8: 139.

⁴⁵⁵ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 39.

⁴⁵⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, 1: 313.

⁴⁵⁷ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 77.

⁴⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Müsned*, (Beyrut: Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, 1980), 358.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 3: 203; Kudâme, *Muğni*, 2: 362.

⁴⁶⁰ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 65. İbn Abbas ile ilgili rivayeti Nesâî, İbn Mâce, Ebû Dâvud ve Tirmizî de nakletmiştir. Bkz. Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 77; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 22; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 59; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 39.

kendisininde, cenaze namazında Fatiha okunmasında bir sakınca görmediğini düşünmek mümkündür.

Cenaze namazında dua dışında kıraatin caiz olmadığını savunanlar, Abdurrahman b. Avf ve İbn Ömer'in, "Namazda Kur'an'dan bir şey okunmaz" dediklerini öne sürerler.⁴⁶¹ Sevrî, Evzâî, İmam Mâlik ve Hanefilere göre ilk tekbirden sonra Fatiha Sûresi değil, Sübhâneke duası okunur. Çünkü onlar, cenaze namazının dua niteliği taşıdığını düşündüklerinden Fatiha Sûresi'nin Kur'an tilâveti niyetiyle okunmasını uygun görmemişlerdir.⁴⁶²

Netice olarak İbn Abbas rivayetiyle, İbn Ömer ve Avf haberleri arasında zâhiren bir tearuzun varlığından bahsedilebilir. Bunu gidermek için Fatiha'yı Kur'an'dan bir Sûre şeklinde değil, manasından hareketle övgü için okumakta sakınca olmadığı belirtilmiştir.⁴⁶³ Tahâvî'nin, İbn Abbas rivayetine dair, "Fatiha okuyan ashabın bu tatbîki tilâvet kastıyla değil, dua niyetiyle okumuş olmaları muhtemeldir"⁴⁶⁴ yorumu da zikredilen görüşü desteklemektedir. Ebû Hureyre tarafından aktarılan, "Cenaze için namaz kıldığınızda, ona ihlasla dua edin" rivayetinde de dua vurgusu yapılmaktadır.⁴⁶⁵ İlgili nakiller bize dua niyetiyle Kur'an'dan birtakım âyetlerin cenaze namazında okunabileceğini göstermektedir. İlâveten farklı birçok dua metni de hadislerde yer almaktadır.

Yukarıda cenaze namazında dua okunması gerektiği dile getirildi. Şimdi ise Hz. Peygamber'e nispet edilen çeşitli dua metinlerine yer verilecektir. Zira Allah Resûlü defalarca cenaze namazı kıldırmıştır. Bu namazların hepsinde aynı ifadeleri tekrar etmemiştir. Bilakis her birinde çeşitli dualar okuduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvud, cenaze namazında edilen dua içeriği açısından çeşitli örnekler sunmuştur. Bunlardan ilki,

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ وَأَنْتَ قَبِضْتَ رُوحَهَا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا حِثَّنَاكَ شَفَعَاءُ
فَاعْغِزْ لَهُ⁴⁶⁶

rivayetidir. Dua metninin manası, "Ey Allah'ım cenazenin Rabbi sensin, onu sen yarattın, onu İslâm'a sen eriştirdin. Ruhunu sen aldın. Gizlisini kapalisini bilen sensin. Biz şefaataçları olarak

⁴⁶¹ İlgili haber için bkz. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 19; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 313; Aynî, *Umdetu'l-kâri*, 8: 139.

⁴⁶² Kudâme, *el-Muğnî*, 2: 362; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 203.

⁴⁶³ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 314.

⁴⁶⁴ Fihcîmî'nin Ebû İsmâil'in rivayetiyle, "Fatihâ okuyan ashâbın bu tatbîki tilâvet kastıyla değil, dua niyetiyle okumuş olmaları muhtemeldir" yorumu da zikredilen görüşü desteklemektedir. Ebû Hureyre tarafından aktarılan, "Cenaze için namaz kıldığınızda, ona ihlasla dua edin" rivayetinde de dua vurgusu yapılmaktadır.⁴⁶⁵ İlgili nakiller bize dua niyetiyle Kur'an'dan birtakım âyetlerin cenaze namazında okunabileceğini göstermektedir. İlâveten farklı birçok dua metni de hadislerde yer almaktadır.

⁴⁶⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 60; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 23.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 60.

geldik. Onu bağışla” şeklindedir. Zikredilen hadiste Allah Resûlü’nün ölen kimsenin şahsına münhasır bir dua ettiği aktarılmaktadır.

Sünen’de yer alan diğer bir örnek,

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنثَانَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِيمَانِ
وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِسْلَامِ اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ⁴⁶⁷

hadisidir. Buradaki mana, “Allah’ım, dirimizi, ölümüzü, küçüğümüzü, büyüğümüzü, erkeğimizi, kadınıımızı, burada olanımızı, olmayanımızı, bağışla. Ey Allah’ım, bizden, yaşattığını iman üzerine yaşat, öldürdüğünü de İslâm üzerine öldür. Ey Allah’ım! Bizi onun ecrinden mahrum etme ve sonra bizi sapıttırma” şeklindedir. Hz. Peygamber’in, burada ilk dua metnine nazaran daha genel bir tutum içerisinde olduğu ve bütün Müslümanlar için istiğfarda bulunduğu görülmektedir.

Ebû Dâvud’un aktardığı başka bir dua metni ise,

اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ فَفِيهِ فِتْنَةٌ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَمْدِ اللَّهُمَّ فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ
إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ⁴⁶⁸

şeklindedir. Rivayet, “Ey Allah’ım, falanın oğlu falan senin emanetindedir. Onu kabir sıkıntısından ve cehennem azabından korusun, sen sözünü yerine getiren ve hamde lâıyk olansın. Onu bağışla, ona acı. Çünkü sen affedici ve merhametlisin” anlamını taşımaktadır. Hz. Peygamber, bu hadiste ise kabir sıkıntısına ve cehennem azabına değinmektedir.

Kütüb-i Tis’a musannifleri, cenaze namazında okunabilecek başkaca dua metinleri de aktarmışlardır. Örnek olarak Müslim’in *Sahîh*’inde yer alan,

اللَّهُمَّ، اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالتَّلْجِ وَالْبَرْدِ، وَنَقِّهِ مِنَ
الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ
زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِدْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ⁴⁶⁹

rivayeti gösterilebilir. Manası, “Allah’ım buna mağfiret eyle, merhamet buyur ve afiyet ihsan et. Bunu affeyle, vardığı yerde ona ikramda bulun. Yerini genişlet, bunu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz elbiseyi kirden nasıl temiz pak edersen, bunu da günahlarından öylece pak eyle. Ona dünyadaki yurdunun yerine daha hayırlı bir yurt; ailesinin yerine daha hayırlı bir aile,

⁴⁶⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 60.

⁴⁶⁸ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 60.

⁴⁶⁹ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 963; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 29: 87 (hno: 17545).

zevcesinin yerine daha hayırlı bir zevce ihsan eyle. Bunu cennete koy ve kabir azabından koru” şeklindedir. Bu dua metnini benzer olarak İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî’de aktarmışlardır.⁴⁷⁰

Diğer bir örnek İmam Mâlik’in *Muvatta*’ında yer alan,

اللَّهُمَّ إِنَّهُ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أُمَّتِكَ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ. وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ.
اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا، فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ. وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا، فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ. اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تَفْتِنْنَا
بَعْدَهُ⁴⁷¹

rivayeti gösterilebilir. Manası, “Allah’ım o senin kulundur, kulunun ve câriyenin oğullarıdır. Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed’in senin kulun ve resûlün olduğuna şehâdet ederdi. Sen onun durumunu daha iyi bilirsin. Allah’ım, eğer o iyi bir kimseyse iyiliğini artır, kötü kimseyse kötülüklerini affet. Allah’ım, onun ecrinden bizi mahrum bırakma, ondan sonra bizi doğru yoldan şaşırtma” şeklindedir.

Buhârî ise ölen çocuk cenazesi için kılınan namazda Hasan Basrî’den (v. 110/728) naklen rivayet ettiği,

اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرْطًا وَسَلَفًا وَأَجْرًا⁴⁷²

dua metnine yer vermiştir. Manası, “Allah’ım, bu çocuğu bizim için karşılayıcı, teşrifatçı ve ahiret armağanı kıl” şeklindedir. Burada Allah Resûlü’nün cenazenin çocuk olmasına göre dua metninde bazı ilâvelerde bulunduğu görülmektedir.

Günümüzde cenaze namazlarında ise şu dua metni okunmaktadır:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنثَانَا اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ
وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ. وَحُصَّ هَذَا الْمَيِّتَ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ
مُحْسِنًا فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا وَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ الْأَمْنَ وَالْبُشْرَى وَالْكَرَامَةَ وَالرِّزْقَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
الرَّاحِمِينَ⁴⁷³

Manası, “Allah’ım! Bizim dirilerimizi, ölülerimizi, hâzır ve gâib olanlarımızı, büyüklerimizi ve küçüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı afv-ü mağfiret buyur. Yâ Rab! Bizden yaşattıklarımızı İslâm üzere yaşat. Bizden öldürdüklerini iman üzere öldür. Bilhassa bu ölüyü

⁴⁷⁰ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 23; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 38; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 77.

⁴⁷¹ İmam Mâlik, *Muvatta*’, Cenâiz 17.

⁴⁷² Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 65.

⁴⁷³ Kâmil Miras bu dua metinlerini İbrahim el-Halebî’den naklettiğini belirtmektedir. Bkz. Miras, *Tecrid*, 4:185-187. Ayrıca örnek dua metni için bkz. Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2010), 297-299.

kolaylığa, rahatlığa, mağfirete, rızana eriştir. Yâ Rab! Eğer bu ölü, muhsin ise ihsanını artır; eğer yaramaz bulunmuş ise affet. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Rahmetinle kendisine emniyet, beşâret, kerâmet ve kurbiyet nasip buyur” şeklindedir. Duanın “ve husşa” kısmına kadar olan yer Kütüb-i Tis’a musanniflerince de rivayet edilmiştir.⁴⁷⁴ Bu metin incelendiğinde Hz. Peygamber’in uyguladığı dua örneklerini müştemîl bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer cenaze kadın ise “ve husşa” ifadesinden itibaren, şu şekilde okunur:

وَحُصَّ هَذِهِ الْمَيِّتَةَ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَتْ مُحْسِنَةً فَزِدْ فِيْ اِحْسَانِهَا وَاِنْ كَانَتْ مُسِيئَةً فَتَجَاوِزْ عَنْهَا وَلَقِّهَا الْاَمْنَ وَالْبُشْرَى وَالْكَرَامَةَ وَالرُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ⁴⁷⁵

Eğer cenaze erkek çocuk ise, duanın yukarıda zikredilen kısmı okunur ve ardından,

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا اَجْرًا وَذُخْرًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُشَفَّعًا⁴⁷⁶

duası okunur. Anlamı, “Allah’ım! Sen onu bizim için önden gönderilmiş bir sevap vesilesi yap, ecir vesilesi ve ahiret azığı eyle. Onu bize şefaati kabul edilen bir şefaatchi eyle!” şeklindedir.

Eğer cenaze namazı kılınan kişi kız çocuğu ise dua şu şekliyle okunur:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا فَرَطًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا اَجْرًا وَذُخْرًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا شَافِعَةً وَمُشَفَّعَةً⁴⁷⁷

Konu başlığından beri aktarılan tüm malumatın geneline bakıldığında cenaze namazının keyfiyeti şu şekilde özetlenebilir. Hz. Peygamber, içinde rükû’ ve secde bulunmayan, ölü için dua edilen, tekbir alma ve selam vermeyi ihtiva eden bu özel duruş için “salât” ismini kullanmıştır. Söz konusu namaz için imamete en layık kimse, farz namazlarda imamlık edenlerdir.⁴⁷⁸ Ayrıca cenaze namazı, diğer namazlarda olduğu gibi güneşin doğuşu, zeval vakti ve batışı esnasında kılınmaz.⁴⁷⁹ Abdestli ve kibleye dönük bir şekilde kılınır.⁴⁸⁰ İlgili hususlar

⁴⁷⁴ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 77; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 23; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 38; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 60.

⁴⁷⁵ “Rabbim! Bu meyyite hazîne-i kereminden temiz bir hava içinde ebedî rahat, payansız rahmet, günahlardan mağfiret, cennet ve naîm-i cennet içinde bir hayat bahşeyle. Allah’ım! Bu ölü, yoksullara ihsan ve sana iman etti ise, şimdi de sen ona ziyadesiyle ihsan eyle! Eğer bu ölü günahkâr ise ondan vazgeç, günahlarını affeyle! Yâ erhamer’r-râhimîn! Bu ölüyü korktuğundan emin kıl, lütfun ile müjdele! Onu âhiret şerefine ve âlî mertebeye kavuştur!” bkz. Miras, *Tecrîd*, 4: 187.

⁴⁷⁶ “Allah’ım! Bu çocuğu bizden önce cennete ulaştır. Kevser havuzunda bize sâkî kıl. Yâ rab! Bu çocuğu bizim için şefaatchi kıl ve şefaatinin kabul eyle” bkz. Miras, *Tecrîd*, 4: 187.

⁴⁷⁷ Miras, *Tecrîd*, 4: 187.

⁴⁷⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 65. Âlimlerin çoğunluğuna göre, imâmet konusunda memleketin emiri meyyitin velisinden daha layıktır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedirler. Şâfiî ise imâmete veliyi daha layık görmektedir. Bkz. *akth أهل العلم يرون تقديم الأمير على الأقارب في الصلاة على الميت* Kudâme, *Muğni*, 2: 359; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 476.

⁴⁷⁹ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 89; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 30; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 55; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 41.

⁴⁸⁰ Bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 474; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, 1:315. Ayrıca Ebû Hanîfe’ye göre, -veli müstesna- abdesti olmayan kimse su bulamadığında yahut su bulunsa dahi namazı kaçırarak durumda ise teyemmüm alarak namaza katılabilir. Bkz. Serahsî, *Mebisût*, 2: 126-127.

dikkate alınarak cenazenin orta hizasına geçen imam ve arkasında saf tutan cemaat,⁴⁸¹ öncelikle kılınacak namaz için niyet ederler. Sonrasında -sadece iftitah tekbirinde- ellerini kaldırmak sûretiyle tekbir alarak namaza başlarlar. Bu tekbirin ardından herkes “ve celle senâük” ifadesini ekleyerek Sübhâneke duasını gizli olarak okur. Akabinde ikinci tekbir alınır, “Salli-Bârik” duaları okunur. Bunun arkasından üçüncü tekbir alınır ve yukarıda zikredilen dualardan herhangi birisi -cinsiyetine ve yaşına bakılarak- okunur. Yahut dua niyetiyle Fatıha Sûresi okunur. Yapılan duanın sonrasında dördüncü tekbir alınır. Bir şey okumadan sağa ve sola selam verilerek cenaze namazı tamamlanır.⁴⁸² Namaza yetişemeyen kimse, cemaatle beraber bir tekbir alarak namaza dâhil olur.⁴⁸³ Sonrasında ise yetişemediği tekbirleri kaza eder.⁴⁸⁴ Namazın eksik tekbirle kılındığı anlaşıldığında ise namaz tekrar edilir.⁴⁸⁵

2.2.2.1.1. Defnedilmiş cenaze için namaz kılınması

Cenaze namazı kılınarak defin işlemi gerçekleşmiş cenaze için tekrar namaz kılınması İslâm âlimlerince mekruh sayılmış, şayet bu namaz tek başına kılındıysa cemaatle tekrar etmekte ise sakınca görülmemiştir.⁴⁸⁶ Namaza katılamayanların sonradan meyyit üzerine namaz kılması hususunda ise farklı görüşler öne sürülmüştür. Hadis âlimleri de bu mevzuya dair çeşitli rivayetlere eserlerinin Cenâiz Bölümleri’nde yer vermişlerdir.⁴⁸⁷

Buhârî’nin eseri incelendiğinde “Ölü Gömüldükten Sonra Kabir Üzerine Cenaze Namazı Kılınması” adında bir başlık açtığı görülecektir. Kendisi ilgili bâb içerisinde iki hadise yer vermiştir. Bunlarda, bizzat Hz. Peygamber’in kenarda kalmış bir kabir üzerine ve mescidi süpürmekle görevli kadın için kıldığı namazlardan bahsedilmektedir.⁴⁸⁸

Başka bir rivayette ise Allah Resûlü’nün cenaze namazına katılamadığı Ümmü Sa’d için daha sonra namaz kıldığı aktarılmaktadır. Tirmizî ilgili hadise, “Kabre Gömülmüş Kimsenin Ardından Cenaze Namazı Kılınır mı?” bâbında yer vermiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸¹ Cenaze namazı için cemaat şart değildir. Bkz. Serahsî, *Mebûsât*, 2: 126.

⁴⁸² Tarif için bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 470; Miras, *Tecrîd*, 4: 186-188; Mehmet Şener, “Cenaze”, 356. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hureyre, Câbir ve Enes b. Mâlik’e göre tek selam verilerek cenaze namazından çıkılır. *روى تسليمة واحدة عن علي، وابن عمر، وابن عباس، وجابر وأبي هريرة، وأنس بن مالك.* Bkz. Kudâme, *Muğnî*, 2: 366.

⁴⁸³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 56.

⁴⁸⁴ İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 16; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1988), Cenâiz 95.

⁴⁸⁵ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, 1: 313-315.

⁴⁸⁶ Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedirler. Bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 479.

⁴⁸⁷ Örnek için bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 47; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 66

⁴⁸⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 66.

⁴⁸⁹ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 47.

Bu uygulamaya dair diğerk bir örnek, Hz. Peygamber'in Uhud şehitlerine sekiz sene sonra namaz kılmış olmasıdır. Ebû Dâvud bu hadise, "Bir Süre Sonra Cenazenin Kabri Üzerine Namaz Kılma" bâbında yer vermiştir.⁴⁹⁰

Herhangi bir sebeple cenaze merasimine yetişilememesi olağan bir durumdur. Nitekim Hz. Peygamber de bu durumu bizzat yaşamıştır.⁴⁹¹ Yukarıda zikredilen rivayetler ışığında cenazeye herhangi bir sebeple katılmayan kimselerin defnedilmiş cenaze için münferit olarak ya da cemaat halinde namaz kılmalarında bir sakınca olmadığı düşünülebilir. İmam Şâfî bu görüştedir.⁴⁹²

Konuyla bağlantılı olan farklı bir detay, herhangi bir sebeple namazı kılınmadan defnedilen cenazenin namazı hususundadır. Hanefiler, namazı kılınmaksızın defnedilen cenazenin bedeninin dağıldığı tahmin edilmedikçe üzerine namaz kılmanın caiz olduğu kanaatindedir. Şâfî ve Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir. Ebû Yûsuf, Hz. Peygamber'in cenazesine öyle yapıldığını öne sürerek, üç güne kadar kılınır sonrasında kılınmaz demekte ve bu meyanda görüş belirtmektedir.⁴⁹³

2.2.2.1.2. Gıyâbî cenaze namazı

Huzurda bulunmayan cenaze için namaz kılmak "gıyâbî" olarak nitelendirilmiştir. Gıyâbî cenaze namazı İslâm âlimleri tarafından tartışılmıştır.⁴⁹⁴ Bazı ilim sahipleri gıyâbî cenaze namazını Hz. Peygamber'e has bir ameliye saymışlar ve ilgili uygulamaya karşı çıkmışlardır. Diğerk görüş sahipleri ise Necâşî hadisini⁴⁹⁵ öne sürerek bu duruma cevaz vermişlerdir.

İlk olarak gıyâbî cenaze namazına karşı çıkanların görüşleri zikredilecektir. Bu zümreden Tahâvî (v. 321/933), Necâşî'nin cenazesinin Allah'ın kudretiyle Habeşistan'dan Medine'ye getirildiğini söylemiş ve hâzır olan cenazeye kılınan namaz gibi eda edildiğini savunmuştur.⁴⁹⁶ Necâşî için kılınan gıyâbî cenaze namazının ona özel bir durum olduğu ve ashabın böyle bir uygulamasının bulunmadığı da söylenmiştir.⁴⁹⁷ Hanefî ve Mâlikîler bu görüştedirler.⁴⁹⁸

⁴⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 75.

⁴⁹¹ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 47.

⁴⁹² Kudâme, *Muğni*, 2: 381; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 479.

⁴⁹³ Serahsî, *Mebûsût*, 2: 69; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 315. Ayrıca cenazenin bozulup bozulmadığına zann-ı galip ile karar verilir denilmektedir. Bkz. Miras, *Tecrîd*, 4: 173.

⁴⁹⁴ İlgili tartışmalar için bkz. Mehmet Ayhan, "Necâşî Rivayetleri Bağlamında Gıyâbî Cenâze Namazı ile İlgili Tartışmalar", *İslami İlimler Dergisi* 13, 2 (2018): 239-264.

⁴⁹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 62; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 24; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951.

⁴⁹⁶ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî, *Şerh-u Müşkili'l-Âsâr*, (Beyrut: Müessesu'r-Risâle, 1994), 12: 329-330.

⁴⁹⁷ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, *Bidâye ve'n-Nihâye*, (Dımeşk: Dâru'l Hicre, 1997), 4: 193.

⁴⁹⁸ Kudâme, *Muğni*, 2: 382; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 312; Serahsî, *Mebûsût*, 2: 67; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 474.

Gıyâbî cenaze namazı kılmayı uygun görenlere gelecek olursak; dayanak noktaları Necâsî için cenaze namazı kılındığına dair rivayetlerdir. Bu hadisler Kütüb-i Tis'a içerisinde olup, Cenâiz Bölümleri'ni ihtiva eden eserlerin hepsinde yer almaktadır.⁴⁹⁹ Söz konusu rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in, Necâsî'nin cenaze namazını bizzat kıldığı ve bu sırada ashabının da cenaze namazına katılmalarını emrettiği görülecektir.⁵⁰⁰ Nevevî (v. 676/1277), Necâsî için cenaze namazı kılınmasının Hz. Peygamber'e özel bir ameliye olmadığını öne sürmüştür.⁵⁰¹ Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel de gıyâbî cenaze namazının Hz. Peygamber'e has olmadığını ve kılınmasının caiz görüldüğünü söylemişlerdir.⁵⁰² Yakın döneme bakacak olursak, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvası da bu yöndedir.⁵⁰³ Bütün bunlardan hareketle gıyâbî cenaze namazı kılmanın sadece Hz. Peygamber'e has olmadığı tekrar ifade edilebilir.

2.2.2.1.3. Ölüye şahitlik etmek

Hz. Peygamber, bir Müslüman öldüğünde komşularından dört kişinin onun için, "Bu adama dair hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" diye şahitlik ettiği takdirde Allah'ın, "Ey müminler, sizin ölü hakkındaki şehâdetinizi kabul ettim ve bilmediğiniz kusurlarını da affettim" şeklindeki müjdesini haber vermektedir.⁵⁰⁴ Bu rivayetten hareketle ilerleyen süreçte ölüye şahitlik edilmesi cenaze törenlerinde daha sistemli hale getirilmiştir. Bu bağlamda cenaze namazından önce veya sonra imamın öne geçerek, "Ebedî âleme irtihal eden din kardeşinizi nasıl bilirdiniz?" şeklinde cemaate birtakım sualler yöneltmesi uygulanabilir olmuştur. Zira hadisten de anlaşılacağı üzere Müslümanların bu soru karşısında hüsn-ü şehâdet göstermesi önemli bir husustur.⁵⁰⁵ Buna benzer olarak Buhârî, cenâiz bahsinde sırasıyla dört, üç ve iki kişinin şehâdetinin ölüye fayda sağlayacağını rivayet etmiştir.⁵⁰⁶

Ölü hakkında şahitlikte bulunmanın ne anlam ifade ettiği hususunda Buhârî ve Müslim'de yer alan bir rivayet kayda değerdir. Buna göre, ashab iki farklı cenazeden birisi için şerli, diğeri için hayırlı nitelemesinde bulunmuşlardır. Bunu duyan Allah Resûlü, "Vacip oldu" buyurmuştur. Bu cümleyi anlamayan ashabın sorusu üzerinede, "Hayırlı andığınız ölüye cennet, şerli olarak zikrettiğiniz kişiye ise cehennem vacip oldu" cevabını vermiştir.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 62; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 24; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 37; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 14; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 57.

⁵⁰⁰ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 951; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 406 (hno: 9646).

⁵⁰¹ Mehmet Ayhan, "Necâsî Rivayetleri Bağlamında Gıyâbî Cenâze Namazı ile İlgili Tartışmalar", 258.

⁵⁰² Kudâme, *Muğnî*, 2: 382; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 312; Serahsî, *Mebûsât*, 2: 67; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 474.

⁵⁰³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 207-208.

⁵⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21: 174 (hno: 13541).

⁵⁰⁵ Ölen kimsenin kötü olduğunu bilen kişinin susması daha uygun görülmüştür. Bkz. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 214.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 85.

⁵⁰⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 85; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 949.

Konuya dair başkaca rivayetler incelendiğinde cenazeye katılım ile hüsn-ü şehâdet arasında bir irtibat kurulduğu gözükmektedir. Zira Hz. Peygamber'in, ölen kimsenin cenaze namazına bir hadise göre üç saf,⁵⁰⁸ başkasında 40 kişi,⁵⁰⁹ bir diğerinde ise 100 kişinin⁵¹⁰ katılmasını iyi yönde şehâdet ve cennet vesilesi saydığı aktarılmaktadır.⁵¹¹

2.2.2.1.4. Hz. Peygamber'in cenaze namazını kılmaktan imtina ettiği kimseler

Buraya kadar yer verilen rivayetlerde, Hz. Peygamber'in ölen kimseler için cenaze namazı kılınmasına son derece önem verdiği görülmektedir. Kimi zaman ise bunun aksine bazı kimselerin çeşitli sebepler dolayısıyla cenaze namazını kılmaktan imtina etmiştir.⁵¹² Bu kısımda Allah Resûlü'nün hangi hususlara dayanarak ve kimlerin cenaze namazını kılmadığı ele alınacaktır.

Konuya ilişkin evvela borçlu kimsenin cenazesi dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber, Müslümanlar arasında gerçekleşen borç alıp verme konusuna dair çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi borcunu aldığı kişiye zamanında ve en güzel şekilde ödemektir. Zira Allah Resûlü bu kimseleri, "en hayırlı insan" olarak nitelendirmiştir.⁵¹³ Ayrıca ödememek niyeti içerisinde borç alan kişiyi de "hırsız" diyerek vasıflanlandırmıştır.⁵¹⁴ Rivayetlerden Hz. Peygamber'in borçlu olanın borcunu ödeme noktasında hassas davranması gerektiğini vurguladığı anlaşılmaktadır. Allah Resûlü'nün çeşitli sözlerle bu hususu dile getirirken, bir taraftan da borçlu olarak ölen kimsenin cenaze namazını kılmayarak sözlerini fiiliyata aktardığı görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e namazını kıldırması için bir cenaze getirilmiş, o da "Bu kimsenin borcu var mıdır?" diye sormuş ve "Evet" cevabını alınca, "O halde cenaze namazını siz kılın" demiştir. Hz. Peygamber, Ebû Katâde'nin (v. 54/674), "Onun borcunu ben üstleniyorum" demesi üzerine ölen kimsenin namazını kılmıştır.⁵¹⁵

Allah Resûlü'nün borcu olan kimsenin cenaze namazını kılmak istemediği, ancak ashabını bundan men etmediği anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak borç sebebiyle ölen kimsenin cenaze namazının herkes tarafından terk edilmesinin söz konusu olmadığını söylemek mümkün gözükmektedir.⁵¹⁶ Hz. Peygamber burada borçlu kimselerin cenaze namazına en azından tek kişi bile olsa katılmamak gerektiğini vurgulamak istememiştir. Onun asıl hedefi

⁵⁰⁸ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 43; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 19.

⁵⁰⁹ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 948; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 19.

⁵¹⁰ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 947; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 78; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 38.

⁵¹¹ Kâdî İyâz, bu rakamların farklı olmasının sebebini değişik zamanlarda sorulan sorulara bağlamaktadır. Bkz. *Miras, Tecrîd*, 4: 169.

⁵¹² Konuya ilişkin çalışma için bkz. Yusuf Acar, "Hz. Peygamberin Cenaze Namazlarını Kılmaktan imtina Ettiği Kimselerle ilgili Rivayetlerin Tahlili", *İstem*, 22 (2013): 145-170.

⁵¹³ Buhârî, *Sahîh*, İstikrâz 8; Müslim, *Sahîh*, Musâkât 1600.

⁵¹⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Sadakât 11.

⁵¹⁵ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 68; Dârimî, *Sünen*, Büyü' 53; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 67.

⁵¹⁶ Konuyla ilişkili rivayetlerin değerlendirmesi için bkz. Nevzat Tartı, "Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivâyet", *Marife*, Bahar (2012): 47-65.

borçlu bir şekilde vefat etmenin ağırlığına işaret etmektir. Bunu cenaze namazı üzerinden yapması da ilgili ameliyenin toplum içerisindeki önemini göstermektedir.

Kendi canına kast eden kimse için cenaze namazı kılınması tartışmalı mevzulardandır. Hz. Peygamber hadislerde intihar etmenin cezasına dikkat çekmiş ve bu kimselerin namazını kılmamıştır. İlk olarak,

مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ، يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ تَحَبَّى سَمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَسَمُّهُ فِي يَدِهِ ، يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ ، فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ ، يَجَأُ بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا⁵¹⁷ ،

hadisi örnek gösterilebilir. Allah Resûlü burada intihar eden kimsenin uzun süre cehennem ateşiyle karşılaşacağını haber vermektedir.⁵¹⁸

Başka bir örnek ise,

أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ بِمَشَاقِصَ ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ⁵¹⁹

rivayetidir. Burada Hz. Peygamber'e, kendisini öldüren birinin getirildiği ve onun namazını kılmadığı aktarılmaktadır. Hadisin râvilerinden Câbir, bu davranışın geride kalanları te'dîb amacıyla gerçekleştiğini söylemiştir.⁵²⁰

Hadis musannifleri de konuya dair rivayetlere yer vermişler ve meseleyi hususi başlıklarla tetkike açmışlardır. Buna Buhârî'nin,

باب مَا جَاءَ فِي قَاتِلِ النَّفْسِ⁵²¹

“Kendisini Öldüren Kimse Hakkında Gelen Hadislere Dair” bâbı, Tirmizî'nin,

باب مَا جَاءَ فِي مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ⁵²²

⁵¹⁷ “Her kim kendini bir dağdan aşağı atıp intihar ederse, bu kimse cehennem ateşi içinde ebedî olarak kendisini yüksekten aşağıya bırakır olacaktır. Her kim zehir yudumlar da kendisini öldürürse, o kimse de zehri elinde, cehennem ateşi içinde ebedî o zehri içer olacaktır. Her kim de kendisini kesici ve delici bir aletle öldürürse, o da kullandığı aleti kendi karnına vurur ve yarar hâlde ebedî cehennem ateşinde kalacaktır” bkz. Buhârî, *Sahîh*, Tıp 56; Dârimî, *Sünen*, Diyât 10.

⁵¹⁸ İslâm âlimleri, ebedî azap sebebini intihar etmeyi helal saymaya bağlamışlardır. Bkz. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 21: 292.

⁵¹⁹ “Hz. Peygamber'e kendini oklarıyla öldüren bir adam getirdilerde, onun cenaze namazını kılmadı” bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 978; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 68; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 68.

⁵²⁰ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 31.

⁵²¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 83.

⁵²² Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 68.

“İntihar Edenin Cenaze Namazı Kılınır Mı?” bâbı, Müslim’in,

بَابُ تَرْكِ الصَّلَاةِ عَلَى الْقَاتِلِ نَفْسَهُ⁵²³

“İntihar Edenin Cenaze Namazını Terk” bâbı ve Nesâî’nin,

بَابُ تَرْكِ الصَّلَاةِ عَلَى مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ⁵²⁴

“İntihar Edenin Namazı Kılınır Mı?” bâbı örnek olarak verilebilir. Tüm bunlar bize konunun muhaddisler nazarında da işlendiğini göstermektedir.

Aktarılan rivayetlerden, Hz. Peygamber’in kişinin kendi canına kast etmesini yasakladığı ve bunu caydırıcı hale getirmek amacıyla intihar edenin cenaze namazını kılmadığı görülmektedir.⁵²⁵ Ancak Allah Resûlü’nün, ashabını intihar edenin cenaze namazını kılmaktan alıkoyduğuna dair bir rivayete de rastlanılmamaktadır. İslâm âlimleri bu mevzuya ilişkin, kelime-i şehâdet getiren herkesin cenaze namazının kılınacağını söylemişlerdir.⁵²⁶ Hanefiler ve Şâfiîler bu görüştedirler.⁵²⁷ Farklı olarak İmam Ebû Yûsuf, Hz. Peygamber’in, kendisini demir ok ile öldüren kimsenin namazını kılmadığını aktaran rivayeti⁵²⁸ öne sürerek intihar edenlerin cenaze namazının kılınmasını uygun görmemiştir.⁵²⁹

Hız. Peygamber’in cenaze namazını kılmaktan imtina ettiği diğer kimseler münafık olarak ölenlerdir. Bu meselenin temelinde Abdullah b. Übey b. Selûl adında münafıklığıyla meşhur hale gelen şahıs yatmaktadır.⁵³⁰ Onun vefatıyla birlikte, münafıklar için cenaze namazı kılınıp kılınmaması söz konusu olmuştur.⁵³¹ Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel’de yer alan rivayetlere göre olay şöyle gerçekleşmiştir: “Abdullah b. Ubey b. Selûl (v. 9/631) öldüğü zaman oğlu Abdullah, Peygamber’e geldi ve Yâ Resûlallah! Gömleğini bana ver de babamı onun içinde kefenleyeyim, namazını da sen kıldır ve onun için mağfiret isteyiver” dedi. Hz. Peygamber, Abdullah’a kendi gömleğini verdi ve “Cenaze hazırlanınca bana haber ver de namazını kılayım” buyurdu. Resûlullah onun cenazesine namazını kıldırması için çağırıldı. Hz.

⁵²³ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 37. bâb.

⁵²⁴ Nesâî, *Sünen*, Cenaiz 68.

⁵²⁵ Tirmizî, Ahmed b. Hanbel’in de Allah Resûlü’nün intiharı sakındırmak amacıyla namazı terk ettiği fikrini benimsediğini aktarmaktadır. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 68.

⁵²⁶ Bunlar görüşlerini, Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Kebîr*’inde yer alan, “Her lâ ilâhe illallah diyenin namazını kılın” rivayetine dayandırmaktadırlar. İlgili rivayet için bkz. Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, 12: 407 (hno:13622).

⁵²⁷ Bkz. Kudâme, *Muğnî*, 2: 415; Nevevî, *Mecmû’*, 5: 211; Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 8: 191.

⁵²⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 978.

⁵²⁹ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 8: 191.

⁵³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 139-140; Tekin Deniz, “Abdullah b. Übey b. Selûl ve Hz. Peygamber’le ilişkileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007).

⁵³¹ Hz. Peygamber’in, Abdullah b. Übey b. Selûl’ün cenaze namazını kıldırmadığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. Tahâvî, *Şerh-u Müşkili’l-Âsâr*, 1: 70-80; Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, (Ankara: TDV Yayınları 2014), 127-129.

Peygamber kalkıp dikilince Ömer ona doğru atıldı ve Yâ Resûlallah! Abdullah b. Ubey üzerine cenaze namazı kılacak mısınız? Hâlbuki O, şu şu günlerde şöyle şöyle demişti diyerek, Resûlullah'a hakkındaki çirkin sözlerini teker teker sayıyordu. Resûlullah gülümsedi ve "Benden geriye çekil Yâ Ömer!" buyurdu. Ömer kendisine karşı sözü çoğaltınca, "Ben muhayyer kıldım da istiğfar etmeyi tercih ettim. Eğer ben yetmişden fazla istiğfar ettiğim takdirde ona mağfiret edileceğini bilseydim, muhakkak yetmiş defadan ziyade mağfiret isterdim" buyurdu. Ömer dedi ki: "Akabinde Resûlullah, Abdullah b. Ubey üzerine namaz kıldı, sonra döndü. Ancak az bir zaman ikamet etmişti ki, nihayet Berâe Sûresi'nden iki âyet indi": "Onlardan ölen hiçbir kimseye ebedî dua etme, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ile kâfir oldular; onlar fasıklar olarak öldüler".⁵³² Ömer, "Ben sonra Resûlullah'a karşı o günkü cüretimden dolayı hayret ettim, Allah ve Resûlü en iyi bilendir" demiştir.⁵³³

Yukarıda verilen rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in vefat eden her Müslümanın cenaze namazını kıldığı gibi kendisinin Müslüman olduğunu zikreden Abdullah b. Übey b. Selûl'un de namazını kıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu davranışının ardından Allah'ın, Resûlullah'ı bir daha hiçbir münafığın cenaze namazını kılmaması noktasında uyardığı görülmektedir. İlgili âyet nazil olduktan sonra da Allah Resûlü'nün herhangi bir münafığın namazını kıldığı şeklinde rivayet bulunmamaktadır.

Münafıklık alâmetleri⁵³⁴ kendisinde zuhur eden kişilerin cenaze namazını kılmamak, âlimlerin ittifak ettiği hususlardandır.⁵³⁵ Ancak bu durum bizi, ölen kimsenin namazını "O münafıktır" söylemiyle terk etmeye sevk etmemelidir. Münafıklığı basite indirgeyerek önümüze geleni bununla itham etmemek ve "Her lâ ilâhe illallah diyenin namazını kılın" hadisince⁵³⁶ vefat edenlerin namazını kılmak daha uygun bir davranış biçimi olabilir. Zira Hz. Peygamber, "Ben ne insanların kalplerini açmaya, nede karınlarını yarmaya emrolundum"⁵³⁷ buyurmaktadır. Bu ifadeyle kendisi kimin kalbinde iman, kiminkinde ise nifak bulunduğunun anlaşılamayacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca İbn Battâl'ın ifadelerine göre, ayırım gözetmeksizin tüm Müslümanların cenaze namazını kılmak, Hz. Peygamber'in sünnetidir.⁵³⁸

⁵³² Tevbe, 9: 84.

⁵³³ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Tefsîr 147, Cenâiz 22, 84, Libâs 8; Müslim, *Sahîh*, Fezâilü's-Sahâbe 2400, Sıfatü'l-Münâfikîn 2774; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr 10; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 31; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 40, 69. Rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. Yusuf Acar, "Münafıkların Cenaze Namazlarına İlişkin Rivayetlerin Tahlili", 377-388; Tevhid Bakan, "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übey'in Cenâze Namazını Kılması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2013).

⁵³⁴ Hadislerde münafıklık alâmetleri yalan söylemek, sözünde durmamak, anlaşmazlığa düştüğünde haksızlığa sapma ve emanete hıyânet etmek şeklinde geçmektedir. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, İman 24, Mezâlim 17; Müslim, *Sahîh*, İman 59.

⁵³⁵ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 1: 253; Elbânî, *Ahkâmü'l-cenâ'iz ve bide'uhâ*, 93.

⁵³⁶ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 31; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 12: 407 (hno:13622).

⁵³⁷ *إِنِّي لَمَ أَوْمَرُ أَنْ أَنْفَبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ، وَلَا أَشَقُّ بِطُوبِهِمْ* İlgili ibâre için bkz. Müslim, *Sahîh*, Zekât 144; Buhârî, *Sahîh*, Meğazi 61.

⁵³⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerh-u Sahîhu'l Buhârî*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 3: 349.

Münafıklığı herkesçe bilinen Abdullah b. Übey b. Selûl'ün namazını Hz. Peygamber'in kılması ise özel sebeplere dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in, Abdullah b. Übey b. Selûl'ün oğlu Abdullah'a derin sevgi beslemesi bu gerekçelerden biri olarak zikredilmiştir. Keza Allah Resûlü'nün Abdullah b. Übey b. Selûl'ün liderliğinde münafıklık yapanların Müslüman olmalarını hedeflemesi bir diğer neden olarak kaynaklarda yer bulmaktadır. Bu olayın ardından bin münafığın Müslüman olduğu da aktarılmaktadır.⁵³⁹

Ganimetten çalanın cenaze namazı da Hz. Peygamber'in dikkat çektiği başka bir meseledir. İslâm literatüründe, "Müslümanların gayr-i müslimlerden ele geçirdikleri her türlü mal ve zînet eşyası"⁵⁴⁰ şeklinde tanımlanan ganimetin; beşte biri Allah'a, Peygamber'e, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.⁵⁴¹ Geriye kalan beşte dördlük kısım ise savaşa katılanlara dağıtılır.⁵⁴² Bunun haricinde haksız şekilde ganimet mallarından almak ise "gulûl" kavramıyla ifade edilmiştir.⁵⁴³

Gulûl'e kalkışanları Allah, Kur'an-ı Kerîm'de, "Hiçbir Peygamber savaşanların hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, kimse haksızlığa uğratılmaksızın tastamam ödenir"⁵⁴⁴ ifadeleriyle uymaktadır. Hz. Peygamber de bu hususa, "Kim bir karış toprak gasp ederse, Allah kıyamet gününde onu yedi kat yerden kafasına geçirir"⁵⁴⁵ sözleriyle işaret etmektedir. Ayrıca Allah Resûlü "gulûl" meselesine öylesine önem atfetmiştir ki ganimetten veya kamu malından zimmetine bir şey geçirenlerin cenaze namazını kılmayıp terk ettiği aktarılmaktadır. Zira Hayber'in fethi esnasında bir adam ölmüş ve Allah Resûlü, "O kişinin namazını kılın, ben kılmam. Çünkü o ganimet malından çalmış, hainlik yapmıştır" buyurmaktadır.⁵⁴⁶

Burada Hz. Peygamber'in, tıpkı borcunu ödemediği ölen kimsenin cenaze namazını kılmamasına benzer bir durum vardır. Yani Allah Resûlü'nün asıl gayesi gulûle kalkışanları bundan sakındırmak ve toplumdaki vukuunu en aza indirmektir. Dolayısıyla bu kişinin cenaze namazının kılınmaması dinen buna layık olmaması sebebiyle değildir. Zira aynı rivayette ashabına "siz namazını kılın" demesi, bu şahsın cenazesinin tamamen terk edilmesinin uygun olmadığını da göstermektedir. Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik ve İbn Hazm (v. 456/1064) gibi

---

⁵³⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 8: 54-55.

⁵⁴⁰ Bkz. Mehmet Erkal, "Ganimet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 351.

⁵⁴¹ Enfâl, 8: 41.

⁵⁴² Mehmet Erkal, "Ganimet", 353.

⁵⁴³ Detaylı Bilgi için bkz. Ferhat Koca, "Gulûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.14 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 190-192.

⁵⁴⁴ Âli İmrân, 3: 161.

⁵⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Bed'ü'l-halk 2; Müslim, *Sahîh*, Musâkât 1610.

⁵⁴⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cihad 143; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cihad 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28: 257 (hno: 17031); İbn Mâce, *Sünen*, Cihad 34; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 66.

âlimler, ilgili hadisi öne sürerek ganimet malını çalan kimselerin namazını, devlet başkanı ve fazilet sahibi kişilerin kıldırması gerektiğini ileri sürmektedirler.⁵⁴⁷

Kütüb-i Tis'a incelendiğinde ise bazı hadis musanniflerinin, konuyu bâb başlıklarına taşıdıkları görülecektir. Bunlara Nesâî'nin,

باب الصَّلَاةِ عَلَى مَنْ غَلَّ⁵⁴⁸

“Ganimetten Çalan Kimsenin Namazı Kılınır mı?” bâbı, Buhârî'nin,

باب الغُلُول⁵⁴⁹

“Gulûl” bâbları örnek olarak verilebilir. Gerek Allah ve Resûlü'nün uyarıları gerekse hadis âlimlerinin konuya özel başlıklar açmaları bu meseleye toplum nezdinde hassasiyet gösterilmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Konuya ilişkin başka bir mevzu, had cezasından dolayı ölen kimsenin cenaze namazıdır. İstilahî kavram olarak had, genelde toplum hakkı olarak yapılması gereken, kemiyeti ve keyfiyeti naslar tarafından tarif edilmiş cezaları kapsar.⁵⁵⁰ Zina yapmak, namuslu bir Müslümana zina iftirasında bulunmak, yol kesmek, devlete isyan etmek ve hırsızlık yapmak had gerektiren suçlardandır.⁵⁵¹ Bu eylemleri gerçekleştirenler için Allah ve Resûlü birtakım cezalar belirlemişlerdir. Zinaya karışan erkek ve kadına yüz sopa vurulması⁵⁵² ve bunlar evli ise recm edilerek öldürülmeleri,⁵⁵³ zina iftirasında bulunan kişiye seksen sopa vurulması,⁵⁵⁴ hırsızın elinin kesilmesi⁵⁵⁵ söz konusu cezalardandır.

Hz. Peygamber, ilgili cezalara ek olarak had suçlarını işleyip ölmüş kimselere dair bazı tasarruflarda bulunmuştur. Nitekim zina suçu işlediği için recm edilen ve vefat eden Mâiz b. Mâlik'in cenaze namazını terk etmiştir.⁵⁵⁶ O zamanki toplumda Allah Resûlü'nün cenaze merasimlerine katılması, meyyite ve akrabalarına değer verildiğinin bir göstergesi

⁵⁴⁷ Kudâme, *Muğnî*, 2: 415-416.

⁵⁴⁸ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 66.

⁵⁴⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cihad 189.

⁵⁵⁰ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 4: 3; el-Mergînânî, *Hidâye*, 2: 339. Ayrıca had ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Had”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.14 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 547-551.

⁵⁵¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 7: 33; Serahsî, *Mebûsût*, 9: 36.

⁵⁵² Nûr, 24: 2.

⁵⁵³ Tirmizî, *Sünen*, Hudûd 5; Müslim, *Sahîh*, Hudûd 1691.

⁵⁵⁴ Nûr, 24: 4.

⁵⁵⁵ Mâide, 5: 38.

⁵⁵⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 52, Hudûd 23; Tirmizî, *Sünen*, Hudûd 5; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 63; Dârimî, *Sünen*, Hudûd 12. Buhârî'de yer alan rivayete göre Hz. Peygamber Mâiz'in cenaze namazını kılmıştır. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Hudûd 25. Bu durumu Beyhakî, Buhârî'nin hocası Mahmut b. Gaylân'ın hata ettiği gerekçesiyle açıklamaktadır. Bkz. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü's-Sağîr*, thk. Abdulmûti Emin Kalaycı, (Pakistan: Câmîatü't-Dirâsâtü'l-İslâmiye, 1989), 3: 289 (hno: 2538).

adedilmiştir. Bu eylemi terk etmesi de ölen kimsenin Hz. Peygamber nezdinde ahlaken pek de iyi bir konumda olmadığını nişânesi olarak değerlendirilebilir.

Recmedilen kimsenin cenaze namazına ilişkin bir başka rivayet ise Cüheyneli bir kadın hakkındadır. Zina yaptığını kendisi itiraf eden kadın, Resûlullah'ın emri ile recmedildi. Ardından bu kadın için cenaze namazı kılındı. Ömer Allah Resûlü'ne, "Zina yaptığı halde onun namazını mı kılyorsun" deyince, Hz. Peygamber, onun tevbe ettiğini bildirmiştir.⁵⁵⁷

Had cezasına çarptırılmış farklı şahıslar için birbirinden ayrı uygulamaların yer aldığı iki hadis yukarıda zikredildi. Bunlardan birinde Allah Resûlü'nün, recmedilen Mâiz'e cenaze namazı kılmadığı, lakin kılmak isteyenleri engellemediği aktarılmaktadır. Had cezalarındaki esas gaye, İslâm'ın önem atfettiği beş temel değeri korumak, toplum içerisinde kötülöklere engel olmak ve insanları iyiliğe teşvik etmektir.⁵⁵⁸ Hz. Peygamber'in recm edilen kimsenin cenaze namazını terk etmesi⁵⁵⁹ de ölen kimse için bir çeşit ceza olarak nitelendirilebilir ve had gerektiren davranışların sakındırılması için bu tür bir yol izlediği söylenebilir.

Diğer rivayette ise recmedilen Cüheyneli bir kadının cenaze namazını kıldığı bilgisi yer almaktadır. Beyhakî (v. 458/1066), farklı muamelelerin ortaya çıkışının yeni gelen bir bilgi dolayısıyla gerçekleştiğini savunmaktadır.⁵⁶⁰ Ayrıca Cüheyneli kadının tevbe etmiş olmasının da bunda etkisinin olduğunu bizzat Hz. Peygamber söylemiştir.⁵⁶¹ Bu tür suçlar sebebiyle vefat eden kimselerin cenaze namazını kılmakta, "Her lâ ilâhe illallah diyenin namazını kılın"⁵⁶² buyruğunca bir problem gözükmemektedir.⁵⁶³ Başta Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî olmak üzere fıkıh âlimlerinin çoğunluğu da bu görüştedirler.⁵⁶⁴ Kılınan cenaze namazına devlet başkanı ve faziletli insanların katılması ise hoş görülmemiştir.⁵⁶⁵

2.2.2.2. Defin İşlemi

Cenaze namazı kılındıktan sonra meyyit için sırada defin işlemi bulunmaktadır.⁵⁶⁶ İlgili ameliye cenaze literatüründe, "tedfin" olarak ifade edilmektedir.⁵⁶⁷ Tedfin işleminin tarihi insanlık

⁵⁵⁷ Dârimî, *Sünen*, Hudûd 17; Ebû Dâvud, *Sünen*, Hudûd 24.

⁵⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtar*, 4: 3.

⁵⁵⁹ Tirmizî, *Sünen*, Hudûd 5.

⁵⁶⁰ Yusuf Acar, "Hz. Peygamberin Cenaze Namazlarını Kılmaktan İmtina Ettiği Kimselerle İlgili Rivayetlerin Tahlili", 164. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8: 570 (hno: 17596).

⁵⁶¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Hudûd 24.

⁵⁶² İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz, 31

⁵⁶³ Elbânî, *Ahkâmü'l-cenâ'iz ve bide'uhâ*, 83.

⁵⁶⁴ Kudâme, *Muğnî*, 2: 417.

⁵⁶⁵ Bkz. Hüseyin Esen, "Zina", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 443.

⁵⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Uzunpostalcı, "Defin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 89.

⁵⁶⁷ Bu çalışmanın "Tedfin" başlıklı bölümüne bkz.

tarihi kadar eskidir. Zira Kâbil ile Hâbil'in arasında geçen olayda bir defin işlemi söz konusudur. Bunun göstergesi,

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ
فَأُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ⁵⁶⁸

âyetidir. Manası “Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeni bir karga gönderdi. “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?” dedi, ettiğine de pişman oldu” şeklindedir.

Tedfin, gerek Hz. Peygamber gerekse sonraki süreçte kendisine büyük değer atfedilmiş bir işlemdir. Nitekim fukaha meyyitin defnedilmesini, farz-ı kifâye olarak nitelendirmektedir.⁵⁶⁹

Kütüb-i Tis'a içerisinde tedfine ilişkin pek çok rivayet yer almaktadır. Hadis musannifleri, Hz. Peygamber'in ısrarla üzerinde durduğu bu konuyu bâb başlıklarına taşımışlardır. Buna Buhârî'de yer alan,

باب الدَّفْنِ بِاللَّيْلِ⁵⁷⁰

“Cenazeyi Geceleyin Gömme” bâbı örnek olarak verilebilir. Ayrıca musannif, bu başlığın altında geceleyin defnedilen bir cenazeden bahseden hadisi aktarmıştır.

Ölen kimsenin kabristana taşınması, cenazenin takip edilmesi, cenazenin defnedilmesi gibi tedfin işlemine dair birçok bilgi, aktarılan haberlerden elde edilmekte ve temel manada bu malumatlara göre defin işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu kısımda tedfinin kapsamına giren başlıklar değerlendirilecektir.

2.2.2.2.1. Defin için uygun görülen vakit ve defnin geciktirilmemesi

Cenaze defni günümüzde genellikle gündüzleri gerçekleştirilmektedir. Oysa İslâm'ın ilk yıllarında geceleyin de defin işlemi yapıldığı görülmektedir. Zira rivayetlerde Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman (v. 35/656), Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma'nın (v. 11/632) cenazelerinin de geceleyin defnedildiği aktarılmaktadır.⁵⁷¹ Ancak Hz. Peygamber bir defasında bizzat kendisi geceleyin defin işlemine katılmış ve ölünün yetersiz bir kefene sarıldığını görünce ardından zaruret hali olmaksızın gece vakti defin yapılmasını yasaklamıştır.⁵⁷² Bunun altında yalnızca

⁵⁶⁸ Mâide, 5: 31.

⁵⁶⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 318; İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtar*, 2: 233; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1: 258.

⁵⁷⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 69. Diğer örnekler için bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 41; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 30, 62; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 38, 39; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 85, 86, 89.

⁵⁷¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 41; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 68, 69.

⁵⁷² İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 30; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 69; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 62. Bu kısıtlamaya ek olarak Hz. Peygamber'in, güneş doğup yükselene kadar, güneş tam tepe noktasındayken ve güneş batmak üzereyken cenaze

yetersiz kefene sarılma tehlikesi yatmamaktadır. Zira o dönemde geceleyin cenaze defninde kandillerin kullanılması ve meyyitin kokması gibi türlü sıkıntılar da bulunmakta ve bu, tedfin ile uğraşanların işini zorlaştırmaktadır.⁵⁷³ Şuanki zamanda, sözü edilen sıkıntıların giderildiği de göz önüne alınırsa ister gece isterse gündüz defin işleminin gerçekleştirilmesine mâni herhangi bir durumun olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Aynî (v. 855/1451), ilim ehlinin de bu görüşte olduğunu zikretmektedir.⁵⁷⁴

Namazı kılınan cenazenin başka memlekete nakli söz konusu değilse defnedilmesi için beklememek gerekir.⁵⁷⁵ Konuya ilişkin Hz. Peygamber,

أَسْرِعُوا بِالْجِنَازَةِ ، فَإِنَّ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُوهَا إِلَيْهِ ، وَإِنْ يَكُ سَوَى ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ⁵⁷⁶

“Cenazeyi defnetmekte acele ediniz. Bu kimse iyi ise onun için hayırdır. Onu bir an önce hayırına ulaştırmış olursunuz. Şayet o kimse iyi biri değilse onun için şerdir. Onu omuzlarınızdan çabucak indirmiş olursunuz” buyurmaktadır.

Başka bir rivayette Allah Resûlü, Hz. Ali’ye (v. 40/661),

يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ لَا تُؤَخِّرْهَا الصَّلَاةُ إِذَا آنَتْ وَالْجِنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ وَالْأَيْمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْرًا⁵⁷⁷

“Ey Ali üç şeyi geciktirme; vakti giren namazı, hazırlanan cenazeyi, dengini bulduğun zaman bekâr kimseleri evlendirmeyi” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.

Rivayetlerden, defin işlerinde yavaş davranılmaması gerektiği, hatta cenazeye zararı dokunmayacak derecede süratin olmasında bir sakınca görülmediği anlaşılmaktadır.⁵⁷⁸ Bununla birlikte, insanların cenaze için toplanmasına engel olacak ölçüde acele davranmakta doğru değildir.⁵⁷⁹

---

defnedilmesini de uygun görmediği zikredilmektedir. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 41; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 89; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 30; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 55.

⁵⁷³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 69; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 62.

⁵⁷⁴ Ebû Hanîfe, Şâfiî ve İmam Mâlik bu görüştedirler. Hasan Basrî, Katâde ve Ahmed b. Hanbel, Câbir tarafından aktarılan, “Zaruret olmadıkça geceleyin defin işlemi yapmayın” şeklindeki hadise dayanarak gece vakti tedfin işlemi mekruh saymışlardır. Bkz. Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 8: 150; Kudâme, *Muğnî*, 2: 414.

⁵⁷⁵ Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihleri belirli şartlarla cenazenin naklini câiz görmüşlerdir. Hanefîler’e göre cenazenin vefat ettiği yerde defnedilmesi müstehap olmakla birlikte cesedin bozulup kokması tehlikesi bulunmuyorsa başka bir yere naklinde sakınca yoktur. Bkz. Mehmet Şener, “Cenaze”, 356.

⁵⁷⁶ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 51; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 50; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 30; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 44; İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 56; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15.

⁵⁷⁷ Tirmizî, *Sünen*, Salât 13.

⁵⁷⁸ Bu mevzuda âlimler ittifak etmişlerdir. Bkz. Kudâme, *Muğnî*, 2: 352; Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 8: 113.

⁵⁷⁹ Fikret Karaman, “Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi*, 35/2 (1999): 23.

2.2.2.2.2. Cenazeyi teşyî ve ittibâ'ü'l-cenâiz

Teşyî, cenazenin yıkandıktan sonra sırayla namazının kılınacağı yere daha sonra ise kabrine kadar taşınmasını ifade eder.⁵⁸⁰ Gasli tamamlanan meyyit bir tabuta konulur ve namazı kılınmak için musallâya taşınır. Namazı kılındıktan sonra da kabristana götürülür. Cenazeyi dört kişinin taşıması⁵⁸¹ ve taşıyan kimselerin tabutun dört tarafından tutması, sünnet olarak zikredilmektedir.⁵⁸² Defin işlerinin bir parçası olan teşyî sırasında tıpkı tedfinde olduğu gibi ağır hareket etmemek gerekir.⁵⁸³ Hz. Ebû Bekir, bir defasında katıldığı cenazeyi teşyî işinin yavaş olduğunu görünce,

لَقَدْ رَأَيْتَنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- نَزْمُلُ رَمَلًا⁵⁸⁴

“Ben Resûlullah ile birlikte cenazeleri götürürken bizi biraz süratlice yürür halde hatırlıyorum” demiş ve etrafındakileri böylelikle uyarmıştır.

Teşyî işleminin bir parçası kabul edilebilecek ittibâ ise cenazeyi takip etmek şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁸⁵ Hz. Peygamber bizzat cenazeyi ittibâ hususunu ahabına emretmiş⁵⁸⁶ ve bunu Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı olarak nitelemiştir.⁵⁸⁷ Bunların yanı sıra cenaze takibini faziletli bir amel olarak saymıştır.⁵⁸⁸ Zira bu, insanların ölen kişiye saygısını ve değerini gösteren bir davranıştır. Hadis musannifleri de bu konuyu bâb başlıklarına taşımış ve çeşitli hadislere yer vermişlerdir.⁵⁸⁹

Uygulamanın keyfiyeti noktasında şunlar zikredilebilir: Cenazenin peşinden giderken tıpkı teşyî de olduğu gibi süratli hareket edilmeli ve sessizce yürünmelidir.⁵⁹⁰ Ancak içten zikir ve dua ederek takip etmek tavsiye edilmiştir.⁵⁹¹ Başka bir husus cenazeyi takip edenlerin tabutun neresinde yürüyeceğidir. Bu konuda ise Hz. Peygamber’in, takip eden süreçte de Hz. Ebû Bekir

⁵⁸⁰ Tez çalışmamızın “Teşyî” adlı başlığına bkz.

⁵⁸¹ Hanefîler bu görüştedirler. Bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 482.

⁵⁸² İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15. Günümüzde mezarlık ile musalla arasında mesafenin fazla olduğu yerlerde tabutun araba ile teşyî olunmasında herhangi bir sakınca yoktur. Bkz. Mehmet Şener, “Cenaze”, 356.

⁵⁸³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 51; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 944; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 56. Ayrıca bkz. Kudâme, *Muğni*, 2: 352.

⁵⁸⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 50; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 44.

⁵⁸⁵ Tez çalışmamızın “İttibâ” adlı başlığına bkz.

⁵⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2, Libâs 45; Müslim, *Sahîh*, Libâs 2066; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 5.

⁵⁸⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 2.

⁵⁸⁸ Hz. Peygamber, “Her kim bir cenazenin namazını kılsa, ona bir kîrat; kabrine konuluncaya kadar arkasından giderse iki kîrat ecir vardır” buyurmaktadır. Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 57; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 945; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 45; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 49; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 34.

⁵⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 57; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 17. bâb.

⁵⁹⁰ Hz. Peygamber, “Sesle ve ateşle cenazenin peşinden gidilemez” buyurmuştur. Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 46.

⁵⁹¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Ezkâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 160.

ve Hz. Ömer'in cenazelerin hemen önünde yürüdüklerine dair haberler mevcuttur.⁵⁹² Bununla beraber yaya şekilde ittibâ edenlerin istedikleri yerde yürüyebilecekleri de aktarılmıştır.⁵⁹³ Öte yandan Allah Resûlü, kadınların cenazeyi ittibâ uygulamasında yer almasını da nehyetmiştir.⁵⁹⁴ Hanefîler ve Mâlikîler bu yasaklamadan hareketle kadınların cenaze takibine katılmasını mekruh görmüşlerdir.⁵⁹⁵

2.2.2.2.3. Cenazenin kabre konulması

Mezar yerine kadar teşyî olunan cenaze için takip edilecek işlem usulüne uygun bir şekilde kabre konulmasıdır. Zira meyyitten yayılabilecek kokular, yırtıcı hayvanların ölüye zarar vermesi bu şekilde önlenmektedir.⁵⁹⁶ Bu ise insana verilen kıymetin açık bir göstergesidir. Tıpkı diğer teçhiz işlerinde olduğu gibi cenazenin defnine de Hz. Peygamber tarafından fazilet atfedilmiştir:

مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ ، وَمَنْ شَهِدَ حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ⁵⁹⁷

Allah Resûlü, “Cenaze namazı kılınıncaya kadar hazır bulunan kimseye bir kîrât sevap vardır. Cenaze gömülünceye kadar hazır bulunan kimse için ise iki kîrât sevap vardır” buyurmaktadır.

Hadis kaynaklarında bu konuya ilişkin birçok bilgi zikredilmektedir. Sözü edilen rivayetlerden hareketle cenazenin kabre konulma işlemi şu şekilde ifade edilebilir: Öncelikle mevta tabuttan çıkarılarak bir görüşe göre kabrin ayak kısmından⁵⁹⁸ bir başka görüşe göre kible tarafından⁵⁹⁹ kabre indirilir.⁶⁰⁰ Bu işlemi yapanlar en az günah işlemiş olanlardan cenazenin yakınları olabileceği gibi velisinin müsaade ettiği kimseler de olabilir.⁶⁰¹ Akabinde meyyitin kabre indirilmesi esnasında “بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ” şeklinde dua okunması tavsiye edilmiştir.⁶⁰² Defin yapılırken orada bulunan cemaatin kibleye dönük vaziyette oturması,

⁵⁹² İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 16; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 42; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 9-11; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 49.

⁵⁹³ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 55. Hanefîlere göre cenazenin arkasından yürümek daha faziletlidir. Önünde yürümek ise caiz görülmiştir. Bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 483.

⁵⁹⁴ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 29; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 27; Müslim, *Sahih*, Cenâiz 938; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 45.

⁵⁹⁵ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 484.

⁵⁹⁶ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 191.

⁵⁹⁷ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 58; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 46; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 34; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 54.

⁵⁹⁸ Şâfiî bu görüştedir. Bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 318-319; Şâfiî, *el-Mecmû'*, 5: 294; Kudâme, *Muğni*, 2: 370.

⁵⁹⁹ Ebû Hanîfe bu görüştedir. Bkz. Şâfiî, *el-Mecmû'*, 5: 294; Kudâme, *Muğni*, 2: 370.

⁶⁰⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 67.

⁶⁰¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 67. Kadın cenazesinde de aynı durum söz konusudur. Zira Hz. Peygamber, kızı Ümmü Külsûm'un cenazesinde kabre Ebû Talha'nın inmesine izin vermiştir. Bkz. Buhârî, *Sahih*, Cenâiz 32; Kudâme, *Muğni*, 2: 374.

⁶⁰² Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 54; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 38; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 69.

bizzat Hz. Peygamber'in uygulamasıyla sabittir.⁶⁰³ Daha sonra kabre indirilen cenaze lahd⁶⁰⁴ adı verilen kısma sağ tarafı üzerine yerleştirilir, kefeni çözülür ve üzeri -meyyit direkt toprakla temas etmesin diye- tahta, ot vb. şeylerle örtülür.⁶⁰⁵ Lahd oyuğu özellikle kible tarafına yapılmalıdır. İslâm âlimleri bu hususta ittifak halindedirler.⁶⁰⁶ Ayrıca meyyitin üzeri örtüldükten sonra cenazede yer alan kimselerin kabri kapatmak için toprak atmaları hoş karşılanmıştır.⁶⁰⁷ Bununla beraber defnedilen kişi şayet kadın ise kabre örtü çekilerek tedfin gerçekleştirilebilir.⁶⁰⁸ Bütün işlemler bittikten sonra kabre su dökmek ise sünnettendir. Nitekim Hz. Peygamber, Muâz'ın kabrine defin işleminin ardından su serpmiştir.⁶⁰⁹

Denizde vefat eden kimsenin de nasıl defnedilmesi gerektiği merak konusudur. Karada olunmadığı için defni yapılamayan meyyitin cenazesi yıkanır, kefenlenir ve bedenine ağırlık bağlanarak kible yönünden, sağ tarafı üzerine denize bırakılır.⁶¹⁰

2.2.2.2.4. Bir kabre birden fazla kimsenin defnedilmesi ve herhangi bir sebeple kabrin açılması

Aksi bir durum olmadığı takdirde her kabre bir cenaze defnedilir. Ancak zaruret hallerinde bu durum değişiklik gösterebilmektedir. Hz. Peygamber, Uhud günü şehit olanlardan iki kişinin bir kabre -Kur'an'ı en iyi bilen öncelenerek- defnedilmesini istemişti.⁶¹¹ Savaş anında kabir kazmanın zorluğu ve yeteri kadar teçhizatın bulunmaması etkenlerden birkaçı olarak zikredilebilir. İslâm âlimleri, herhangi bir mecburiyet olmadığı durumlarda cenazenin çürüdüğüne kanaat getirilmedikçe aynı yere başka bir cenaze daha defnedilmesini uygun görmemişlerdir.⁶¹²

Son olarak da defni gerçekleşmiş meyyitin kabrinin -herhangi bir sebebe binâen- açılıp açılmaması tartışma konusu olmuştur. Bu hususta ulema, kabrin bulunduğu mevkiden yol geçmesi ve kabir yerinin başkasına ait olup o kişinin müsaade etmemesi gibi zorunlu haller bulunmadıkça kabrin açılmasına cevaz vermemişlerdir.⁶¹³

⁶⁰³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 68.

⁶⁰⁴ Hz. Peygamber bu konuda "Lahd bizim için, şakk da başkaları içindir" buyurmuştur. Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 65; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 39; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 85. İbn Âbidîn, hadiste yer alan Lahd ve Şakk kelimelerini şu şekilde açıklamaktadır: Lahd, kabir kazıldıktan sonra kible tarafına açılan oyuk demektir. Şakk ise kabrin orta kısmına bir oyuk açarak cenazeyi içine koymaktır. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 234.

⁶⁰⁵ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 966. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 65; İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 236.

⁶⁰⁶ el-Cezârî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 234.

⁶⁰⁷ el-Cezârî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 486.

⁶⁰⁸ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 236; Kudâme, *Muğnî*, 2: 374-375; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 188.

⁶⁰⁹ قَالَ سَلِّ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- سَعْدًا وَرَشَّ عَلَى قَبْرِ مَاءٍ. Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 38. Toprağın dağılması için su serpmekte bir sakınca görülmemiştir. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 237.

⁶¹⁰ el-Cezârî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar*, 2: 233.

⁶¹¹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 28; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 46; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 62.

⁶¹² Kudâme, *Muğnî*, 2: 420.

⁶¹³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 212.

2.2.3. Kabrin Fiziki Yapısı

Kütüb-i Tis'a içerisinde bulunan Cenâiz Bölümleri'ni haiz yedi eserde kabirlerin yapısına ilişkin pek çok rivayet yer almaktadır.⁶¹⁴ Bu bölümde söz konusu haberlerden hareketle kabrin fiziki yapısı ortaya konulacaktır.

Defnedilmek üzere kabristana getirilen cenaze için yerin kazılması gerekmektedir. Hz. Peygamber, kazılan çukur için "kabir" ifadesini kullanmakta, kabrin niteliğine ilişkin ise; geniş, derin ve güzel yapılmasını tavsiye etmektedir.⁶¹⁵ Buradan meyyit için açılan kabre özen gösterilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak kabrin derinliği noktasında bazı âlimler farklı görüşler serdetmişlerdir. Zira Hanefilere göre derinlik, kabre giren kişinin göğüs hizası kadar olmalıdır. Bundan fazla olmasında bir sakınca yoktur.⁶¹⁶ Şâfiîler ise derinliğin, kabirdeki kimsenin ellerini kaldırdığı hali kadar derin olmasını uygun görmüşlerdir.⁶¹⁷ Her iki görüşte önemli olan husus; kabrin, cesetten kokunun yayılamayacak ve hayvanlar tarafından açılmayacak derecede derinlikte olmasıdır.⁶¹⁸

Kabirle ilgili bir diğer özellik, kazılan çukurun kible kısmının oyuk hale getirilmesi yani lahd yapılmasıdır. Nitekim Allah Resûlü bu konuda,

اللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لِعَيْرِنَا⁶¹⁹

buyurmuştur. Manası, "Lahd bizim içindir. Şakk bizim dışındakiler içindir" şeklindedir.

Kabre ilişkin başka bir husus, üzeri kapatılırken düz veya "tesnîm"⁶²⁰ yapılmasıdır. Şâfiî, kabrin yükseltilmemesine dair aktarılan rivayetleri dikkate alarak kabirlerin yer seviyesini aşmaması gerektiğini savunmaktadır.⁶²¹ Diğer üç mezhep imamı ise kabir belli olacak kadar üzerinin "tesnîm" yapılmasını uygun görmektedirler.⁶²² Şâfiî'nin kabirlerin yükseltilmemesini istemesi; üzerine bina yapılması, süslenmesi ve gösteriş âbidesi haline gelmesi sebebiyle olabilir. Günümüzde de kabirlere haddinden fazla paralar harcanarak yükseltilmekte ve süslenmektedir. İsrâf sayılabilecek bu davranışlardan kaçınarak kabirlerin belli olması için az

⁶¹⁴ Örnekler için bkz. Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 966; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cenâiz 71, 72; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 31; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 86; İbn Mace, *Sünen*, Cenâiz 39; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cenâiz 28.

⁶¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cenâiz 71; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 86; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 31; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72.

⁶¹⁶ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; Mehmet Şener, "Kabir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 35-37.

⁶¹⁷ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; Mehmet Şener, "Kabir", 35-37.

⁶¹⁸ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 485; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 191.

⁶¹⁹ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 53; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 71; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 966.

⁶²⁰ Kabrin üzerinin deve hörgücü gibi yapıp yerden yükseltilmesidir. Bkz. Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 192.

⁶²¹ İlgili rivayetler için bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 968; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 72; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 56.

⁶²² Kudâme, *Muğnî*, 2: 377; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 486.

bir yükseklikte kenarının çevrilmesi ve üzerinin de “tesnîm” yapılması daha uygun gözükmektedir.⁶²³

Kabrin yapısıyla ilgili diğer bir mesele, üzerine fidan ve benzeri şeyler dikmektir. Bu hususa dair Hz. Peygamber’in bizzat tatbîki hadislerde yerini almıştır. Allah Resûlü, biri küçük abdestine dikkat etmediğinden, diğeri ise dedikodu yapmasından dolayı azaba uğrayan iki kişiden söz etmiş, ardından eline yeşil bir hurma dalı alıp ikiye böldükten sonra sözü edilen meyyitlerin kabirleri üzerine dikmiştir. Bunu gören sahâbe, “Ya Resûlullah! Bunu niçin yaptınız” şeklinde bir soru yöneltmişlerdir. Hz. Peygamber cevâben, “Bu dallar kurumayıp taze kaldığı sürece, iki kabir sahibinin azabının hafifletilmesini ümit ederim”⁶²⁴ buyurmuştur. İslâm âlimleri de bu gibi hadislerden yola çıkarak kabir üzerine bir şeyler dikmeyi uygun görmüşlerdir.⁶²⁵

Fukahanın çoğunluğuna göre kabirlere yazı yazmak yine bazı hadislerden hareketle kerih görülmüştür.⁶²⁶ Ancak ihtiyaç hâsıl olduğunda bu uygulamayı yapmak daha yerinde olacaktır. Yapılan kabir ziyareti esnasında meyyitin kabrini kolay bulmaları ve insanların mezarları karıştırmamaları gibi problemler, kabre bir işaret koymayı gerekli kılmaktadır.⁶²⁷ Bu işaret, aşırıya gidilmeksizin yapılmalıdır. Üzerinde ölenin adı, soyadı ve ölüm tarihinin yazılı olduğu bir taş yeterlidir. Zira Hz. Peygamber’in, Osman b. Maz’ûn’un (v. 2/623-24) kabrine yeri belli olsun diye bir taş koyduğu aktarılmaktadır.⁶²⁸

2.3. Teçhizat İşlemlerinin Ardından

Teçhizat işlemlerinin ardından ölü için yapılacak ikincil vazifeler ve cenaze yakınlarına yönelik uygulamalar ele alınacaktır.

2.3.1. Definden Kıyamete Kadarki Süreçte Ölü İçin Gerçekleştirilen Uygulamalar

Önceki bölümlerde ölü için dua ve istiğfarda bulunmak, geride kalan borçlarını ödemek ve arkasından Kur’an okumak gibi davranışlara yer verilmişti. Bu kısımda ise zikredilen muamelelere ilâveten defnedilen cenazenin ardından; kabir ziyaretinde bulunmak ve ziyaret esnasında uygun görülen davranış biçimleri, ölenin ardından hayır/hasenât gerçekleştirmek ve ölüyü iyilikleriyle anmak gibi ameliyeler mevzu bahis edilecektir.

⁶²³ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 192-194.

⁶²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 81. Kabre bir şeyler dikilmesine ilişkin başkaca rivayetler için bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 966; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 39.

⁶²⁵ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 2: 245-246; Nebi Bozkurt, “Mezarlık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 519-522.

⁶²⁶ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 970; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 63; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 58.

⁶²⁷ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 2: 237-238; Mehmet Şener, “Kabir”, 35-37.

⁶²⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 42; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 63.

2.3.1.1. Kabir Ziyareti ve Kabristan Adabı

Kabirleri ziyaret etmek, hadis kaynaklarında “Ziyâretü'l-Kubûr” terkîbiyle yer almaktadır. Buna,

باب زِيَارَةِ الْقُبُورِ⁶²⁹

örnek gösterilebilir. Manası, “Kabirleri Ziyaret Bâbı” şeklindedir. Konuyla ilgili pek çok rivayet aktarılmıştır. Söz konusu hadisler Kütüb-i Tis’a içerisinde cenâiz bahislerine yer veren yedi eserde de bulunmaktadır.⁶³⁰ Bu da kabirleri ziyaret etmenin sünnet nazarında sübûtuna delâlet etmektedir.

Hiz. Peygamber, İslâm’ın ilk yıllarında içerisinde batıl inançları ve hurafeleri barındıran kabir ziyaretini yasaklamış, tevhit inancı kalplere yerleştikten sonra,⁶³¹

هَيِّتْكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا⁶³²

buyurarak kabir ziyaretini serbest hale getirmiştir. Sonrasında kabir ziyaretinin, dünyayı küçümseyip ahireti hatırlatması gibi iyi yönlerinden bahseden Hiz. Peygamber, onu yerine getirmeleri için ashabına emretmiş,⁶³³ kendisi de kabristana giderek ziyaretlerde bulunmuştur.⁶³⁴ Nitekim Hiz. Âişe, Allah Resûlü’nün her gece Bakî’ mezarlığına giderek ziyaretler yaptığını ve istiğfar ettiğini aktarmıştır.⁶³⁵

Konuya ilişkin farklı bir mesele kadınların kabir ziyaretinde bulunmasıdır. Hiz. Peygamber’in kadınlara kabir ziyaretini yasakladığı rivayetler mevcuttur.⁶³⁶ Ancak bu yasağın sadece kadınlara özel olmadığını söylemek yine Allah Resûlü’ne nispet edilen rivayetlerden mümkün gözükmemektedir. Zira Hiz. Peygamber, ilk başlarda kabir ziyaretini yasakladığını, sonrasında ise bunu kaldırdığını kendisi haber vermiştir.⁶³⁷ Ayrıca Hiz. Peygamber, kabirde bir kadınla karşılaştığında onu ziyarette bulunmasından dolayı değil de ağlaması sebebiyle uyarılmış, sabır tavsiye etmiştir. Bu da bize kadınların kabristana gitmesi ve ziyarette bulunmasında bir problem olmadığını, ancak ağlayıp sızlanarak, ağıt yakarak yapılan ziyaretleri yasakladığını

⁶²⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31. Diğer örnekler için bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 47; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 36. bâb; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 61; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 81.

⁶³⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 976; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 100; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 82; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 61; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 47; İmam Mâlik, *Muvatta’*, Cenâiz 55.

⁶³¹ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 417-418; M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 496-498.

⁶³² “Sizleri kabirleri ziyaret etmekten nehy etmişim, artık ziyaret edebilirsiniz” bkz. Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 36.

⁶³³ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 47; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 977.

⁶³⁴ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 976; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 81.

⁶³⁵ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 974.

⁶³⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 82; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 61.

⁶³⁷ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 977; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 100; İbn Mâce, *Sünen*, Eşribe 14.

göstermektedir.⁶³⁸ Bu konuya ilişkin bazı ilim adamları, “Peygamber’in, kadınlara kabir ziyaretini yasakladığına dair hüküm, kabir ziyaretine izin vermesinden önce idi. Dolayısıyla izin verilince erkekler de kadınlarda bunun kapsamına dâhil oldu” şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedirler.⁶³⁹ Bazı ilim adamları da “kadınların metanet gösterme noktasında zorlanabildikleri ve duygusal yönlerinin ağır basmaları sebebiyle onların ziyaretlerinin hoş olmadığını” söylemişlerdir.⁶⁴⁰ Şâfiî ve Hanbelîler bu görüştedirler.⁶⁴¹

Allah Resûlü, kabir ziyareti esnasında sergilenmesi gereken tavra dair bazı örnekler sergilemiş, ashabına da bu hususta telkinlerde bulunmuştur. Hz. Peygamber kabristana girdiğinde ilk olarak selam verirdi. Buna,

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوَعَدُونَ غَدًا، مُؤَجَّلُونَ، وَإِنَّا، إِن شَاءَ اللَّهُ، بِكُمْ لَاحِقُونَ، اللَّهُمَّ، اغْفِرْ
لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ⁶⁴²

hadisi örnek verilebilir. Manası, “Selâm size ey müminler diyarı! Size yarın verileceği vaat edilen şey verilmiştir. Sizler bekletilmektesiniz. İnşallah biz de size katılacağız. Allah’ım! Bakî’-ı Garkat’da yatanlara mağfiret buyur” şeklindedir.

Allah Resûlü, bu hususa ilişkin, “Ziyaret sırasında boş söz ve günah olan işlerden sakının”⁶⁴³ buyurarak kabir ziyaretinde boş sözlerden uzak durmayı, “Kabir üzerine oturmayın ve kabirlere karşı namaz kılmayın”⁶⁴⁴ ifadesiyle kabirlere saygı gösterilmesinin gerekliliğini ve bu saygının yanlış boyuta taşınarak mezarlıkta ibadet etme derecesine gelmemesini tavsiye etmektedir.

2.3.1.2. Ölen Kimsenin Ardından Onun Adına Hayır ve Hasenâta Bulunmak

Ölen kimsenin ardından yapılabilecek eylemlerden birisi de onun adına hayır hasenâta bulunmaktır. Zira bu hususa ilişkin Hz. Âişe, Allah Resûlü’ne bir kimsenin gelerek “Annem ansızın vefat etti. Zannediyorum ki annem konuşabilseydi tasadduk edilmesini vasiyet ederdi. Ben onun adına sadaka versem annem için sevap olur mu?” diye soru sorduğunu ve bunun karşısında Hz. Peygamber’in “Evet” cevabı verdiğini aktarmaktadır.⁶⁴⁵ Buradan hareketle ölen kimse için tasaddukta bulunulabileceği çıkarımı yapılabilir.

⁶³⁸ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 31.

⁶³⁹ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 490; Kudâme, *Muğnî*, 2: 425.

⁶⁴⁰ Abdullah Parlıyan, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), 1:276.

⁶⁴¹ el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l Mezâhibi’l Erba’a*, 1: 490; Kudâme, *Muğnî*, 2: 425.

⁶⁴² Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 975; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 36; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 59; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 83.

⁶⁴³ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 100.

⁶⁴⁴ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 972; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 77; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 57.

⁶⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 95.

2.3.1.3. Ölüyü Hayırla Yâd Etmek

Ölen kimseleri güzel sözlerle, hayırlı bir şekilde anıp hatırlamak sünnete uygun bir davranış biçimidir. Nitekim Allah Resûlü, bir cenaze için ashabına, “Önde geçen cenazeyi hayır ile anıp övdünüz. İşte ona cennet vacip oldu”⁶⁴⁶ sözlerini aktararak; insanların meyyit arkasından güzel sözlerle onu anmalarının önemine işaret etmektedir.

Konuya ilişkin diğer bir örnek,

لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَىٰ مَا قَدَّمُوا⁶⁴⁷

rivayetidir. Manası, “Ölülere sövmeyin. Muhakkak onlar, önden göndermiş oldukları amellerinin karşılıklarını elde etmişlerdir” şeklindedir. Burada Hz. Peygamber, ölenlerin ardından kötü söz söylenmesinin hoş bir durum olmadığı mesajını vermektedir.

Bu hususa ilişkin başka bir misal,

اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَانِكُمْ وَكُفُّوا عَن مَسَاوِيهِمْ⁶⁴⁸

hadisidir. Manası, “Ölen kimsenin güzelliklerini zikredin, kötülüklerini ise anmayın” şeklindedir. Hz. Peygamber burada insanın kötü yönleri bulursa dahi kişi öldükten sonra onların gündeme getirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Aktarılan rivayetlerden hareketle; ölen kimsenin ardından onun güzel yönlerini ön planda tutmanın, kötü taraflarını gündeme getirmemenin ve arkasından çirkin sözler sarf edilmemesinin gerekliliği ortaya konulmak istenmiştir. Burada kötü olarak bilinen kimsenin şahsı hakkında sükût etmek de bir çözüm noktası olabilir.

2.3.2. Cenaze Yakınlarına Yönelik Uygulamalar

Bu kısımda yakınlarını kaybeden kimselere yönelik; tâziyede bulunma ve cenaze evine yemek götürme konuları ele alınacaktır.

2.3.2.1. Tâziyede Bulunma

Tâziye, “Yakını vefat eden kimselere acılarını paylaşmak, onlara sabrı ve metâneti tavsiye etmek amacıyla yapılan başsağlığı söylem ve ziyaretlerini ifade eder.”⁶⁴⁹ İslâm âlimleri, tâziye

⁶⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 85; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 949; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 80.

⁶⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 97.

⁶⁴⁸ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 34; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 20; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 51.

⁶⁴⁹ Bu tez çalışmasının “Tâziye” başlıklı maddesine bkz.

uygulamasının hem erkekler hem kadınlar için sünnet veya müstehap olduğunu zikretmişlerdir.⁶⁵⁰

Hz. Peygamber'in, yakınıni kaybeden Müslümanları ziyaret eden kimselere fazilet atfetmiş olması⁶⁵¹ ve kızı Fâtıma'nın ölen kimsenin ailesine rahmet okumaya ve başsağlığı dilemeye gitmesi bizlere o dönemde tâziye geleneğinin varlığını göstermektedir.⁶⁵²

Tâziye esnasında, "Mekâni cennet olsun", "Allah taksirâtını affetsin", "Allah rahmet eylesin" ve "Alınan da, verilen de Allah'ındır" gibi sözler söylenerek cenaze yakınları teskin edilir.⁶⁵³

Bazı âlimler, Ümmü Atıyye'nin, "Biz kadınlar, kocadan başka ölümler için üç günden fazla yas tutmaktan nehyolunduk"⁶⁵⁴ sözünden hareketle üç günden sonra tâziye ziyaretini hoş görmemişler, kimileri ise süreye ilişkin herhangi bir kısıtlamaya gitmemişlerdir.⁶⁵⁵

2.3.2.2. Cenaze Evine Yemek Götürme

Cenaze merasimine katılanlar, meyyitin yakınlarını teskin etmek ve sabır tavsiyesinde bulunmak üzere gün boyu evlerinde beklemektedirler. Uzak memleketten gelenler ise daha uzun süre yanlarında kalmaktadırlar. Durum böyle olunca cenaze evinde yeme içme gibi temel ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Acısı taze olan ev sahiplerinin bu gibi işlerle ilgilenmesi pek mümkün olmamakla beraber söz konusu tüm görevlerin yakınları ve komşuları tarafından yerine getirilmesi daha münasip gözükmektedir. Zira Hz. Peygamber'in,

اصْنَعُوا لِأَهْلِ جَعْفَرٍ طَعَامًا فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ⁶⁵⁶

sözü örnek olarak verilebilir. Rivayetin manası, "Ca'fer'in ailesi için yemek hazırlayın. Çünkü onları cenaze meşgul etti" şeklindedir. İlgili haberi Tirmizî, Ebû Dâvud ve İbn Mâce aktarmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere cenaze evine gidenler ve uzak yerlerden gelen misafirler için yakınlarının yahut komşularının yemek hazırlayıp oraya götürmesi hoş görülmüştür. Kabristanda cenaze sahipleri tarafından dağıtılan yemeklerin ise herhangi bir dinî dayanağı bulunmamaktadır.⁶⁵⁷

⁶⁵⁰ Kudâme, *Muğni*, 2: 405; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 489.

⁶⁵¹ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 74; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 56.

⁶⁵² Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 27.

⁶⁵³ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 489; Mustafa Çağrırcı, "Tâziye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 202-203; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 209.

⁶⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 30.

⁶⁵⁵ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 489; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 206-207.

⁶⁵⁶ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 21; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 25; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 59.

⁶⁵⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 216.

2.4. Dinî Anlayışta “Özel Olarak” Nitelendirilen Cenazeler

İslâm dininde cenaze bizatihi değerli görülmektedir. Bununla birlikte bazı cenazelere özel önem atfedildiğini Kur’an-ı Kerim’de yer alan âyetlerden, Hz. Peygamber’e nispet edilen rivayetlerden, hadis musanniflerinin meseleyi eserlerinde tetkike açmalarından ve fıkıh âlimlerinin mevzuu derinlemesine değerlendirmelerinden anlamak mümkündür. Tüm bunlardan hareketle özel önem atfedilen cenazeler; şehit⁶⁵⁸ ve çocuk cenazeleridir. Şehit cenazeleri için ayrı bir parantez açmak gerekir. Zira şehitler hem dinî anlamda hem de toplumsal açıdan ayrı bir öneme sahiptir.

Şehit düşenlere dair Kur’an-ı Kerim’de,

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ⁶⁵⁹

buyrulmaktadır. Manası, “Allah yolunda öldürülenler için “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz” şeklindedir. Şehitleri konu edinen başka bir örnek,

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ⁶⁶⁰

âyetidir. Anlamı, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır” şeklindedir. İki âyette de şehitlik, “Allah yolunda öldürülenler” olarak kayıtlanmıştır. Başka âyetlerde de şehitlik için aynı mesajın verildiği görülmektedir.⁶⁶¹ Daha sonra İslâm âlimleri Hz. Peygamber’e nispet edilen hadislerden⁶⁶² yola çıkarak dinini, ailesini, malını ve canını korurken öldürülen ve başka özel sebeplerden dolayı ölenleri de bu

⁶⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. Fahrettin Atar, “Şehid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 428-431.

⁶⁵⁹ Bakara, 2: 154.

⁶⁶⁰ Âl-i İmrân, 3: 169.

⁶⁶¹ Örnekler için bkz. Âl-i İmrân, 3: 157; Hac, 22: 58.

⁶⁶² Dârimî, *Sünen*, Cihad 22; Buhârî, *Sahih*, Mezâlim 33; Müslim, *Sahih*, İman 140, 141.

zümreye dâhil etmişler,⁶⁶³ şehitliği; ahiret bakımından,⁶⁶⁴ dünya bakımından⁶⁶⁵ ve hem dünya hem ahiret bakımından⁶⁶⁶ şehit olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.⁶⁶⁷

Kütüb-i Tis'a içerisinde Cenaze Bölümleri açan musanniflerin tamamı şehitlerle alakalı hadislerle yer vermişlerdir.⁶⁶⁸ Buna bir örnek,

زَمَلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ كَلِمٌ يُكَلِّمُ فِي اللَّهِ إِلَّا يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَدْمَى ، لَوْنُهُ لَوْنُ الدَّمِ ، وَرِيحُهُ رِيحُ الْمِسْكِ⁶⁶⁹

hadisidir. Manası, “Onları kanları ile birlikte örtüp defnediniz. Çünkü Allah yolunda yara alan şehid, kıyamet günü yarasından kan damlayarak gelecektir. Rengi kan rengi olup kokusu misk kokusu gibidir” şeklindedir. Burada şehitlerin yıkanmadan defnedilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek,

أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بِقَتْلِ أَحَدٍ أَنْ يُتْرَعَ عَنْهُمْ الْحَدِيدُ وَالْجُلُودُ وَأَنْ يُدْفَنُوا بِدِمَائِهِمْ وَثِيَابِهِمْ⁶⁷⁰

rivayetidir. Anlamı, “Allah Resûlü, Uhud şehitlerinin demir ve deriden olan şeylerin üzerlerinden çıkarılarak, kanları ve elbiseleriyle defnedilmelerini emretti” şeklindedir. Burada ise şehitlerin elbiselerinin kefen yerine geçeceği anlaşılmaktadır.

Rivayetlerden, şehidi yıkamadan, kanlı elbisesi kefeni yapılarak ve namazı kılınarak defnedilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hanefî mezhebi bu görüştedir. Şâfiî ve Mâlikîler'in çoğunluğuna göre ise şehidin cenaze namazı kılınmadan defnedilir.⁶⁷¹

⁶⁶³ Resûlullah, “Allah yolunda öldürülmenin dışında şehitlik yedi çeşittir. Tâun hastalığından ölen, iç hastalıklarından ölen, suda boğularak ölen, yıkıntı altında kalan, akciğerden ölen, yangında ölen, doğum yaparken veya kadın hastalığından dolayı ölen kimseler şehittir” buyurmaktadır. Bkz. İmam Mâlik, *Muvattâ'*, Cenâiz 36; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 15; Buhârî, *Sahîh*, Cihad 30; Müslim, *Sahîh*, İmâre 1914. Ayrıca bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 320.

⁶⁶⁴ Diğer iki kısma girmeyen ve haksız yere öldürülenler bu gruba dâhildir. Ölümcül hastalıklar, doğal afetler, temel hakları koruma, ilim ve helal kazanç sebebiyle ölenler, cuma günü ve gurbette garip bir şekilde ölenler de ahiret şehidi sayılmıştır. Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 61. İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 2: 252. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Kurt, “İslam İnançına Göre Şehitlik”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, 1 (2012): 189-220.

⁶⁶⁵ Kalbinde nifak bulunmakla birlikte Müslümanların saflarında yer aldığı sırada öldürülen kimseler bu gruba girer. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 2: 252; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 324.

⁶⁶⁶ Allah yolunda öldürülenler bu kısma girer. Hanefîlere göre canını ve malını korurken haksız yere öldürülenlerde bu zümredendir. Şâfiî ve Mâlikîler onları bu gruba dâhil etmezler. Bkz. Kudâme, *Muğnî*, 2: 394-395; İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 2: 252; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 479-481.

⁶⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 2: 252; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 479.

⁶⁶⁸ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 65; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 15; Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 72; İmam Mâlik, *Muvattâ'*, Cenâiz 36; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 14; Müslim, *Sahîh*, İmâre 1914; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 15.

⁶⁶⁹ Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 82.

⁶⁷⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz: 31.

⁶⁷¹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 1: 324-325; el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*, 1: 479-481.

Özel nitelemesi yapılan bir diğer cenaze, çocuklara ait olandır. Bu hususa ilişkin Kütüb-i Tis'a içerisinde birbirinden farklı rivayetler bulunmakta ve bu durum, uygulamada ayrılığa yol açmaktadır. Öncelikle,

الرَّكِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ وَالْمَاشِي حَيْثُ شَاءَ مِنْهَا وَالطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ⁶⁷²

rivayeti örnek verilebilir. Manası, “Binek üzerinde takip eden kimse cenazenin arkasından, yürüyerek ittibâ eden ise cenazenin hangi tarafından isterse oradan yürüyebilir. Çocuk için de cenaze namazı kılınır” şeklindedir. Buradan hareketle Ahmed b. Hanbel ve İshâk ölü doğan çocuğun bile cenaze namazının kılınabileceğini söylemişlerdir.⁶⁷³

Başka bir örnek ise,

الطِّفْلُ لَا يُصَلَّى عَلَيْهِ وَلَا يَرْتُّ وَلَا يُورَثُ حَتَّى يَسْتَهْلَ⁶⁷⁴

rivayetidir. Manası, “Canlı olarak doğmayan çocuğa cenaze namazı kılınmaz o çocuk ne mirası alan nede bırakan kimse olabilir” şeklindedir. Hanefî, Şâfiî ve İmam Mâlik canlı doğmayan çocuklar için namaz kılınmayacağını söylemişlerdir.⁶⁷⁵

2.5. Rivayetlerde Bulunan Cenaze Uygulamalarının Çorum Yöresine Göre Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu kısmına kadar Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetler doğrultusunda bir cenaze süreci ortaya konuldu. Bu başlık altında ise sünnet merkezli cenaze uygulamalarının günümüze yansımalarının keyfiyeti, cenaze sürecinde tatbîk edilen kimi uygulamaların hadislerle uyumu, ya da rivayetlere aykırılığı gibi hususlar Çorum ili özelinde ele alınacaktır.

Çorum yöresinde cenazeye ilişkin uygulamalar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Hasta ziyaretleri eski zamanlarda olduğu gibi sık değilse de halen devam etmektedir.
- Kişi ölüm döşeginde ise cami hocası çağrılarak hasta başında Kur'an okunması istenir.
- Öldüğü vakit gözleri ve çenesi kapatılarak serin bir odaya, sert bir zemine taşınır.
- Karnına –şişmemesi için- bıçak yahut demir konulur.
- Ardından gasilhaneye gönderilir ve yıkama masasına alınır.
- Bağlar çözülür, avret yerleri kapatılır ve ılık suyla yıkanır. Bu esnada su kaçmaması ve akıntı olmaması için meyyitin ağzına ve burnuna pamuk konulur. Yıkama işlemlerinde önce avret yerleri yıkanır, sonra abdest aldırılır. Temizleyici ve güzel kokulu malzemelerle önce sağ taraf sonra ise sol yanı olmak üzere yıkanır. Böylelikle yıkama işlemi toplamda üç defa tekrar etmiş olur.

⁶⁷² Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 42; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz 59; İbn Mâce, *Sünen*, Cenaiz 26.

⁶⁷³ Elbânî, *Ahkâmü'l-cenâ'iz ve bide'uhâ*, 80-81; el-Mergînânî, *Hidâye*, 1: 91; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1: 254-255.

⁶⁷⁴ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 43.

⁶⁷⁵ el-Mergînânî, *Hidâye*, 1: 91; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1: 254-255.

- Yıkanan cenaze havluyla kurulanır ve kefenleme işlemine geçilir. Kefen bayanlar için beş, erkekler için üç parçadır. Bunlar; İzâr, lifâfe, kamîs, başörtüsü ve göğüs örtüsü şeklindedir.
- Kefenlenen cenaze tabuta konulur ve ardından helallik almak için evine, daha sonra ise mezarlığa götürülür. Özellikle bazı köy yerlerinde cenaze el ile taşınır ve arkasında yürüyen cemaat salavat getirir.
- Cenaze musallaya konulunca ruhuna Fatiha okunur ve cemaatten helallik alınır.
- Akabinde dört tekbir şeklinde cenaze namazı kılınır.
- Cenaze namazı kılınan meyyit defnedilmek üzere kabrine taşınır. Kabrin içine genelde yakınları girer. Cenaze kible tarafından kabre indirilir. Kabirler Çorum ilinde iki şekilde olabilmektedir. Alevî kesim lahd yapmaksızın düz bir şekilde ölüyü defnederlerken, Sünnî görüşte olanlar ise kabrin kible tarafını oyuk haline getirmektedir. Oyuğuna yerleştirilen cenazenin üzeri ot, taş, ağaç gibi malzemelerle örülür. Hemen ardından kabre toprak atma işlemi gerçekleşir. Kabrin üstü tesnim yani deve hörgücü şeklinde yapılır. Hocalar bu esnada Kur'an okur ve ölü için dua edilir.
- Son olarak kabre su dökülür.
- Daha sonra hoca telkin yapar.
- Cenaze yakınları defin işlemlerinin ardından tâziye için dizilirler ve başsağlığı dlenir.
- Cenaze merasimlerinin çıkışında da ikramlar yapılır.
- Cenaze sahipleri yedinci ve kırkinci günlerde vefat eden yakınları için mevlit programları yaparlar.
- Ayrıca cenaze yakınları kabri mermer, tuğla vb. şeylerle etrafını çevirerek yüksek bir mezar yaptırırlar. Hatta demir korkuluk dahi yaptıranlar vardır. Baş tarafına da adı, soyadı, nesebi, dua metni gibi şeylerin yazıldığı mermer konulmaktadır. Tüm bunların bir hayır ve saygı göstergesi olduğu anlayışı hâkimdir.

Çorum yöresinde uygulanagelen cenaze işlemlerine bakıldığında genel manada Hz. Peygamber'in tarif ve tatbîk ettiği şekliyle yapıldığı görülmektedir. Hasta kimselerin ziyaret edilmesi, ölen kimsenin gözlerinin kapatılması ve çenesinin bağlanması, cenazenin yıkama ve kefenleme işlemleri, cenaze namazı kılınması ve helallik aldırma, kabir yapılırken lahd oyuğuna dikkat edilmesi, kabre su dökülmesi, defin işlemi bittikten sonra tâziye yapılması ve kabirlerin ziyaret edilmesi gibi hususlar sünnette karşımıza çıkan uygulamalarla birebir aynı şekildedir. Ancak aradan geçen zaman, yaşanan toplumun örf ve âdeti gibi unsurlar sebebiyle uygulamaların birkaçında farklılıkların meydana geldiği söylenebilir.

İlk olarak cenazenin bazı kesimlerce sesli bir şekilde salavat eşliğinde takip edilmesi dikkat çekmektedir. Bu hususa ilişkin Hz. Peygamber, "Sesle ve ateşle cenazenin peşinden gidilemez"⁶⁷⁶ buyurmuştur. Buna rağmen cenazeyi salavatla takip etmenin daha faziletli olduğu sanılarak hareket edilmekte ve yanlış bir uygulama gerçekleştirilmektedir. Oysa içten zikir ve dua ederek cenazeyi takip etmenin daha hoş olduğu tavsiye edilmiştir.⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 46.

⁶⁷⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Ezkâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 160.

Farklılık arz eden bir başka uygulama kabirlerin fiziki yapısıyla ilgilidir. Defin esnasında kabrin üzeri sünnete uygun bir şekilde deve hörgücü gibi yapıp bırakılmaktadır. Böylece orada bir cenazenin varlığı sabit olmakta, başka kimselerin üzerine basması engellenmektedir. Fakat daha sonrasında vefat eden kişinin yakınları kabri mermer veya tuğla gibi malzemelerle ördürerek kabri yükseltmektedirler. Hâlbuki Allah Resûlü pek çok rivayette kabirlerin yükseltilmemesini emretmiştir.⁶⁷⁸ Kabirlerle ilgili başka bir husus meyyitin baş tarafına çeşitli bilgilerin yazıldığı mermerin konulmasıdır. Hz. Peygamber'in, Osman b. Maz'ûn'un kabrine yeri belli olsun diye bir taş koyduğu aktarılmaktadır.⁶⁷⁹ Fakat günümüzde aşırıya gidilerek dua metinleri yazılmakta ve süslenerek yerleştirilmektedir. Bunu yaparken itidali terk etmemek gerektiği Allah Resûlü'nün tatbikinde mevcuttur.

Son olarak ise defin işlemlerinin ardından mezarlıklarda yiyecek ikram edilmesi söz konusudur. Bu uygulama cenaze merasimlerinde yemek dağıtmayanlar ayıplanacak kadar yerleşmiştir. Ancak işin aslı cenaze yakınlarının ve komşularının meyyitin evine yemek hazırlayıp götürmesidir. Hz. Peygamber'in yaşamı boyunca kabirlerde yiyecek ikram edildiği görülmemiştir. Nitekim Allah Resûlü cenazesi olan ashaba dair "Ca'fer'in ailesi için yemek hazırlayın. Çünkü onları cenaze meşgul etti"⁶⁸⁰ buyurmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere cenaze sahiplerinden böyle bir şey yapmalarını beklemek ve onların bu işi üstlenmesi uygun gözükmemektedir.

---

⁶⁷⁸ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz 968; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 72; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 56.

⁶⁷⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 42; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 63.

⁶⁸⁰ Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz 21; Ebû Dâvud, *Sünen*, Cenâiz 25; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz 59.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tez çalışmamızın neticesinde sistematik odaklı, sıhhat odaklı ve hadis rivayetlerinin günümüze yansması olmak üzere üç tür sonuç elde edilmiştir.

Sistematik olarak; genel manada tez kapsamına dâhil dokuz hadis kitabında cenaze meselelerinin hemen her detayının en az bir kaynakta zikredildiği, bazı konuların farklı farklı yerlerde işlendiği ve sahih nice haberlerin bulunduğu görüldü. Musanniflerin tartışmalı mevzulara dahi değindiği, fikir beyan ettikleri ve birçok âlimin görüşüne eserlerinde yer verdikleri tespit edildi. Muhaddislerin çoğunun konuya dair haberleri aktardıkları, bu bölümlerde belli bir oluş sırasının takip edildiği ve Cenâiz Bölümleri bulunmayan Dârimî'nin *Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de konuya ilişkin pek çok hadisin yer aldığı görüldü. Ayrıca cenaze meselelerini ilgilendiren rivayetlerin yalnızca Cenâiz Bölümleri'nde var olmadığı, farklı bölümlerde de konuyla bağlantısı olan hadislerin mevcudiyeti gözlemlendi. Son olarak ise bulunan bütün rivayetlerin birbirini tamamlar nitelikte olduğu ve bir konu bütünlüğünün sağlandığı saptandı.

Tezin verilerinden hareketle cenaze uygulamasının bizatihi karşılığının rivayetlerde yer aldığını ve temellerinin sahih hadis kaynaklarına dayandığını tespit ettik. Günümüze yansması olarak, rivayetlerin tamamından istifade edilerek günümüzde yapılan muamelelerdeki bazı yanlışların olduğu neticesi elde edildi.

Son söz olarak, hadis kaynaklarından hareketle ortaya koymak istediğimiz sünnet merkezli cenaze işleyişinin, gündelik hayata yansıtılması, teşizat işlemlerinin/merasimlerinin ve konuyla bağlantılı daha pek çok uygulamanın bu yönde yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülhak, Ebû Muhammed Abdurrahmân el-İşbîlî. (1986). *Kitabu'l-Âkibe*. Kuveyt: Dâru'l-Aksâ.
- Abdülhamid Ömer, Ahmed Muhtar. (2008). *Mu'cemu's-Savâbi'l-Luğavî Delîlü'l-Müsakkafî'l-Arabî*. Kahire: Alemu'l-Kütüb.
- Acar, Yusuf. (2013). "Hz. Peygamberin Cenaze Namazlarını Kılmaktan İmtina Ettiği Kimselerle ilgili Rivayetlerin Tahlili", *İstem*.
- Ahmed b. Fâris, Ebû'l Hüseyin. (1979). *Mu'cemu mekâyîsi'l-luga*. Mısır: Dâru'l-Fikr.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. (2001). *Müsned*. thk. Şuayb Arnavud. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Arı, Abdüsselam. (2012). "Vasiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atar, Fahrettin. (2010). "Şehid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atar, Fahrettin. (2016). "İttibâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, Arafat. (2016). "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular II: es-Sagâni Nüshası ve Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmaları", *Hadis Tetkikleri Dergisi*.
- Aydın, Arafat. Albayrak, Ali. (2017). "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular: Bulak Baskısı, Yûnîni Yazmaları ve Abdullah b. Sâlim el-Basrî Nüshası", *İslam Araştırmaları Dergisi* 35.
- Aydın, Nevzat. (2011). "Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Aydın, Osman. (2015). "Sahîh-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfû Rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi.
- Aydınlı, Abdullah. (2016). *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayhan, Mehmet. (2018). "Necâşî Rivayetleri Bağlamında Gıyâbî Cenâze Namazı ile İlgili Tartışmalar". *İslami İlimler Dergisi* 13.
- Aynî, Bedreddin Ebî Muhammed. (1999). *Şerh-u Ebû Dâvud*. thk. Halid b. İbrahim el-Mısrî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Aynî, Bedreddin Ebî Muhammed. (t.y). *Umdetu'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Bakan, Tevhid. (2013). "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenâze Namazını Kılması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Bakkal, Ali. (2003). "Maraz-ı Mevt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayraktar, İbrahim. (1990). *Hz. Peygamber'in Şemâli*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. (1989). *es-Sünenü's-Sağîr*. thk. Abdulmûti Emin Kalaycı. Pakistan: Câmîatü't-Dirâsâtü'l-İslâmiye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Bilen, Mehmet. (2013). *İbn Hacerin Buhârî Savunusu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. (2010). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. (2002). *Sahîhu'l-Buhârî*. Şam: Dâru İbn Kesîr.
- Ceylan, Zekeriya. (2010). "Teolojik ve Folklorik Açından Ölüm ve Ölüyle İlgili Davranış Uygulamaları". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Cezîrî, Abdurrahman bin Muhammed Avad. (2003). *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erba'a*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmîyye.
- Çağrı, Mustafa. (2011). "Tâziye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfü. (1993). "el-Câmiu's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfü. (2015). *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebi, Kâtib. (1941). *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Çolak, Ali. (2004). "Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezarındaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdurrahman. (2000). *Sünen-i Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Dâru'l-Muğnî.
- Demirci, Kürşat. (1993). "Cenâze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Deniz, Tekin. (2007). "Abdullah b. Übey b. Selûl ve Hz. Peygamber'le İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Develioğlu, Ferit. (1988). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddin. (1986). *Mukaddime fi usuli'l-hadis*. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye.
- Dihlevî, Şah Veliullah. (1999). *Şerhu Teracimi Ebvabi'l-Buhârî*. thk. İzzet Muhammed Ferağlı. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Mısrî.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2008). *Cenaze Hizmetleri Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (2019). *Fetvalar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. (t.y). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Efendioğlu, Mehmet. (2011). "Tedvîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. (1986). *Ahkâmü'l-cenâ'iz ve bide'uhâ*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. (1992). *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'îfe ve'l-mevdûa ve eseruhâ es-seyyi' fi'l-ümme*. Riyad: Dâru'l Mârifet.
- Eroğlu, Ayşegül. (2019). "Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve el-Mutevârî'si", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17.
- Erul, Bünyamin. (2014). *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erul, Bünyamin. (2016). "Hadis ve Sünnetle Amel Meselesi", *Hadis El Kitabı*, ed. Zişan Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. (1994). *el-Kâmûsü'l-Muhît*. thk. Mektebetü't-Tahkîkî't-Turâse fî Muessesetu'r-Risâle. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Güler, Zekeriya. (2012). "Ümmü Atıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, Hacı Mehmet. (2011). "Telkin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. (2011). İstanbul: Mektep Yayınları.
- Gürler, Kadir. (2012). "Zayıf Hadisle Amel Edilip Edilmeyeceği Tartışmaları Arasında Bir Çözüm Yolu: Telakkî Bî'l-Kabûl". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Hansu, Remzi. (2007). "Sünnet'te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Hatiboğlu, Haydar. (1982). *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Hatiboğlu, İbrahim. (2006). "Musannef". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. (1994). *Mecmau'z-zevâid ve Menbau'l-Fevvâid*. Kahire: Mektebetü'l Kudsî.
- Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. (1982). *Musannef*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî.
- Itr, Nûreddîn. (1970). *el-İmam et-Tirmizî ve'l-muvâzene Beyne Câmi'ihî ve Beyne's-sahîhayn*. Kahire: Matba'atu l-cennetu't-te'lîf.
- Itr, Nûreddîn. (1997). *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Itr, Nûreddîn. (1985). "el-İmamü'l-Buhârî ve Fıkhu't-Teracim fi Cami'ihî's-Sahih", *el-Mecelletu's-Şeria ve'd-Dirasati'l-İslamiyye 2*. Kuveyt.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. (1992). *Reddü'l-Muhtâr*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. (2003). *Şerh-u Sahîhu'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîh'il-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1422). *Nuzhetu'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker*. thk. Abdullâh b. Dayfullâh. Riyad: Matbaatu's-sefir.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1966). *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*. trc. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1971). *Lisânü'l-Mîzan*. Beyrut: Müessesetu'l-Alemiyye li'l-Matbûât.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1986). *Takrîbû't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Daru'r-Reşîd.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, (1976). *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîni'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*. Halep: Dâru'l Va'yi.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1988). *Sahîh-i İbn Hibbân*, (Beyrut: Müessesetu'r Risâle.

- İbn Hümam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. (1970). *Fethu'l-Kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. (1997). *Bidâye ve'n-Nihâye*. Dımeşk: Dâru'l Hicre.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-Makdisî. (1968). *el-Muğni*. Kahire: Mektebetü'l Kahire.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. (1999). *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, y.y.: Mektebetü'l-İslâmiyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. (2009). *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnavud. Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. (1985). *Muvatta'*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. (t.y). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdr.
- İbnü'l-Müneyyir, Ebû'l-Abbas Nasîrüddin Ahmed b. Muhammed. (1987). *el-Mutevari ala Ebvabi'l-Buhârî*. thk. Melâhuddîn Makbûl Ahmed. Kuveyt: Mektebetü'l-muallâ.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. (2010). *el-Bahrü'r-Râik*, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslamiyye.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. (2004). *Bidâyetü'l-Müctehid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- İşbilî, Abdülhak Ebû Muhammed Abdurrahmân. (1986). *Kitabu'l-Âkibe*, Kuveyt: Dâru'l-Aksâ.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. (1993). "el-Câmiu's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. (2006). "el-Muvatta'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. (2010). "Sünen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, Fikret. (1999). "Cenaze Defni ve Kabir ziyareti üzerine Bir İnceleme". *Diyanet İlmî Dergi* 35.
- Karagöz, İsmail. (2005). *Kur'an'da Dört Kavram*. Ankara: Kar Yayınları.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. (1986). *Bedâiu's-Sanâi'*. Beyrut: Daru'l Kütübu'l İlmiyye.
- Kavaklıoğlu, Mahmut. (2004). *Hız Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kaynar, Enes. (2016). "Buhârî'nin Bab Başlıklarıyla İlgili Çalışmalar ve Bab Başlıklarındaki Kendi İfadelerinin Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Keskin, Mehmet. (2002). "Kefen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. (1986). *Er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye.
- Koca, Ferhat. (2013). *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kûfî, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî. (1988). *Musannef*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (1964). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Berdûnî, İbrahim İtfeyyîş. Kahire: Dâru'l Kütübi'l Mısriyye.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (1986). *et-Tezkira fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira*. thk. Sâdık b. Muhammed b. İbrahim. Riyad: Darü'l-Minhac.
- Kurtubî, İbn Abdülber en-Nemerî. (1994). *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fazlihi*. Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Dâru İbnü'l-Cevziyye.
- Kurt, Hasan. (2012). "İslam İncasına Göre Şehitlik", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. (2005). *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtar*. Beyrut: Daru'l Kütübu'l İlmiyye.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. (y.y). *Hidâye*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miras, Kâmil. (2019). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf. (1938). *Feyzu'l-Kadîr şerh Câmi'i's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*. Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. (2006). *Sahîh-i Müslim*. Riyad: Dâru't-tayyibe.
- Nakibüleşraf Esad Efendi. (1287). *Teşrîfât-ı Kadîme*. İstanbul: Matbaa-i Âmiresi.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân b. Ahmed b. Şuayb b. Ali. (1985). *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. thk. Hammâde Fârûk. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân b. Ahmed b. Şuayb b. Ali. (1986). *Sünen-i Nesâî*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Halep: Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (1994). *Ezkâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (y.y). *el-Mecmû'*. Beyrut: Dâru'l-Fikir.
- Özafşar, Mehmet Emin. (1999). "Rivâyet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Özcan, Nuri. Uzun, Mustafa. (1993). "Cenaze Salâsi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özpinar, Ömer. (2013). *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Yayınları.
- Öztürk, Mustafa. (2019). "Ölülere Dua ve İstiğfar Niyetiyle Kur'an Okuma Meselesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*.
- Pâdişâh-ı Gâzî Âlemgîr Ebû'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb, *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, (Beyrut: Dâru'l Fikir, 1310)
- Parlıyan, Abdullah. (2004). *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. Konya: Konya Kitapçılık.
- Pusmaz, Durak. (1986). "Ebu Davud ve Sünen'i", *Diyanet Dergisi* 22.
- Râmhurmuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd. (1404). *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâ'i*. thk. Muhammed Accâc el-Hatib. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Robson, James. (1955). "Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivayeti", Çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Robson, James. (1956). "Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti", Çev. Talat Koçyiğit. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

- Robson, James. (2015). "Tirmizî'nin Câmi'inin Rivâyet Tarîkleri", Çev. Arafat Aydın. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13.
- Saitoğulları, Ayşe Yasemin. (2018). "Hz. Âişe'nin İtirazı Bağlamında Ölünün Arkasından Ağlamayla İlgili Rivayetlerin İsnad-Metin Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Sâlih, Subhî. (1984). *Mebâhis fî ulûmi'l-hadîs ve mustalahuh*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin.
- Sandıkçı, Kemal. (1985). "Sahîhu'l-Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Diyanet İlmî Dergi* 21.
- Sandıkçı, Kemal. (1985). "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar II", *Diyanet İlmî Dergi* 21.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Mârife.
- Sezgin, Fuat. (2010). "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer B. Raşid'in Cami'i". *Türkiyat Mecmuası* 12.
- Sezgin, Fuat. (2018). *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara: Otto Yayınları.
- Sibâî, Mustafa. (1982). *es-Sünne ve mekânethâ fi't-teşrî'i'l-İslâmî*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî.
- Sofuoğlu, Mehmed. (1987). *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. (1980). *Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1993). *Neylû'l-Evtâr*. y.y.: Daru'l Hadîs.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1983). *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. nşr. Hamdi b. Abdülmecîd es-Sekaff. Musul: Mektebetü ulûmi'l-Hikem.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. (1994). *Şerh-u Müşkili'l-Âsâr*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. (1996). *Muhtasarü İhtilâfi'l-ulemâ'*. nşr. Abdullah Nezîr Ahmed. Beyrut: Daru'l Beşâirü'l İslâmiyye.
- Tartı, Nevzat. (2012). "Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivâyet", *Marife*.
- Tekin, Dilek. (2015). "Müslim'in Sahîh'inin Yazılı Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler", *Hadis ve Siyer Araştırmaları*.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. (1998). *Sünen-i Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Toksarı, Ali. (1987). "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bâb Başlıklarının Özellikleri ve Değeri", *Büyük Türk İslam Bilgini Buhârî Uluslararası Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Tıp Tarih Enstitüsü.
- Toprak, Süleyman. (1990). *Ölümden Sonraki Hayat*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2014). *İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uyanık, Mehmet Zeki. Sizgen, İbrahim. (2018). "Mardin Ölüye Yapılan Telkîn Uygulamasının Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi". *Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi*.
- Uzunpostalcı, Mustafa. (1994). "Defin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vizaretü'l-Evkaf ve Ş-Şuuni'd-Diniyye, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1404-1427)
- Yardım, Ali. (2017). *Hadis 1-2*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Yılmaz, Fatih Mehmet. (2019). *Sünnet Medeniyeti*. Konya: Yediveren Kitap.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ. (1965). *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. (1963). *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Beyrut: Dâru'l Mârife.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî, (2006). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Kahire: Daru'l-Hadis.

